

LA MAR DE DONES A *Borriona*

Aina Monferrer

Teresa Torres

COL·LECCIÓ VÀRIA, NÚM. 16

La mar de dones a Borriana

Aina Monferrer
Teresa Torres

Fotografia de Tere Torres (@tere_towers)
Text d'Aina Monferrer (@ainamonferrer)
Instagram del projecte: @la_mar_de_dones_a_borriana

Agrupació Borriana
de Cultura

www.borriana.org

Edita: Agrupació Borriana de Cultura

Encarnació, 45, entresol · Apartat de Correus, 155 · 12530 Borriana

Maquetació i impressió: Imprenta Sichert, SL (Vila-real)

Coberta Teresa Torres

Dipòsit legal: CS 520-2022

ISBN: 978-84-87776-30-4

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, sota les sancions establertes en la llei, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públic.

A Ramon Usó

La dona i la mar, dos conceptes que l'haurien encisat

Demanem perdó de bestreta a totes les dones que haurien d'haver estat en este llibre i que no hem arribat a poder entrevistar ni fotografiar. També advertim que, si algú espera trobar-hi dones que passegen per la platja, prenen el sol o miren des del balcó la mar de Borriana, s'endurà una decepció. Volem deixar clar que les opinions que recull aquest llibre són exclusives de les seues autores, Tere Torres i Aina Monferrer, i que no representen la ideologia ni l'opinió dels editors ni de cap associació ni col·lectiu.

Agraïm a l'Agrupació Borrianenca de Cultura i a l'Ajuntament de Borriana per finançar l'edició d'aquest llibre. En concret, agraïm a Joan Garí l'oportunitat de poder publicar en aquesta col·lecció. Gràcies a Jordi Palau per l'ajuda en la revisió. Estem molt agraïdes també de totes les dones que, d'una manera o altra, han col·laborat amb les seues idees i temps a fer possible cosir aquesta xarxa de dones que treballen abocades a la mar de Borriana. Tant de bo es puguen coordinar entre elles per poder reivindicar-se i fer del nostre poble un lloc més habitable en comunitat.

Í N D E X

Introducció	9
Dos llibres de partida: <i>Mujeres de los mares</i> i <i>Ulisses era una dona</i>	21
Paquito de Pauleta o Paco el de l'Aina	27
Noelia, la investigació oceanogràfica i el submarinisme.....	33
Eli, vint anys eixint a la mar, la patrona del Simar.....	43
Les jugadores del Club Atlètic Caiacpolo Borriana	53
Escarlata i Isabel, marineres del Nàutic	61
Main, instructora del Nàutic	67
Les instructores de l'Escola de la Mar	71
Lucia, primatòloga i instructora nàutica	77
Marina, instructora nàutica, treballadora social i patrona pesquera	83
Alba, ex regatista, instructora nàutica i mestra d'infantil	87
Nàutica i aeronàutica: Judit i Erica	93
El món del rescat de refugiats	97
Mar, maquinista de l'Open Arms.....	101
Isabel i Lola, cuineres de l'Open Arms:	109
Lena, marinera del Sea-Watch 3.....	117
Christiane i Carlotta, enginyeres del Sea- Watch 3.....	121
Piscifactoria. Avramar	125
Hatching	126
Preengròs.....	129
Asun, directora del Centre d'Arqueologia Subaquàtica	133
Diana, directora de l'Escola de la Mar	139
Reflexions finals.....	143

INTRODUCCIÓ

S'estima que menys del cinc per cent dels artistes que exposen a museus d'art modern són dones, mentre que el vuitanta-cinc per cent dels nuets que s'hi exposen són femenins. Aquest llibre es pot llegir com un intent més d'emancipació de les mirades d'ells. Borriana s'ha narrat per hòmens blancs, burgesos i catòlics, de cul a la mar i de cara a la taronja. Poques dones han escrit sobre aquest poble en comparació amb els hòmens que ho han fet. Teresa Esteve hi va escriure sobre els escriptors –hòmens tots– en companyia de Joan Garí; Glòria Olivares ha recollit històries i tradicions locals, Lourdes Burdeus i Rosa Cabedo han escrit sobre la creació del Port i altres temes d'història local escarbant en els arxius; Raquel Doñate, Isabel Marín i Teresa Armengot, sobre la repressió franquista, Carme Rufino ha recuperat la història sobre la banda de Borriana, a més de ser una poeta reconeguda. Tanmateix, en són poques en comparació amb els hòmens que han escrit, negociat, decidit, governat i, en definitiva, que han ocupat els llocs de prestigi d'este poble de la Plana Baixa que es disputa la capital comarcal amb Vila-real.

Disculpes a totes les dones que hagen escrit sobre Borriana i que se'ns hagen passat per alt, no ha sigut per mala fe. Les dones a Borriana necessitem referents de dones que fan coses a la mar. En concret sobre les dones de la mar a Borriana, no hem trobat cap altre assaig. Hem volgut observar la dona agent, no la dona *promeneuse* ni estàtica que pren el sol i el bany la platja, ni la que espera a casa que l'home pescador torne de la mar i li fa el sopar, ni la turista *guiri*, ni la *sounder*. No perquè no tinguen valor els seus rols, sinó perquè el focus d'aquest llibre és un altre.

L'any 2018, se'ns va presentar l'oportunitat d'escriure un llibre que publicaria l'Agrupació Borrianenca de Cultura. D'això fa més de quatre anys. Els processos editorials, ja se sap, es dilaten en el temps. La primera idea que se'ns ocorregué per a l'encàrrec fou dur a terme una recerca per a descobrir l'arbre més antic de Borriana. Aquest llibre es queda per fer, potser alguna biòloga s'hi anima. La segona idea que vam tindre ja estava relacionada amb la mar per la vinculació familiar, emocional i física que les dos hi tenim. Volíem fer justícia i contar la història quasi inèdita dels mariners del Grau de Borriana. Així, homenatjàvem els parents i no parents de les famílies de mariners de Borriana; una gent humil, desacobllats locals durant segles en un poble de panxacontents que s'han passat el s. xx mirant cap als seus melics o nàvels.

L'auelo de Tere, José Torres Arbona, conegut al Port com a Pepe Arbona, va treballar alguns anys vinculat a la mar, però començarem parlant del seu besavi, José Torres Tafaner, que era originari d'Alberic, comarca de la Ribera Alta. José Torres va vindre a Borriana amb els seus bous a treballar al Grau a carregar caixes de taronja als barcos. Es va casar amb la besàvia de Tere, Vicenta Arbona Nicolau. Els dos vivien al carrer Andrea Doria, al mateix Grau. Varen tindre dos fills: José i Batiste.

Pepe Arbona, avi de Tere Torres embarcat al Juan Sebastián Elcano. Anys 40

José Torres Arbona, l'*auelo* de Tere, va nèixer el 1926 al Grau. De jove, va treballar al camp de jornaler. Més avant, durant la Guerra Civil, hi va fer de pescador. Després de la guerra li va tocar fer el servei militar com a mariner de reemplaçament. Va complir el seu servei al buc Juan Sebastián el Cano. Contava la seua experiència embarcat en aquell buc amb poc menys de vint anys com el viatge de la seua vida. En acabar el servei militar, va seguir treballant com a portuari en l'estiba i la càrrega de vaixells. El pare de tere, Antonio Torres, encara recorda de xiquet anar al pòsit a cobrar jornals amb sa mare.

Pepe Arbona va viure al carrer Santa Bàrbara del Grau. L'any 1947, comença la relació de la família de Tere amb la Serratella, i més en concret amb la vieta de la Pedrera, cantonera amb el carrer Escullera de Ponent, on es va construir l'alqueria de la família, de la qual ha disfrutat molts anys. Tenien una figuera gran, un pou i un hortet; llimeres i una tanca de codonyers. Son pare i son tio van tindre una infantesa molt agradable a l'alqueria. Molt més avant, al 2006, la varen reformar per construir la casa actual dels pares de Tere damunt del mateix solar que ocupava aquella alqueria. Tere es mostra orgullosa dels seus avantpassats, dels oficis que van tindre, del llegat que els han deixat i de la relació des de fa generacions amb el Grau, el Port i la Serratella, a voreta mar.

Els pares de Tere, Antonio i Susana –de l'Herboristeria Susana del carrer Sant Serapi, filla de la Pansota– encara viuen sobre el mateix terreny de la figuera, al xalet

pintat de roig que abans de comprar-lo Pepe Arbona era dels Bono. Jo també visc a la Serratella. Des del balcó, veig la punteta d'un edifici totalment inundat per la mar on desemboca una séquia: la gola de Barruger. Aquell antic edifici, ara folrat de petxinots, em fa pensar en l'amenaça de l'augment del nivell de la mar pel canvi climàtic. Quan hi ha baixes pressions, la punteta de l'edifici quasi ni es veu. Seguirà pujant el nivell de la mar i perdrem de vista l'edifici per complet, que ens fa memòria també que, abans que es fera el port, ahí hi havia un trosset terrestre de Borriana amb les seues famílies i històries de vida.

L'edifici on visc era d'una família que encara viu per les casetes de l'altra banda del camí Serratella. Hi viu la filla d'aquell home foraster que era banquer del poble. Aquell home andalús va vindre a Borriana després de la guerra i va comprar un bon grapat de fanecades d'aquesta zona del principi de la Serratella. A poc a poc, els seus hereus ho han anat venent. Ara, a banda de sa casa i de l'hort, en aquell terreny hi ha una finca de quatre plantes, una de tres, un xalet, una barraqueta, una carretera i dos casetes més. On ara hi ha la finca on visc, fa cinquanta anys hi havia un bar, el bar Los Arcos; per això l'edifici es diu Los Arcos.

Vaja per davant que no sé del cert si la història que contaré és així, però potser sí. Una dona que té tres filles i un marit que la maltracta. Una dona que ara té una vuitantena d'anys i un poc de demència. Estava casada amb un guàrdia civil que bevia

El pare de Tere, el tio de Tere i un alte veí al camí que ara és carrer Escullera de Ponent. Anys 60

més del compte. Un bon dia fa més de trenta anys, farta de vexacions i de violència conjugal, va agarrar una escopeta i va apuntar el seu marit fent-lo fora de casa en defensa pròpia i de les seues filles. Fa molts anys que aquesta dona viu amb un home que l'estima molt i que la cuida amb tota la paciència del món, que és un tros de pa i que es desvia tots els dies per ella i per les filles d'ella. S'ha de saber quan enviar a fer la mà a certa gent.

Aquest llibre era una excusa perfecta per a interrogar m'*auelo*, m'*auela* i mon tio Pedro sobre aquells anys en què eren mariners i tenien el bar Pedro a les barraques de davant del restaurant Savarín. Els he fet aquestes entrevistes estant molt bé de la tòtina –millor que jo. Tinc el mòbil ple de converses espontànies gravades amb ells. Un dia, conversant amb m'*auelo* Paco sobre la vida dels mariners al Grau als anys trenta i quaranta, li vaig preguntar si encara quedava gent viva i que poguera oferir-nos informació valuosa sobre aquella societat borrianenca en els marges.

Li vaig contar la idea de Tere i meua: fer un llibre sobre la mar i Borriana entrevistant persones grans que ell coneguera, fotografiar-les i parlar amb elles sobre la vida dels pescadors al Grau de Borriana als anys quaranta. En aquell moment, m'*auelo* em va esmentar molta gent, alguns d'ells ja morts: Funiga (perquè no deia bé *formiga*), Gallén, Borja, Arnandis, Mesado... Tanmateix, la pandèmia va fer complicat durant més d'un any entrar a les cases dels altres i aproximar-se a persones grans. La segona idea va quedar també descartada. La llàstima és que aquesta potser es queda per fer perquè els testimonis no són immortals. Li vaig preguntar si hi havia alguna dona encara viva que ens poguera ajudar a recompondre aquelles històries. Ell es va estranyar molt: les dones? Però elles no t'ho poden contar, elles no saben de com es pescava –*Joder, algo* tindrien per contar, *uelito*.

Ara ho teníem clar: parlariem de les dones i de la mar a Borriana. Aprofitem per mostrar alguna de les fotos que Tere va fer durant el confinament.

A més a més, en aquest llibre tenim la voluntat de posar el focus en la necessitat de defensar un model ecològic de relació de Borriana amb la mar. Tenim la grandíssima sort que encara ens queda una costa sense edificar i sense massificar –a excepció de la invasió efímera de les ordes zombis que patim una vegada a l'any amb el festival Arenal Sound, i que per ara no deixa danys perennes; toquem ferro.

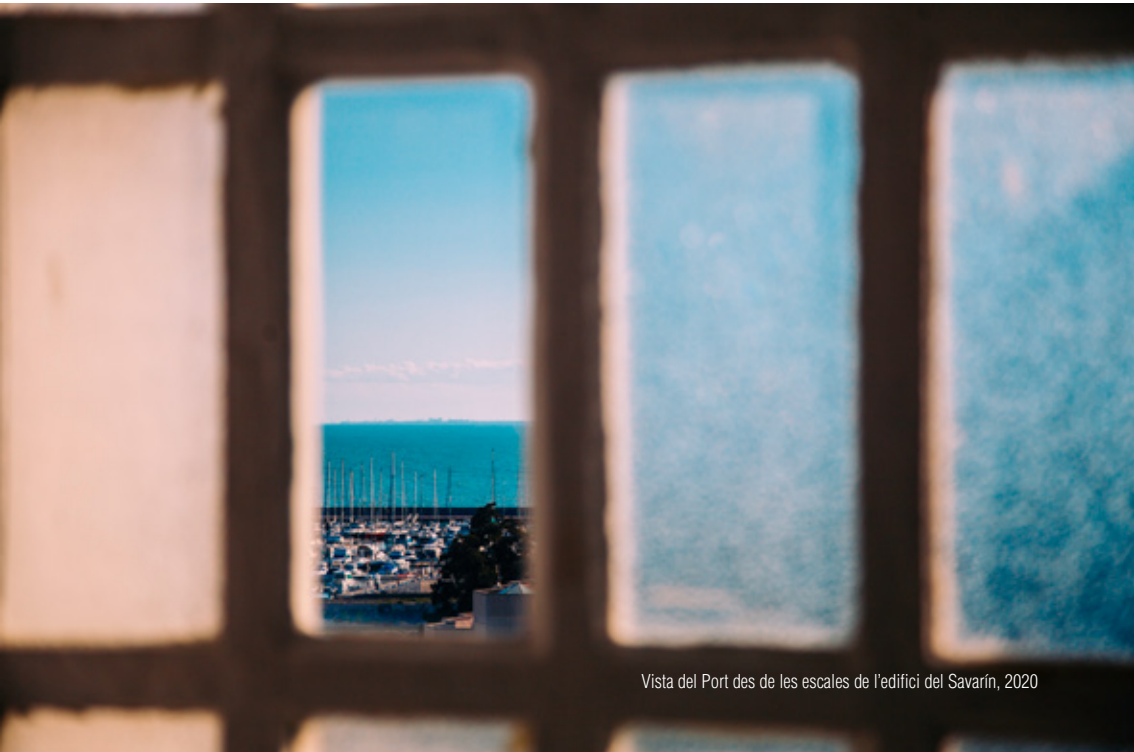
A la mar de Borriana, hi ha dones capitanes, maquinistes, socorristes, pilots de dron, pescadores, oceanògrafes, instructores de vela, de rem, de piragua, esportistes de caiacpolo, de surf, tècniques de piscifactoria, bussejadores, subhasteres de peix, remalladores –ací en diem remendadores–, patrones, biòlogues o peons de moll. No sabem si hi han estat sempre, però sospitem que, al llarg de la història, n'hi han hagut més de les que les cròniques borrianenques han reportat.

Fem *zoom-out*: la mar és una brutal massa d'aigua salada que cobreix tres quartes parts de la superfície terrestre. Existeixen cinquanta-set mars arreu del món, díhuit només a Europa. La mar Mediterrània és la més contaminada del món. Toca amb

Àfrica, amb Àsia i amb Europa. Només té connexió natural amb un altre mar, l'Atlàntic, a través de l'estret de Gibraltar, on diuen que s'estan divisant moltes orques, cetacis molt poc comuns al Mediterrani. La mar Mediterrània prové d'una mar més antiga anomenada Tetis –filla d'Urà i de Gea, deessa grega de la fertilitat aquàtica.

Exceptuant quatre dies de windsurf a la platja de Maspalomas, no he navegat mai per l'estret de Gibraltar. En canvi, em sé les seues cartes nàutiques com si l'haguera travessat algunes voltes, ja que són les que es fan servir en els exàmens de Patró d'Embarcacions d'Esbarjo i de Patró de Iot. Es preveu que la mar Mediterrània s'asseque d'ací cinc milions d'anys perquè la placa tectònica d'Àfrica s'acostarà a Europa i perquè la Mediterrània perd més aigua per evaporació que la que li aporten els rius –Coneixement del Medi de 2n d'ESO.

No tot el món contempla la mar des de l'arena ni des de les terrasses dels *xiringuitos*; algunes persones la viuen des de dins –*De mar estant*, com en el llibre de Tono Fornes i de Juan Gargallo– amb el fred i la calor extrems, el salnitre, la calma o l'extrema maror. Qui només és turista, quan va a la platja, estes coses no se les sol plantejar. Només et poses a l'hamaca o a la tovalla, amb una novel·leta negra o amb l'assaig postmodern de moda, untat o untada –o *untade*– de Nivea, i passes el temps a la manera contemplativa, horaciana, que l'agost fomenta.

Home estenent al grup Roger de Flor després d'una plouguda durant el confinament

La mar nostrada és el bressol de moltes de les grans cultures que han conformat el pensament d'Europa, però també d'Àsia i del nord d'Àfrica: Egipte, l'Antiga Grècia, Mesopotàmia i l'Iran; celtibers, berbers, eslaus i cartaginesos. Els romans la varen batejar com a *mare nostrum* i així s'ha quedat. Des del començament dels estudis de filosofia, em té captivada la teoria evolutiva d'Anaximandre per la seua precocitat. Segons aquest filòsof presocràtic, els primers animals haurien sorgit de la mar escalpada pel Sol. El que deia Anaximandre fa vint-i-sis segles ho van constatar les teories evolucionistes de Lamarck i de Darwin despús-ahir. Bum! Tanmateix, la mar, mare de la vida, també engendra mort, com tots els ventres de dona poden engendrar –i poc se'n parla, per no dir que això s'oculta perquè no fa bonic ni és un problema que es geste als no-úters dels senyors.

La Mediterrània engendra la mort de milers de migrants que malden per creuar desesperats cap a Europa. Salvant les distàncies, també hi ha gent incívica que no vol cuidar la mar ni el seu entorn a Borriana. En especial, en aquest col·lectiu local infame, Tere i jo hi col·loquem certs pescadors de canya, irrespectuosos amb l'habitabilitat de les platges i els espigons. Tere ho ha patit en les carns dels seu gos, Bill, no fa molt.

Bill, el gos de Tere, va haver de ser intervingut quirúrgicament després d'haver-se engolit un hamet a la platja de l'Arenal durant l'hivern de 2021, i no és l'únic cas que en coneixem. S'ha de ser molt indesitjable per a deixar-se tirats els hamets a la platja sabent que qualsevol animal o xiquet se'ls pot menjar i morir dessagnat per l'estómac. Des d'ací fem aquesta denúncia: pescadors de canya, no tireu hamets a l'arena de la platja. Ja posats, no hi tireu res, ni els pescadors de canya, ni els banyistes, ni els botelloners ni ningú; recolliu la vostra merda i deixeu la platja com vos l'heu trobada –o millor; per favor i gràcies. De ben parits és no embrutar la platja.

El mar. La mar

Escriure pareix fàcil, però escriure bé no ho és, i que et publiquen –si no tens padrins o si eres divergent– tampoc. Si esteu llegint açò és que hem aconseguit que ens publiquen ;) Després d’haver col·laborat amb l’Agrupació Borriana de Cultura durant anys, especialment dirigint-ne l’*Anuari*, Joan Garí em va proposar –o jo li vaig demanar a ell i ell va acceptar, no ho recorde bé– de publicar un llibre. Tant a Tere com a mi ens fa goig el format de llibre de foto i text assagístic, com els que Garí ha fet, unes vegades amb Ramon Usó, altres amb Joan Antoni Vicent.

De seguida vaig pensar en Tere Torres, fotògrafa de Borriana i tia *rareta* del *terreno* com jo. Les dos som antifalles convencionals, antitaurines i addictes a l’aigua; no practiquem l’art d’anar a torrar-nos volta i volta a la tovalla de la platja. De fet, odie que em pegue el sol perquè m’ixen taques i Tere només xafa la platja en neoprè.

Ella és filla fotogràfica de Ramon Usó i jo soc germana doctoral de Joan Garí, amb Vicent Salvador com a padrí. Garí ens ha donat llibertat editorial per a l’elaboració d’aquest llibre i ens ha ajudat quan li ho hem demanat. Ramon, ai Ramon. El record de Ramon Usó apareixerà moltes vegades en aquest llibre.

Dos cadiretes a la platja de l’Arenal de Borriana

Ja hem dit que els llibres sobre Borriana escrits durant el darrer mig segle s'han centrat en la història del poble des de terra, en la història lligada especialment al comerç de la taronja i a la prosperitat que aquests diners dels magatzems van oferir als borrianencs a començaments del s. xx, arran dels quals tenim tantes cases modernistes al centre, com la meua estimada i odiada Barranquet, 43. De fet, el modernisme local i els primers anys de vida del Port van lligats a la taronja i no a la pesca, que ha sigut un sector econòmic i social marginal per a Borriana, així com per al comú de les localitats valencianes costeres. Pensant en el Cabanyal per a València, es veu clara l'analogia de l'estructura socioeconòmica de la Borriana del s. xx, que ha aspirat a ser una calcomania, un voler i no poder ser València.

Les metàfores de la mar en internet: *pescaclics* i *sadfishing*

Som dos mil·lennistes en un miraculós poble poc turístic de la costa Mediterrània. En els trenta-i-tants, cadascuna al seu ritme i amb els seus hàndicaps, buscant-li sentit a la vida i tenint molt clara una cosa: volem viure en aquest poble i ben a prop de la mar. Moltes de les entrevistades també formen part d'este segment de *trentanyeres* que encara estem ubicant-nos en el món. Dones formades, professionals i solvents, que han viscut una crisi econòmica i una pandèmia, i que malden per tindre una vida no precària.

Un dia de desembre de 2021 ho parlàvem clar a la terrassa del Bómbora amb Lucia. Lucia, Marina o Juanra, com moltes altres borrianenques de *trenta-i-molts*, es poden arriscar a viure de salaris més que escassos, al treball temporer i a la inestabilitat laboral a la mar perquè, per sort, les seues famílies de classe mitjana els han pogut deixar un habitatge pel qual no han de pagar. Si no, haurien hagut de renunciar a treballar de la mar i haver tirat mà de treballs d'urgència no desitjats.

Repasses els instagrames d'Eli, de Lucia o de Marina i no veus cap tipus d'ostentació de les poètiques dels seus treballs a la mar. Només conec un perfil en xarxes, valencià i de dona, que crea aquest tipus de retòriques i que, a més, em fascina: Àgueda Vitòria. Àgueda és marinera, ajudant ocasional del seu amic pastor i antropòloga; quan treballa embarcada, fa de marinera de coberta, que és el lloc més baix de la jerarquia barquera, enviscant-se; com ella em diu, el pont és només per a qui ha estudiat, mentre que ella es dedica a les maniobres de coberta, a fer gel i a triar peix, a la brutea! En un somni meu, Àgueda i Eli es coneixen i Àgueda es posa de marinera de coberta del Simar. En eixe somni, Tere i jo també som marineres de coberta i Eli és la patrona, i fem una barca de bou tota de dones a Borriana.

Eduald Espluga, en *No seas tú mismo* (2021), parla de la generació dels mil·lennistes com una generació sense esperança ni utopies anhelades, que es resigna a condicions laborals indignes i a la infantilització per part dels *boomers*. Conceptes com els de depressió i ansietat, amb analogies modernes com ara *burnout* o *fomo*, omplien els textos d'opinió generacionals en què ens encanta rebolcar-nos. Sovint es

posen tots estos conceptes al mateix nivell d'importància. Això és perillós i cínic, ja que aquesta estratègia fa que la violació dels drets laborals o del dret a l'habitatge quede situada al mateix nivell de gravetat que l'addicció als *selfies* o que l'obsessió pels m'agrades. La distinció generacional anul·la la distinció de classe i això afavoreix la desarticulació dels moviments socials. Ho sabem i per això no volem que este llibre es llija com una romantització dels treballs a la mar: volem més dones treballant a la mar en un context de normalització de gènere, però si els treballs a la mar no estan ben pagats per a tot el món, malament comencem.

Internet és una mar en què *naveguem*. La metàfora de la navegació s'ha fet servir *ad nauseam* per polítics beats i devots de les banderes i de les *ítaques*; per tota classe de romanticots postcarlistes passats de voltes. Hi ha els *pescaclics*, que són aquestes noticietes amb titulars morbosos que se solen trobar en els periòdics digitals mesclades amb notícies més pulcres. Eiduald Espluga parla també del *sadfishing*: l'acció de publicar posts parlant de problemes emocionals amb l'objectiu de despertar la compassió del públic.

Platja de l'Arenal de Borriana amb Bill i amb Sergi

Hi ha influenciadores a les seues mansions penjant fotos en què apareixen guapíssimes amb llàgrimes als ulls acompanyades d'escrits en què confessen estar passant un depressió de cavall. Com si fora el mateix plorar amb milions d'euros al compte bancari que plorar perquè no pots pagar els deutes, vius sabent que et paguen les galeres a 75 cèntims el quilo mentre les venen a la peixateria a 10 euros el quilo, perquè et tocarà desballestar la barca en un any o per si la part de hui no arriba ni a 40 euros per cap després d'una jornada laboral de 13 hores.

Ací hem entrevistat a Marina, una persona que acaba de creuar l'Atlàntic en un catamarà i que no ha penjat ni dos fotos de la gesta. Ací hem entrevistat a Eli, que du més de vint anys eixint a pescar alçant-se a les 3 AM com a forma de vida, mentre que només penja a l'Instagram fotos de paelles, de gintònics i del seu gos, de terra estant. La política de comunicació entre les entrevistades és no posar-se cap medalleta pública ni atribuir-se cap mèrit per la vida que han escollit.

DOS LLIBRES DE PARTIDA: *MUJERES DE LOS MARES* I *ULISSES ERA UNA DONA*

Portades dels dos llibres que més han influït el projecte de *La mar de dones a Borriana*

Per a fer aquest llibre, hem espigolat en obres prèvies escrites per dones i que parlen sobre les dones a la mar. Bàsicament, ens hem inspirat en dos llibres: *Mujeres de los mares* (2019) i *Ulisses era una dona* (2021). El primer té una edició molt bonica, amb fotos grans i paper rugós. Una valenciana, Ana Alemany, hi escriu sobre dones de tot el món dedicades a la mar: Haenyeo, biòlogues, bussejadores, dones en grans bucs i activistes que fan divulgació de la riquesa marina i dels perills de la contaminació, entre d'altres. El segon llibre és un estudi premonitori al nostre. *Ulisses era una dona* és la forma final de llibre d'un projecte dut a terme per Catalina Gayà i per Laia Seró, que ha estat coordinat des del Museu Marítim de Barcelona per a revisar i analitzar la situació passada i present de les dones catalanes a la mar.

Dic que és premonitori perquè moltes sensacions de les autores d'aquell llibre, les estem tenint nosaltres a petita escala amb *La mar de dones a Borriana*. Ens referim a qüestions com la idea de xarxa, la sensació que rasques un poquet i afloren moltes més dones vinculades activament amb la mar de les que a priori semblava que ens hi trobaríem, la sensació de transmissió de l'amor a la mar entre pares i filles, les ganes de parlar, de dir i de mostrar la seua presència i el que fan les dones de la mar –des de la humilitat i la timidesa–, la necessitat de fer pedagogia a tota la societat perquè es tinga cura de la mar, entre d'altres idees en sincronia.

Noelia, la biòloga marina a qui vam entrevistar en juny de 2021, va ser qui ens va recomanar la lectura de *Mujeres de los mares*. Només la portada ja captiva. Aquesta dona Haenyeo atavellada amb les ferramentes de la seua pesca a pulmó pareix feta de plastilina. Tere sí que coneixia la història de les Haenyeo, però jo no. Es tracta d'una comunitat de dones de l'illa de Jeju, a Corea del Sud, que diuen que és preciosa però no crec que jo hi vaja mai, perquè allí no fan congressos de català. Haenyeo vol dir 'dones de la mar' en coreà.

Conta Alemany que les Haenyeo se submergeixen fins a 10 metres per a pescar a pulmó. Algunes arriben a estar submergides tres minuts sense pujar a alenar. Pesquen així només tres mesos a l'any perquè la resta de temps han decidit fer veda ecològica. La seua organització és comunitària: els guanys es reparteixen entre totes. Sobretot pesquen algues, marisc, crustacis i mol·luscs. Com les valencianes Main o Àgueda, actualment les poques Haenyeo que queden combinen la pesca amb el treball al camp. Un mar i muntanya oda al sector primari compartit.

Cada volta en són menys, perquè les més joves se'n van a estudiar a la universitat o tenen altres treballs. És una casualitat bonica que el dia gran de les Haenyeo siga el 8 de març, Dia de la Dona per un motiu molt trist (142 obreres cremades a la fàbrica Cotton de Nova York després d'una vaga). M'agrada molt la paraula *submisori*. És la paraula amb què les Haenyeo es refereixen al xiulit que fan quan ixen de l'aigua i amb el qual combinen la inhalació d'oxigen amb l'exhalació de diòxid de carboni acumulat en la immersió.

Per dissort, la tradició de les Haenyeo s'està extingint a marxes forçades, drama que comparteixen amb la pesca de proximitat valenciana. Alemany explica que en quedaran vora 2.500, que són mares i iaies de xiques jòvens que ara estudien i es guanyen la vida amb treballs menys durs i millor remunerats –millors a priori, que ja se sap que el capitalisme produeix *fates morganes*. Fent autocrítica, ens hem plantejat també si hi ha masclisme en aquest llibre per no traure les dones que treballen a la mar i fan faenes no masculinitzades, neteja o serveis administratius, posem per cas. Ens ho preguntem perquè va bé estar contínuament qüestionant-se els clixés i els prejudicis; cal deconstruir-nos per a reconstruir-nos, encara que aquesta reflexió no ens bloqueja en l'acció d'escriure aquest llibre imperfecte.

En esports nàutics, Alemany destaca a Theresa Zabell. La seua història en la navegació olímpica m'ha obsessionat des de fa molt. Desqualificades injustament als JJOO de Seul; or en Barcelona 92 i en Atlanta 96. Un camí retirada de la competició, Zabell s'ha dedicat a la divulgació de la vela i del respecte cap a la mar. Recorde estar d'alumna a l'Escola de vela de Borriana i veure les fotos de Theresa Zabell a les sales d'instrucció teòrica. Ella duent el timó d'un 420, veler amb què apreníem a navegar aquells estius. Fins més avant no he conegut la història tan potent de la regatista. L'Escola de la Mar de Borriana és dirigida per una dona: Diana Saura. Ella, juntament amb Lidia i altres regatistes de la contornada, tingueren el primer equip de regates femení d'Espanya en la seua categoria, allà pel 2006, com expliquem en el penúltim

Marina Fortea (proa) i Aina Monferrer (tímo) en un cadet, estiu de 1996

capítol. També recorde que les primeres monitores de vela que vaig tindre a l'Escola de la Mar de Borriana eren dones: Estela i Leti, si no recorde malament. En aquesta foto apareixem Marina i jo en un cadet.

Tornant al segon llibre, *Ulisses era una dona* (d'ara en avant pot aparèixer com a *Ulisses*), quan començarem a pensar en aquest projecte, escodrinàrem en Google. Entre les primeres entrades, ens va aparèixer un projecte que estaven duent a terme des del Museu Marítim de Barcelona per a visibilitzar les dones que treballaven a la mar. Ens vàrem descarregar el PDF de vora 300 pàgines i ahí el teníem per anar fullejant-lo. Era just el que nosaltres volíem transmetre però amb un abast molt més gran que el d'un port només. El llibre és un encàrrec del projecte *Donàm la mar*: elaborar un relat que amplie el focus i que faça aparèixer el grup, el col·lectiu de dones treballadores de la mar. Segons afirmen les autores, Catalina Gayà i Laia Seró, les dones expliquen la mar d'una altra manera.

Uns mesos més tard, ens arribava la notícia de la publicació del format llibre accessible d'aquest projecte: *Ulisses era una dona. Capitanes, observadores, pescadores i tantes altres dones. Un relat no oficial de la mar*. Les autores del llibre contenen que, l'any 2017, a tot el Museu Marítim de Barcelona, només es podien trobar les dones com a mullers o filles dels embarcats. Hi destaca el cas del mascaró de proa que hi ha al museu, el Blanca Aurora, que honora la filla morta d'un armador britànic, i d'algunes dones en miniatura dibuixades dins d'un transatlàntic de principis del segle xx.

Catalina Gayà i Laia Seró ens recorden que són necessàries dues coses: *a)* reconèixer que les dones de la mar pateixen discriminació, si més no estructural; *i b)* donar-los veu per a canviar les narratives excloents. Contenen les autores d'*Ulisses era una dona* que, en fer el llibre, els recomanaven que llegiren llibres que parlaren sobre la mar. Tanmateix, tots els que trobaven eren escrits per hòmens i feien referències a hòmens: Baudelaire, Conrad, Hemingway. No és fàcil escriure com a dona. Entre la síndrome de la impostora que assetja sempre i el prejudici de la sensibleria autobiogràfica, els marges enunciatius que ens queden són estrets i traumàtics. Si un home parla d'experiències sentimentals pròpies, se sol acceptar bé i sense qüestionar ni titllar d'autobiografia. En canvi, quan una dona escriu, tot és susceptible de ser primera persona encoberta, un atac personal o un record en to cursi.

La mitologia sobre les dones en diferents cultures ha jugat a la contra de l'emancipació de les veus de dona. En *Ulisses* ens ho il·lustren amb històries de dones sirenes que maten amb la seducció, dones índies que s'immolen quan els seus marits moren, dones d'Hivèrnia que són portades a una altra illa per a parir, la dona lligada a la maternitat, a la mort tràgica en mans de la parella. Hi ha la dona mare tatuada al braç del mariner. Finalment, la dona poderosa, la Cleopatra o la reina de Sabà de torn, de família privilegiada.

Ulisses recull dades clau que ara comentarem. L'any 1915, Victoria Drummond es converteix en la primera dona estudiant de l'Institut d'Enginyers Marítims. Victoria Drummond treballà com a maquinista. Cal recordar que una dona a la sala de màquines

s'ha considerat que portava mal auguri. Això sí, Drummond, com Cleopatra, era una jove de classe alta, fillola de la reina Victòria, i son pare també havia sigut capità.

En l'exposició *Women and the Royal Navy. Pioneers to Professionals*, de la Reial Marina Naval britànica, es recullen testimonis de les supersticions i prejudicis que obligaven les dones que s'embarcaven a transvestir-se per a no portar mala sort a bord. S'hi recollia la història de les 5.000 dones britàniques que es van embarcar en la Primera Guerra Mundial, duent-hi a terme tasques d'infermeria, de cuina o de radio-transmissió. Segons Gaya i Seró, no s'acabava d'explicar enlloc què significa per a les dones ser part de la mar. Però és la dona de terra escrivint sobre la dona de mar prou per poder transmetre a fons el seu missatge? Teresa i jo no ens dediquem a la mar.

Durant el franquisme, la Llei 56/1961 proclama la no-discriminació laboral de les dones espanyoles en tots els sectors excepte en un: la marina mercant. Això ja s'aboleix amb la constitució del 1978. Les estadístiques actuals parlen per si soles: només un 16% de treballadors del Règim Especial del Mar a Espanya són dones. Macarena Gil, al 2015, va ser nomenada pràctic del port d'Algesires. Es va convertir en la primera dona pràctic de l'Estat espanyol –a tot l'estat hi ha 240 pràctics. Idoia Martínez va ser la primera capitana espanyola de vaixell mercant l'any 1993. Maria Cardona, als 90, va aconseguir embarcar-se com a oficial de màquines, mentre que Belén Crespo va ser la primera a exercir de cap de màquines a tot l'Estat.

Anna Ivanova Shchetinina (1908-1999) va ser la soviètica que, l'any 1935, es va convertir en la primera capitana de la marina mercant. A Nord-amèrica, la primera va ser la canadenc Molly Kool, l'any 39. L'any 1931, la finlandesa Lena Ringbom es converteix en la primera marinera de coberta amb només 16 anys.

Ens sembla significatiu quan en *Ulisses* es parla del *terra enganxifós* (*terra apegalós*) com a expressió correlativa de la de *sostre de vidre*. El *terra apegalós* fa referència a la desigualtat de gènere existent en l'estructura del mercat de treball, a la major concentració de dones en les ocupacions pitjor pagades. Ens trobem en un moment paradoxal en què sembla que les lleis permeten la inclusió però hi manca una igualtat efectiva. Sembla que és un desajust entre la voluntat i la realitat. Si en el sector pesquer ja era evident el sostre de vidre, en la marina mercant, segons l'OIT, hi treballen entre un 1 i un 2% de dones. Gaya i Seró, en *Ulisses era una dona*, ens han oferit tots aquests motius i molts més que han fet que estem convençudes de la importància de fer visible *La mar de dones a Borriana*.

Ulisses era una dona reporta el cas de parelles masculines que diuen a les seues dones: si et tornes a embarcar, et deixe (2021: 72). Jo he tingut parelles (aparentment *progres*) que m'han fet ultimàtums de l'estil de: si acceptes la faena del Quebec, et deixe, si fas això o això altre (amb el teu cos o amb el teu temps), et deixe; el resum d'aquestes disjuntives era: si no et quedes a Borriana, et limites a la teua faena de funcionària i et comportes amb total discreció dedicada a les rutines d'ací, et deixe. Hòmens presumptament progressistes que castren les seues parelles perquè reproduïxen patrons familiars inconscients? A qui beneficia un món que exclou les dones agents?

PAQUITO DE PAULETA O PACO EL DE L'AINA

Un solc de dies cendrosos marca el camí
que em separa d'allò que més estimo,
però arrape els records com qui arrapa la terra dels avis

Carmelina Sánchez-Cutillas,
Matèria de Bretanya

Per part de pare, vinc de família de llauradors. Per part de mare, de mariners. Em sent orgullosa de vindre de famílies tan humils, ben lluny dels llinatges quixotescs que impregnen la idiosincràsia borriana –i que cert és que m'esguiten de gaidó per part de pare. Ma mare va ser la primera de la seua família que va estudiar una carrera. Mon pare, el tercer, després dels seus dos germans més grans, ma tia Elvira i Mon tio *Jose Ignasio*. Jo he viscut rodejada de llibres com el nou ric que viu envoltat de riqueses materials; no sé els milions de pessetes que no tenia que es degué gastar mon pare als 90 en llibres de l'Enciclopèdia Catalana i d'Edicions 62. Vist des d'ara, sembla una entrançable operació d'adquisició fetixista de prestigi intel·lectual.

Va arribar fins i tot el punt que vaig agarrar mania a tindre llibres a casa. Objectes que ocupaven grans quantitats d'espai i que acumulaven molta pols. Ara, després de molts anys, m'estic reconciliant amb la idea de comprar llibres, però he estat més de deu anys sense comprar-ne cap, gràcies a la Biblioteca de la Universitat Jaume I i als *free online PDF* d'internet.

Estudiosos com Sanchis Guarner o més recentment Vicent Baydal, acostumen a dir que València (i aplicable a Borriana, *cul i merda* de València), és una ciutat que ha viscut de cul a la mar i de cara al riu. Les ciutats valencianes no han mirat a la mar fins als anys seixanta del s. xx, amb el turisme de les sueques i dels madrilenys. Abans dels seixanta, la mar era un lloc de pobres que la burgesia local visitava per pasqua o a l'estiu. Els mariners vivien en poblats marítims, al Grau. Quan un poble de costa té un *grau*, com Castelló, Borriana, València, Gandia o Moncofa, allí va haver-hi un assentament de famílies molt humils que s'alimentaven de la mar. Els *graus* són més antics que els ports, excepte quan els ports són naturals, com el de Peníscola, el d'Altea o el de Xàbia.

Famílies com la de m'*auelo*, els Palmer o els Arnandis, famílies en què tres generacions s'alimentaven del que pescava una barqueta només; hi vivien tots junts o molt a prop, hi treballaven la pesca artesanal, varaven les barques a la platja. Els dels mariners valencians, eren guetos marginats, aïllats dels nuclis urbans que vivien del comerç agrícola; no li paraven atenció a la mar, quasi no menjaven ni peix. De fet, el Port de Borriana es va construir ex professo per al comerç de la taronja.

A Paco Palmer Arnandis, el coneixien també com a Paquito de Pauleta. El va criar la seua àvia, Pauleta Salas Torrent, mare de sa mare, que era l'*auela* Consuelo (Consuelo Arnandis Sales). M'*auelo*, a les seues àvies, els diu *mare* Matilde i *mare* Pauleta. Pot ser per això em sona tan alienant la paraula àvia, però també *iaia*. Pot ser això de *uelita* i *uelito* ho tenim castellanitzat perquè abans, a les àvies, no els déiem *ueles* per estes contrades, sinó *mares*. Pot ser? Alguna filòloga de guàrdia?

El pare de m'*auelo* Paco es deia Francisco Palmer Moreno. Va morir quan m'*auelo* tenia 11 anys. Està enterrat al Puig perquè tota la família feia mitja temporada de pesca al Grau de Borriana i mitja al Puig. La guerra els va pillar al Puig i la mort del meu besavi també. Els avis del meu avi eren Pere Palmer Dòsdà (també conegut com Peret de la Carrerona) i Matilde Moreno Torres, la *mare* Matilde. Els Moreno venien d'Alacant, segons conta.

El pare de la mare de m'*auelo* es deia José Arnandis Sales, i la mare, Pauleta Salas Torrent. Paquito de Pauleta va ser criat per la *mare* Pauleta perquè sa mare, Consuelo, estava d'empleada interna d'una casa. El pare de m'*auelo* Paco tenia sis germans: la tia Dolorettes, la tia Matildeta (casada amb el tio Nel·lo), la tia Antonieta, el tio Pepito, Antoniet que va morir de jove, i el tio Peret.

Per part de mare, m'*auelo* Paco tenia cinc tios: el tio Pepe el Noi, que és el pare d'Otlía, de Pepita i de Celia. Li deien així perquè havia viscut a Catalunya i deia *noi* en comptes de *xiquet*; el tio Enrique, el tio Paco (que no va tindre fills), la tia Teresa o Teresita i el tio Batiste. La tia Teresita va ser fadrina molts anys esperant que tornara el seu nóvio de l'exil·li –i no va tornar. S'enviaven cartes. D'aquesta banda de família, alguns fills de la tia Celia i de la tia Pepita han anat a la mar o continuen anant-hi.

L'*auelo* Paco, de jove, tenia durícies a les mans de bogar amb el bot de llum de la pesca de fanal. Durant set anys, va anar de mariner a la pesca de fanal al Grau de Castelló. Tots els dies, anava i tornava en bicicleta del Grau de Borriana al Grau de Castelló. Va passar-se a pescar a Borriana anys després, ja casat, quan l'*auelo* Pere (el pare de m'*auela* Pepita, un negociant nat) el va embolicar per anar de patró en una barqueta xicoteta: la Gallard. Paco va anar de patró al fanal fins als 42 anys. M'agrada molt quan m'*auelo* em recita la renglera de les barques de la família Palmer Company: el Tabardillo, el Americano, la Gallard, el Ciudad de Burriana, la Rosa del Ampurdán, la Blanca i l'Aina.

La Blanca (anys 80)

M'ho conta tot l'estiu de 2020, assentats a l'ombra matinera del grup Roger de Flor, mentre es recupera d'un infart i espera que li col·loquen un marcapassos. Igual feia de *calaor* com d'*entraor* de peix. N'anaven una dotzena en una barca de fanal. Aleshores, l'*alador* no estava i la xarxa es pujava a pur de sang per a copejar. Més avant es va traure l'invent del salabre gran de dins del *mataor*. El *mataor* és un tros de xarxa més gros per a resistir el pes del peix. D'ahí, s'anava cobrant fins que el peix arribava a la coberta. Al principi, el peix s'agarrava de l'eixàrcia amb paneres de canya.

En aquell temps, el fanal portava bot de boia; començaves a calar i donaves la punta del *nyirvi* (el cap que tancava per baix l'art, que passava a través d'unes anelles) al bot. La *maquinilla* anava xorrant. L'art tancava per baix. El bot de boia, després, es gastava per a amarrar el suro. Estaven dos o tres hòmens, s'omplia la panera de sardina i de dalt de la barca s'estirava amb una cordeta. Si hi havia marejada, era complicat.

Nyirvi i *cua de rata*, per favor, quines habilitacions lèxiques més boniques. L'art acabava en una punta i hi començava una corda de tres metres que es deia *cua de rata*, que era la que es pujava al bot de boia, així com la punta del *nyirvi*. El *nyirvi* es portava a la *maquinilla*. Un *nyirvi* a un *carretel* i l'altre s'anava cobrant; fes-te compte que és una cortina amb anelles que anava pujant i tancant-se.

La subhasta del peix a la llotja vella del Grau de Castelló. Paco Palmer i Pere Company, 1961

Ara, diu Paco, en pesca de fanal, ja no es fa servir bot de boia; ho fan tirant una boia nugada amb dos caps, que després pesquen amb un *bitxero* i van pujant-la. Al fanal, encara continuen anant quasi deu persones en una barca: patró, motoriste, dos *llumeros* i després set o huit fent les maniobres: copejar, menejar caixes... Igual van a la sardina com a lletxes com a sorell. Van fins a Eivissa i fins a Mallorca. Els de fanal són dels pocs que encara fan diners amb la pesca al Port de Borriana, segons m'*auelo*. M'*auela* Pepita estava apuntada com a remendadora de la barca, però en realitat era *posera*, és a dir, duia els comptes de la barca, repartia les parts i pagava la gasolina. A m'*auela* Pepita, sempre li ha agradat molt organitzar. La Rottenmeier, li van traure de malnom al port; no cal dir res més.

Algunes dones duïen els comptes de les barques en què el marit era el patró, com era el cas de m'*auela* Pepita o de la mare de Maribel, la pescadora de l'Ebre que ix en *Ulisses era una dona*. La gestió econòmica per part de les dones és típica en les famílies de mariners. Recorde quan tornava a casa aquell ex meu que era remendador. Directament em donava a mi els diners de la seua part de jornal de remendador perquè jo la gestionara. Imagine que havia mamat eixe comportament a sa casa, amb son pare donant-li els diners de la barca a sa mare.

Quan pregunte a m'*auelo* Paco què feien les dones en tot aquell microclima dels mariners del Grau, em respon que les dones eren les encarregades d'anar a vendre el peix. Eixe poc peix de la barca que quedava després d'alimentar una família de diverses

generacions, es duia amb cistelles al braç o al cap en direcció a Borriana poble. Paco recorda una d'aquelles dones que realment va ser una *emprenedora* –m'esmussa escriure aquest mot– de l'època. Ja quan els mariners es traslladaren al port, continuà sent una destacada venedora de peix. La coneixien com Antonieta la Flara. Li pregunte a m'*auelo* per la família d'aquella dona, per anar a investigar un poc. Em va dir que no creia que els seus descendents guardaren un record amb fotos ni consideració precisa de qui va ser aquella dona. Les dones també preparaven les saladures: moixama, *salaet*... això s'ha considerat una *delicatessen* en la meua família; a petita escala, encara s'hi prepara. Llàstima que Tere i jo som vegetarianes.

De rasquinyada, puc entendre el que va significar per als mariners passar del Grau –on estibaven a la platja– al Port, podent tindre ja les barquetes amarrades al moll. De manera pareguda, les setmanes d'aquells estius d'adolescència que em tocava ser monitora de vela a la platja de Benicàssim en lloc d'a l'Escola de la Mar de Borriana, la faena es multiplicava. Haver d'arrossegar les barques per l'arena a pols i a espentes entre tots els monitors davall d'una solana de justícia era bastant dur. En canvi, a l'escola de vela de Borriana, que les barques ixen per les rampes de formigó, resultava molt menys tediós, ja que el sòl és ferm i et pots falcar molt millor, amb caps i amb politges, per anar traent i entrant a l'aigua llanxes i barquetes, si no és encara millor i es queden amarrades a l'aigua, com les gambes o els Platu 25.

La família per part de mare de m'auelo Paco, davant del bar de la Confraria, on treballava la tia Teresita (1950)

NOELIA, LA INVESTIGACIÓ OCEANOGRÀFICA I EL SUBMARINISME

Noelia a la platja de l'Arenal

Noelia Ríos Ruiz és una biòloga marina de Borriana. Va nèixer l'any 1985 i va estudiar al CEIP la Consolació i a l'IES Jaume I. Noelia fa servir hidròfons per a classificar peixos tal com, per exemple, la murciana Ana María García Cegarra fa amb cetacis a Xile segons el llibre d'Ana Alemany. Amb cetacis, és molt més comú fer servir hidròfons, afirma Noelia. Una altra coincidència que hem trobat entre Noelia i Ana María és la passió per la mar que es desperta de xicotetes fent esnòrquel a la platja, amb obsessió per veure els peixets o inclús pels cavallets de mar que veia Ana María a voreta del Mar Menor, amb aigües netes i riques en algues.

Noelia adora els animals des de ben xicoteta. Aleshores dubtava entre ser veterinària o biòloga. Amb només cinc anys ja estava escabussant-se per veure què hi havia davall l'aigua. Açò m'ha fet recordar que, de xicoteta, jo volia estudiar o bé astronomia o bé biologia marina. Em delectava amb els documentals de balenes de després de dinar i tenia tota la col·lecció de l'univers d'Isaac Asimov. No sé què va passar després que vaig abandonar-ne la idea.

L'any 2009, després d'acabar la carrera de Biologia a València, Noelia va cursar un màster de la UB sobre biodiversitat. Malgrat que no és específic de la mar, ella hi va triar assignatures d'especialització marina, tot i que en realitat només s'ha especialitzat en la mar en el perfil professional, no en els estudis. En acabar el màster, va buscar treball de biòloga marina per tota Espanya, però no va trobar-hi res. Recordem que ja havia explotat la bombolla immobiliària que, als mil·lennistes, ens ha destrossat els primers anys laborals. Va haver de posar-se a treballar de cambrera i de cuinera a Borriana i a Palma de Mallorca. Aleshores, trobà l'oportunitat de fer un voluntariat europeu a Grècia, on va començar a treballar com a biòloga, en contacte amb els pescadors artesanals d'una petita illa grega anomenada Lipsi.

Lipsi és una illa que pertany al Dodecanés, situada al sud de Samos i al nord de Leros. La tasca de Noelia, en el si d'una ONG que es diu Archipelagos, estava molt en contacte amb els pescadors i tenia relació amb la conservació ambiental. Gràcies a aquest voluntariat europeu, es va crear una xarxa pròpia de contactes en el món de la recerca i de la divulgació europea en biologia marina.

Li parlaren del programa Eurodissea per a pràctiques d'empresa en la seua àrea d'estudi. En concret, a les illes Açores, un lloc en què hi havia molt de treball i t'hi podies quedar un temps llarg. Noelia feu aquest programa europeu a les Açores durant mig any i el va enllaçar amb un altre programa de la regió. Segons pareix, a les Açores, els jòvens formats emigren i ja no volen tornar-hi. Aleshores, s'hi intenta reclutar persones joves formades perquè hi vagen a viure i s'hi inicien en la seua professió.

Del 2015 al 2019, Noelia va viure en aquest puntet portuguès enmig de la dorsal oceànica que creua l'Atlàntic com un meridià. Segons Noelia, malgrat que a les Açores es pot viure bé, estan molt aïllades i pateixen hiverns

Noelia a la platja de l'Arenal.

duríssims. Li va agradar molt treballar-hi en educació ambiental, en estudis sobre pol·lució i en conservació marina. Després de quatre anys i mig, quan se li va acabar el contracte i estava esperant altres projectes, va decidir que era hora de pondre l'ou en un altre lloc. Aleshores, va optar a dos llocs de treball al Portugal peninsular. La van seleccionar en un dels dos perquè tenia un currículum que s'adaptava molt al que demanaven. De fet, el cap del projecte ja la coneixia d'una expedició de National Geographic a les Açores. Des d'aleshores, viu a Lisboa. Va començar en l'ISPA (Instituto Universitário de Ciências Psicológicas, Sociais e da Vida), que és una institució universitària de psicologia que també impulsa projectes de conservació ambiental.

Hi duia a terme tasques de busseig, de pilotatge de bots, de col·locació de càmeres BRUVS (*Baited Remoted Underwater Visual Survey*), censos visuals subaquàtics (*Underwater Visual Census* i d'ara en avant UVC) i recollida d'aigües per a analitzar l'ADN ambiental. Bussejar i dur la barca sempre estava relacionat amb aquestes accions de monitoratge ambiental. La seua tasca ha consistit sovint en censos visuals, és a dir, identificar les espècies a ull mentre busseja, una tècnica clàssica de monitoratge d'animals. Així, s'hi poden calcular abundàncies, biodiversitats i biomasses. Una àrea marina protegida no és només un lloc amb un certificat oficial atorgat, sinó que cal que hi haja fiscalització. És menester anar comprovant com canvien els estocs de peixos per any i veure si està funcionant bé la reserva o si cal aplicar-hi mesures de protecció.

Des de 2020, Noelia compta amb una beca portuguesa de doctorat per a quatre anys. El seu projecte de doctorat se centra en la bioacústica en peixos per a monitorar àrees marines protegides; parlant brut i malament, vol mesurar els peixos, no per imatge sinó per mitjà del so. La bioacústica s'ha aplicat quasi només al monitoratge de cetacis, malgrat que una gran majoria de peixos produeixen sons. Noelia s'ocupa de desenvolupar tècniques bioacústiques per identificar tota classe de peixos. Ens explica que, fins ara, el monitoratge era visual; es necessitava una estructura subaquàtica de ferro amb dos càmeres per aconseguir una visió estereoscòpica i poder calcular les dimensions dels peixos.

La idea de la tècnica que vol experimentar Noelia en la seua recerca de doctorat és combinar vídeo i identificació acústica. En aquest punt, encara es necessita fer ús dels dos mitjans per crear una base de sons de tot tipus de peixos i poder contrastar la informació visual amb l'acústica. Més avant, podrà usar-se només el so, però el pas intermedi que hi falta és trobar la coincidència acústica i visual. Potser m'estic posant massa tècnica, però açò interessa de veres a la xiqueta biòloga marina frustrada, ionqui dels documentals de cetacis de La 2 i del Discovery Channel, que porte dins.

L'avantatge de la identificació acústica per sobre de la visual és que no té límits per mal temps ni per mala visibilitat, ni tampoc per distància ni profunditat. Els bussejadors no solen submergir-se per davall de 40 metres, mentre que les càmeres hi descendeixen fins als 100. En canvi, els hidròfons no tenen límit de profunditat. Cal programar-los per determinar quines longituds d'ona vols enregistrar i prou. Aquesta tècnica hidroacústica de reconeixement ja s'està aplicant en altres parts del món.

De fet, Noelia ja havia treballat amb censos visuals subaquàtics a Grècia, mentre que a les Açores s'ocupava de tasques centrades en el control de la pol·lució. La faena de biòloga *de bota* va molt més enllà del pur tecnicisme biològic i toca amb la dimensió social humana. Per exemple, quan treballava a poblats pesquers rurals de l'illa grega de Lipsi, Noelia s'adonà que el codi de vestimenta de les voluntàries causava incomoditat a les dones dels pescadors. Aleshores, entre tots els voluntaris, decidiren imposar un codi de vestimenta que no creara conflicte. La recerca científica hauria de ser respectuosa i empàtica envers els habitants del lloc.

Tere Torres volia justament ser veterinària o biòloga. Ens vam desviar del camí les dos, i les dos vam anar a parar a Comunicació Audiovisual de la Universitat Jaume I. Ens abstenim de comentar-ne l'experiència. Noelia té el títol Dive Master de busseig de l'estàndard nord-americà PADI (Professional Association of Diving Instructors). A Portugal, aquest títol et serveix per a treballar, mentre que a l'Estat espanyol és només una certificació de lleure. Segons la normativa PADI, els títols de busseig tenen els següents nivells: Open (fins a 18m i només de dia), Advance (permet bussejar de nit i fins a 40m). Després de l'Advance, hi ha el Rescue, que és el curs de primers auxilis subaquàtics. Noelia ens conta que aquest és el més divertit perquè aprens a fer un cabàs de coses davall l'aigua. Finalment, hi ha el Dive Master que, segons Noelia, és el més pesat de tots, ja que deixes de bussejar tu per a ocupar-te d'altra gent. Amb el Dive Master ja pots portar a gent a fer batejos de busseig. PADI no fa cursos de busseig per davall de 40 metres de profunditat.

Molta gent de Borriana, entre d'altres Noelia i jo, vam obtenir, entre el 2011 i el 2016, els títols de busseig al centre Grau Sub, que duia Jorge Borja, de família de mariners. Malauradament, aquest centre va tancar fa uns quants anys. Ara, per a bussejar a Borriana, només hi ha el Club Nàutic.

Tot i que el busseig a Borriana no està en el seu moment de més esplendor, hi ha certs punts clau per a bussejar. Hi ha dos derelictes: el Litri i el Cala Egos, que estan a migjorn del port. Segons m'*auelo* Paco, el Litri està davant de Carabona –una de les referències costeres dels mariners de Borriana és aquesta alqueria. Tant el Litri com el Cala Egos foren barques de pesca que es van afonar amb llicència perquè es convertiren en espais per a regenerar el fons marí, que actualment és quasi tot arena perquè, principalment, ha estat *llaurat* per les barques de bou. Un punt de busseig de baixa profunditat a la mar de Borriana és l'alguer, situat davant de les Terrasses, a pocs metres de profunditat. L'altra opció més propera és anar-se'n a bussejar a les Columbretes.

Com a curiositat, vaig preguntar-li a Noelia sobre el documental de Netflix que havia rebut el premi al millor documental de 2020 sobre l'home i el polp que tenen una espècie de relació afectiva. L'acabava de veure i necessitava saber si la història que s'hi conta és real o és un muntatge. A Noelia li quadra que siga una història real, d'una cosa està segura: és el mateix polp al llarg de tot el documental. Per a flipar. Noelia creu que és ben possible crear eixa vinculació entre una persona i un animal

marí tan intel·ligent com un polp. L'antropocentrisme ens fa dubtar-ho de vegades, però ens fiem de Noelia i ens agrada pensar en la comunicació afectiva interespecie.

A Noelia, li encanta el seu treball, tot i que reconeix que la mar és molt dura. Ara mateix, estem xarrant a la terrassa del Bómbora mentre els aparells de la seua recerca estan gravant sota la mar Atlàntica a tocar de Lisboa. En el treball d'ara ja no entra a l'aigua tots els dies. En canvi, fa un any, quan estava a Lisboa treballant encara de tècnica de la reserva, s'alçava a les cinc del matí i es passava catorze hores a la mar. Deu ser duríssim, l'Atlàntic. Ella, allà, busseja amb vestit sec. Van vestits per davall del vestit estanc de busseig, com els remendadors de les granges de la mar de Borriana quan han de reparar-les a l'hivern.

Li pregunte si li fa por la mar. De vegades, sí que li'n fa. El que ens fa por a les persones, diu, és allò nou que no hem fet mai i que ens plantejem si podrem fer-ho bé o no. Després de fer-ho la primera volta, baixa molt l'ansietat. És com la primera vegada que dus un vaixell gran i t'imposa. Ha tingut algun ensurt a l'aigua, però molt pocs perquè és una persona cauta. Un dia que duia ella el barco, va patir perquè es va posar una boira molt densa que li impedia veure res. Havia de guiar-se amb el radar. En realitat no ha tingut ensurts de témer per la mort. A la mar, si arribes al punt de posar en risc la teua vida, estàs molt fotut, afirma. Estic d'acord amb Noelia que cal tindre molt de trellat a la mar. Por no, però no se li ha de perdre el respecte ni s'hi poden fer destarifos.

A Noelia li agrada molt treballar amb pescadors perquè són com llibres de la mar. Quan va treballar a Grècia amb ells, va observar que les arts de pesca que fan servir són diferents de les d'ací. Segons Noelia, això passa principalment perquè en aquella zona de Grècia hi ha molt de sòl marí rocós, mentre que a Borriana no n'hi ha tant. També depèn del tipus d'espècies que es volen capturar, que normalment va lligat al diferent hàbitat natural dels peixos depenent del tipus de sòl marí. Allí hi ha més tresmall a prop de la costa rocosa. A Borriana, queden algunes barques de tresmall, però poquetes, com veurem en el capítol d'Eli, patrona d'una barca de bou.

Segons Noelia, el futur del sector pesquer passa per conservar la pesca artesanal i suprimir la pesca gran d'arrossegament, almenys les embarcacions de bou més grans, tot i que les restriccions de la normativa europea, l'escassedat de peix i els preus del

Noelia treballant a Portugal

gasoil estan estrangulant la pesca artesanal. Tant a Grècia com ací, ha observat que al govern li interessa que la pesca quede en mans de grans corporacions perquè és més rendible per a l'Estat. De Grècia estant, va observar com el govern intentava comprar les llicències als pescadors menuts, mentre que els pescadors deien: jo venc ara la meua llicència de pesca i després com alimente la meua família? No tothom es veu treballant en una fàbrica, en l'hostaleria o repartint paquets a domicili.

Noelia treballant a Portugal

A més, afirma que a tots els països costers europeus els petits pescadors passen penúries econòmiques. Ací, al Port de Borriana, queden molt poquetes barques, que han de complir una normativa estricta, amb xarxes que no arrosseguen directament el fons marí —que no tots duen per ara— i amb cada volta menys dies de pesca permesos per any. Com reprendrem en el capítol de la pesca, hi ha el problema de la normativa de la tonyina roja, que ve del nord del Mediterrani per a eixir a través de l'Atlàntic seguint la seua ruta migratòria.

Per la zona de l'Ebre, agafen les tonyines per engreixar-les. Cap al sud, que és on es concentra la pesca de l'almadrava, se les carreguen. Les tonyines circulen a

prop de la superfície, per la qual cosa amb l'art d'arrossegament no es poden capturar. M'*auelo* Paco m'ha contat que, abans, als anys setanta, eixien amb l'embarcació de bou i, en els temps lliures, també pescaven tonyines amb canya des de la mateixa barca. Ara això seria més que il·legal i et podria caure una multa monumental. Per cada quilo de tonyina pescada il·legalment, la multa és de 1.500€.

Noelia ens explica que s'han posat aquests límits a les embarcacions perquè no se solape el tipus de pesca d'unes amb les altres i la pesca siga més equilibrada. Aquest model s'ha anat aplicant amb els anys. En la pesca, com en l'agricultura, sobren intermediaris, diu Noelia amb més raó que una beguina. Li he preguntat si ha sentit alguna volta en la seua carrera professional cap impediment de més pel fet de ser dona. Ella diu que, tot i que reconeix que eixes situacions existeixen, ha tingut molta sort amb els equips en què ha treballat.

No obstant això, lamenta que sempre s'hi troben micromasclismes. La seua professió és bastant competitiva, la recerca científica sempre ho és. Hi impera la idea de passar per damunt dels altres al preu que siga. Noelia diu que, quan una persona és insegura, t'intentarà boicotejar siga quin siga el seu sexe. La mediocritat genera monstres.

Noelia ha tingut caps dels dos sexes i s'ha sentit tractada amb respecte. Aquesta biòloga borrianenca sempre havia treballat en equips de dos hòmens i dos dones i ara està a Lisboa en un equip compost només per dones. Tanmateix, sí que ha observat que els càrrecs institucionals i universitaris solen estar ocupats per hòmens. No vull abusar de clixés, però ací toca dir *sostre de vidre* o *terra enganxifós*.

Arriba un punt de la carrera professional de les dones, a partir dels 35, en què moltes ens trobem en la conjuntura de triar si fer un pas enrere en la carrera i tindre fills o bé renunciar a la maternitat per a seguir tenint un rendiment laboral òptim. Noelia no té pensat tornar a Borriana per ara. Li queden uns anys de beca de doctorat a Lisboa. Després, té pensat anar-se'n fora d'Europa per a aprendre noves tècniques en el seu camp.

A Europa, Noelia ja ha adquirit experiència i necessita enriquir-se d'altres models. Tot i que sí que li agradaria, a la llarga, tornar i treballar en la conservació de la Mediterrània. No sap si podrà ser des de Borriana perquè ací no hi ha moltes àrees marines protegides. N'hi ha més pel Cap de Palos, a Múrcia, i més cap a Catalunya, diu. Per acabar, li pregunte què pensa de l'estat de la mar de Borriana. Afirmar que per la nostra zona embrutem molt les platges i la gent no està conscienciada. Defensa que caldria fiscalitzar-se més el llançament de fem a la mar i a la costa. A més, esdeveniments massius com l'Arenal Sound no estan ben regulats des del punt de vista mediambiental.

Quan s'acaba el festival, es veuen les destrosses immenses que aquest espectacle massiu, amb uns 50.000 assistents, ha causat a la costa. A les autores d'aquest llibre, ens preocupa molt el futur de l'Arenal. No volem un macrofestival que es fa a vora mar, cosa que hauria d'estar prohibida per la legislació de costes; els festivals s'han de fer lluny de zones residencials i allunyats de llocs amb valor natural. Una platja és com un bosc: un indret natural que hauria d'estar protegit. Per què quan veiem un bosc entenem que és un espai natural i quan veiem una platja pensem que és un parc d'atraccions?

Per un altre costat, hi ha una manca flagrant de pedagogia sobre el medi ambient costaner. Ho comentem arran de la notícia del periòdic Mediterráneo de Castelló: "Quejas de los vecinos por la basta vegetación en el entorno de la playa del Arenal". Alguns veïns no entenen que la vegetació de duna mediterrània és necessària per a regenerar les platges i aturar la desertització, a més de perquè és un hàbitat propi de plantes i d'animals. És surrealista que a hores d'ara alguns veïns vegem la vegetació de duna com si fora malesa. Preferirien la platja totalment arrasada, asèptica, sense cap tipus de vida animal ni vegetal per poder estendre la tovalla i per veure la mar sense obstacles naturals des dels xalets de la Malva-rosa.

Els articles científics els lligem els científics i els pedants. De què serveix aquest coneixement si no es comparteix amb la resta de la societat i sobretot amb la gent que viu en eixos llocs? Noelia proposa reconduir l'Arenal Sound cap a una activitat més responsable i menys agressiva amb la costa. A més, és incomprendible per a ella

–i per a nosaltres– que un festival d’aquestes dimensions es faci a tocar de la platja de l’Arenal, cosa que no es permet en cap altre macrofestival, que sapiguem, a tot l’Estat espanyol. Per exemple, el FIB es fa lluny de la platja de Benicàssim.

A més, a Noelia també li sorprén que arriben aigües fecals en tubs enormes a la platja de Borriana, fenomen observable en tres punts repartits al llarg de la platja. El mateix passa amb un desaigüe fecal que hi ha entre l’Escola de la Mar i les escaletes del mirador del carrer Escullera de Ponent (davant de la cèlebre pizzeria Pinocchio). Són abocadors directes de la matèria fecal de Borriana que apleguen a la mar quan plou molt en poc de temps i la xarxa d’aigües de Borriana no fa l’abast. Fa dècades que estem així; Facsa ho sap, l’ajuntament també i no se soluciona.

Comentem també que, al Clot, hi havia un projecte de conservació de tortugues que ara està tot ple de brossa i abandonat. Noelia, tu què faries amb les espècies invasores com la tortuga de Florida o les carpes xineses que infesten el Clot? Les mataries o això és maltractament animal? Noelia sacrificaria els individus d’aquestes espècies invasores, que sovint han sigut regals de fires o de tendes d’animals que els xiquets i les famílies es cansen de tindre a casa i amollen en llibertat en zones humides protegides com el Clot. O bé les duria al centre del Saler a València, que és on es duïen les espècies invasores quan ella va estar participant de voluntària en un projecte de reserva d’*emys orbicularis* al Clot de la Mare de Déu.

Un altre problema d’aquests projectes de conservació és el curtterminisme imperant. Projectes que tenen fons per a un parell d’anys i que s’abandonen poc després d’instal·lar-se: diners malbaratats. Les inversions en conservació haurien de ser a llarg termini; a cinquanta anys vista, posem per cas. Una de les esperances que ens queden per a la nostra platja és que encara la tenim verge de formigó. La mallorquina Maria Jaume, quan va vindre a tocar a l’Emac al juny de 2021, va explicar que li feia molta enveja que una localitat costera com Borriana, amb molts quilòmetres de platja, haja arribat al 2021 només amb un hotel solitari.

ELI, VINT ANYS EIXINT A LA MAR, LA PATRONA DEL SIMAR

Eli Gascó des de dins de la cabina del Simar (2021)

Estem eixint del port. És molt de nit encara. Totes les barques de bou ixen alhora. Eli va començar a anar a la mar fa uns vint anys i ara mateix no en té ni quaranta. Nosaltres anem darrere de la Madre Guapa. Esteban va mig dormint a la popa i Eli fa broma: qualsevol dia caurà a l'aigua i no s'enterarà ningú. Esteban és germà de Jose, un dels tres mariners del Simar: Jose Ignacio Verdegal, Jose Llorens i César Monserrat, juntament amb la patrona: Elisabeth Gascó Catalán. Esteban, Jose i Pepe, que en pau descansen, venien al CEIP Penyagolosa, com la resta de xiquets que vivien al Port o al Grau. Passava a per ells un autobús; molts d'ells eren fills i nets de mariners.

Al pati, recorde a Esteban dir-me: tu eres la neta de Paco, aixina que si te fan *algo*, m'ho dius. Paco, antigament conegut com a Paquito de Pauleta i ara més com a Paco *el de Pepita* o *el de l'Aina*, és m'*auelo*. És el millor del món. Curiosament, el seu nom sempre ha anat lligat al de dones. Primer, al de *s'auela*, la mare Paula (Pauleta Salas Torrent), que el va criar al Grau de Borriana quan era xicotet perquè sa mare es va *emplear* de serventa en una casa. Son pare, el meu besavi Francisco Palmer Moreno, va faltar quan m'*auelo* tenia 11 anys.

A voltes, he pensat d'escriure una novel·leta costumista sobre les famílies de mariners de Borriana. Famílies humils i pobres, amb draps bruts, picabaralles i romanços que venen d'antic. No sé si la faré, però per ara tenim este llibret. El que va davant va davant. Els Aparisi, els Anda, els Gascó, els Palmer, els Arnandis, els Borja o els Sanchis; moltes famílies que han viscut de la mar al Grau des de temps immemorials, molt abans que estiguera construït el Port de Borriana.

El Simar és l'única barca de bou del Port de Borriana que, al 2021, ha canviat les comportes per unes d'ecològiques; la resta segueixen destrossant els sòls fèrtils per a la cria d'algues i de peixos amb les seues comportes de 700 o 800 quilos que van arrastrant pel fons de la mar. Segons conta m'*auelo*, el sòl marí de Borriana està tot trillat, tot *xarugat*. Abans, hi havia distints sòls: el dàtil, la *pola*, l'herba cuquera cap a Sagunt, a migjorn del Port. En la costa entre el Port i el Clot, es criaven bonyigo i eriçonets mitjanets. Passant el Clot, hi ha l'alguer de Sant Antoni (jo he bussejat ahí amb el centre de busseig Grau Sub i encara quedava un poc de posidònia). Al bonyigo amb eriçons, es criava el moll d'arbó, el moll roig; quan eixien a pescar-lo, li deien *anar al bonyigo*. A cada lloc regnava una varietat de peix diferent. A l'herba cuquera es criava de tot: galeres, pagell, calamar, lluç, moll...

Al Grau era tot platgeta; no de pedra, sinó d'arena i de grava, pedreta de la que trau el riu. A qualsevol punt, com que tot era platja, es podia fer servir el bolig per anar a la morulla. Conta Paco que el *bolig* era una pesca col·lectiva i improvisada d'encerclat que es feia a la platja del Grau per a pescar morulla (és la cria de la sardina, de l'aladro, un peixet finet i molt apreciat). Al mes d'abril, la platja s'omplia de morulla. El bolig era un art semblant al de l'arrossegament, però més gran. Cap a la gola era malla cegueta, tupida. Es carregava en un bot. Tenia dos caps. S'anava fent un cercol entre el bot, que havia calat l'art, i cinc o sis persones a la platja que anaven cobrant de l'altra punta del cap. Es necessitaven unes deu o dotze persones per a anar al bolig. Era una cosa excepcional que es feia només els dies d'abril que es veia que la platja estava plena de morulla. Està ple de morulla, voleu que anem? Al final, cada u s'emportava la part del peix que li tocava. Eixe art també s'ha acabat.

Paco ens explica altres arts artesanals que es feien servir al Grau. Les sepieres es feien de juncs de les junqueres de la platja. Hi ha una classe de junc que és bo per a fer sepieres. Agarraves un feix de junquets, els tallaves la cabota, que té unes boletes i una punxa, i els posaves a secar. Quan ja estaven secs, es teixia artesanal, s'anava creuant amarrant amb un fil. Tenia la *hechura* d'una campana. Baix, se li posava una tapadora en què al mig s'ajuntaven les puntes totes cara cap a dins. Amarrada al cul de la sepiera, es posava una brossa que es criava a la muntanya i que es deia *gasarà*. Se n'amarrava un grat dins.

Després, amb una corda llarga, s'anaven amarrant les sepieres, que es quedaven al sòl marí pel pes mateix de la corda. Les sepieres es calaven a la voreta, a dos o tres metres de profunditat i es feia a la primavera, que és quan la sépia s'apropa a la voreta a desovar. La sépia volia apegar els ouets en la brossa eixa, la *gasarà*. Aleshores, entra-

ven a la sepiera tant la femella per a desovar com el mascle per a intentar aparellar-se. La tapadora estava feta amb les punxes, de manera que entrar era fàcil però eixir era impossible. Aleshores la mar estava plena de peix, i més després de la guerra. Tres anys de veda forçosa i la mar s'havia regenerat. També estava l'artó, que era pesca de platja com el bolig però amb un mecanisme més paregut al bou. Eixe es treballava rodant però franc de la platja, a set o vuit metres, i era per al moll. Es calava parats, és a dir, que si s'agarrava peix era perquè n'hi havia moltíssim.

El Port va començar a fer-se als anys 20. Un camí van tindre feta l'Escullera de Llevant, que ja feia redòs, els mariners ja van començar a traslladar-se del Grau al Port per a treballar, tot i amb el Port encara sense acabar. Quan l'*auelo* de m'*auelo* es va fer la casa al carrer Chicharro, la seua família se'n va vindre cap al Port. Anaven venint-se'n a poc a poc, fent-se cases els que podien. L'*auelo* de m'*auelo* se'n va vindre al Port cap a l'any 25. El Port no estava acabat, però ja s'hi podia pescar. Paco va nàixer l'any 32, la guerra trenca en el 36 i ell tenia quatre anys. La va passar al Grau amb la família: amb el tio Peret, Julieta i tots els Palmer.

Hem eixit del Port a les cinc i mitja del matí. Estem en una barca de bou –o d'arrossegament. Es diu *bou* per la forma de l'art de pesca, que té una bossa i dos punts que la connecten amb la barca i que són com les banyes d'un bou. La barca de bou arrossega l'art des de les banyes. En una jornada de faena d'una barca de bou, se solen fer dos calades d'un parell d'hores cada una. Deuen ser les set del matí i estem en la primera calada. Eli no ens ha deixat eixir amb la barca fins que no ha arribat un dia que la mar estava ben calmada, per a evitar-nos mals viatges, tot i que Tere, la pobra, a partir de les 11 del matí, ha anat marejada. El cel de març és preciós.

Elisabeth Gascó Català és l'única dona patrona de pesca que exerceix com a tal el 2021 a tot l'Estat. A Eli, no li agraden les càmeres ni el protagonisme en general. Ella fa les coses per vocació i no disfruta de sentir-se observada puntualment pels mitjans com una rara avis que cal lluir els dies de la dona. M'emparenta un sentiment comú amb ella relacionat amb m'*auelo* Paco: Batiste Gascó, el pare d'Eli, va anar alguns anys en la barca de m'*auelo*. Va haver un temps als anys 80 en què Batiste portava l'Aina i Paco portava la Blanca. De ben xicoteta, Eli ja eixia a la mar, per deport, amb la barca de son pare i de m'*auelo*, l'Aina. Hem llegit en *Ulisses era una dona* que altres xiquetes ho feien, però que en fer-se adolescents, eren expulsades de la barca.

L'Aina era una barca de bou no massa gran però molt esvelta, feta de fusta i amb un motor de 750 cavalls. No era la més gran. La Gallard va ser la primera barca del Port de Borriana a tindre un motor Caterpillar, de 350 cavalls. Se la va comprar m'*auelo* ajudat per mon tio Pedro Company, germà de m'*auela* que tenia els supermercats Discal, perquè volia una barca més amanoseta, després d'haver tingut la Blanca, de 19 metres d'eslora, que era una motle de 850 cavalls.

A les 9.30 h del matí, fem la primera xorrada del dia. Es recupera per primera vegada l'art de pesca amb la curiositat de veure quant i quin peix s'ha tret. L'aparell puja tot brut d'un fang enganxifós. A aquesta matèria marró i viscosa li diuen *llepó*.

Diuen que abans el llepó només s'agarrava alguns dies d'estiu amb molta calor, mentre que ara s'agarra durant tot l'any. L'art de pesca puja a poc a poc. Primer, arriben les cadenes ben grosses, que van enrotllant-se per unes guies. Apareix la cabestrera, l'ansa de cordell, especialment la que serveix per a agafar la nansa de pescar. Més tard aflora el caló.

L'esmorzar amb la tripulació: César, Eli i els dos Josées

Quan arriba tota l'eixàrcia a bord, queda suspesa en l'aire. Dos mariners desfan el cabet del cul de la xarxa i cau tot el peix, estenent-se per la banda d'estribord de la barca. En acabant, es col·loquen dos mariners a la tauleta de triar peix, al través de babord. Un tercer, amb la pala, va passant-los el peix perquè vagen triant-lo i, com si jugaren a bàsquet, ficant-lo dins de caixons diferents segons el tipus. El moment de la classificació és hipnòtic.

Fa impressió veure tot eixe peix morint-se a la coberta. Sobretot els gatets, que són com taurons menu-

dets que es recargolen sobre si mateixos. Les galeres, amb les seues articulacions exteriors, dansen una coreografia macabra. Però els polps són, sens dubte, els més impactants. Es desplacen cap a la voreta de la barca per intentar tornar a l'aigua, tot i que no són molt ràpids i dona temps de tornar-los a posar al poal. Amb les ventoses, estan ben adherits a la coberta, de manera que has d'agarrar-los del cap, fer força cap a dalt perquè es desenganxen de les ventoses i llançar-los dins d'un poal que és en realitat un bidó tallat. Continuen intentant eixir del poal, però ja els costa més. Van caent-se els uns damunt dels altres, creant una massa viscosa i multiforme. Entren moltes ganes de tocar-ho tot amb les mans i d'empastrar-se tota d'eixe moc intel·ligent.

Els polps ens fan llàstima i també ens en fan els mariners que no tenen per a menjar, així com que la mar estiga exhaurida de peix com està, i la normativa de les tonyines. És trist veure que, amb tan poquetes barques, realment podria ser sostenible este mode de vida, la pesca tradicional de proximitat, un treball de quilòmetre zero i arrelat al territori. En canvi, estem veient com la moral dels pescadors s'esgota i com al final van caent les barques com a mosques fins que se'n quedaran dos, o una, o no cap.

Eli ens explica que les barques de bou de Borriana sempre faenen cap a migjorn o cap a xaloc, ja que a l'altra banda encara arriben les barques de Peníscola i del Grau de Castelló. Cap al sud, ara només hi ha pesca a Sagunt i al Cabanyal, de manera que

la competència és menor. L'any 2021, al Port de Borriana quedaven huit barques de bou: la Datxica, l'Arrecifè, la Madre Guapa, el Simar, Pèl Blanc i Chatona, Sant Joan Baptista, Juan i Victòria i els Chatos.

M'encanta que m'uelo anomena *primos* a la meitat dels mariners del port. *Primo!* Com va la cosa? Xa, *primo!*, quant de temps sense vore't! Quina alegria me fa vore't i xarrar amb tu, de veritat. Tanmateix, té noranta anys i li dol que alguns ja no el saluden, fan com si no el conegueren i ell se n'adona, perquè és vell però no idiota. Em dol això perquè ell és molt sociable i carinyós.

El Simar porta un bidó on van dipositant el fem que trauen de la mar per a tirar-lo al contenidor corresponent quan arriben a terra. Per tant, sense voler, aquestes barques fan una faena de control i de neteja del fons marí. Entremig de plàstics i de tovalletes higièniques, hi trauen mollets, sardina, aladrocs, rap, paladetes, lluç, aranyes, canana (el que al supermercat diuen *pota*), llangostins... A poc a poc, va triant-se el peix. En el moment de triar-lo, van tots a la popa i ajuden. *Pezqueñines no, gracias, debes dejarlos crecer*. A més, a mesura que trien el peix, els exemplars encara vius que no són prou grans com per a vendre's, els tornen a llançar a la mar per agafar-los quan siguen més grans. Això ho van fent durant tot el dia amb polps, gatets, estrelles, ermitans o eriçons encara vius que no aprofitaven per a vendre a la subhasta ni a la morralla. És una conducta elogiable. Aquell dia no estaven contents amb el poc peix que havien agarrat.

Enmig de la coberta, tenen un bodegonet penjat, entre naïf i *trash*, en què van col·leccionant tota mena d'objectes curiosos de colors que van trobant al fons marí: un telèfon de dutxa, calamars de silicona dels que gasten els pescadors de canya –ja sabeu què pensem Tere i jo d'ells–, una botija, una hamburguesa de plàstic d'eixes de joguet per a gossos i tota classe d'andròmines abandonades davall de l'ominosa catifa d'aigua, com qui amaga la merda baix de l'estora de sa casa. Eixe bodegonet és la imatge de portada d'aquest llibre.

Durant tota la jornada, duen darrere gavines, aus carronyaires que s'alimentaran del peix que queda a la popa. Aquell dia de març de 2021, també anàvem acompanyats de dofins per la popa, a uns 50-100 metres de la barca. Aquests dofins, o *galpins*, moltes vegades van amb *galpinets*, als quals ensenyen a alimentar-se de les xarxes de

Eli Gascó al timó del Simar

La tripulació del Simar triant peix

les barques sense enganxar-s'hi. Eli té una carpeta a la cabina de *mando* amb els documents de la barca de la marca Mr. Wonderful, amb lemes com ara “Tiembla, Beyoncé, que hoy se sale”. Ens pareix un contrast gloriós entre cuqui i destrucció.

Els mariners porten una roba especial per a no mullar-se. Botes d'aigua i un peto de plàstic groc. L'any 2021, les barques valencianes de bou només poden eixir a la mar 172 dies; la resta de dies, o és la veda, que a Borriana es fa a l'agost i al setembre, o bé són dies que se'n passen del seu màxim. I encara queden més reduccions de dies de

pesca per aplicar segons la normativa europea. Al desembre de 2021, encara se signa una normativa europea més estricta. La sentència de mort de la pesca de proximitat s'ha executat. És qüestió de poc de temps que la de pescador no siga una professió que es puga exercir al Port de Borriana.

La faena de pescador de bou és vocacional i està mal pagada. Es treballen unes 13 hores al dia. Una vegada tenen repartit el peix a les caixes, el maquinista l'organitza a les neveres i li tira gel per damunt perquè es conserve bé per a la venda en arribar al moll. Renten el peix perquè no tinga llepó amb una mànega d'aigua salada; amb aigua salada, es conserva millor el peix. Els mateixos mariners recomanen cuinar l'arròs de peix amb aigua de la mar.

Les barques de bou es gasten molts diners en gasoil cada dia per poder eixir a faenar. De tot el que guanyen en un dia de jornada, el cinquanta per cent és per a l'amo de la barca. De l'altre cinquanta, dos parts són per al patró, en aquest cas la patrona, i la resta de tripulació cobra una part cada u. El remendador també en cobra una. Pot ser que, en una jornada com la de hui, alguns dels tripulants guanyen 30 euros en total. Misèria i companyia.

La veda en si és de dos mesos. M'*auelo* Paco diu que sempre s'ha fet veda, diu que abans es complia més que ara. Es posaven tots d'acord i aprofitaven per fer manteniment de les barques. Tots amarrats al port i fins que no arribava el dia que es podia eixir, ningú no eixia. Paco diu: la veda se feia i se respectava, no com ara; ara fan veda i no saps què han fet, perquè uns se'n van a València a pescar i cada u fa lo seu.

Fa dos anys, la UE va prohibir taxativament la pesca de la tonyina a la Mediterrània. Només poden pescar la tonyina roja unes poques multinacionals, que paguen el deu per cent dels guanys a l'Estat. Allà lluny veem una tonyina refollar. La pesca de bou ix de dilluns a divendres de 5.30 h a 16 h. El tresmall, el palangre, el fanal o

els cadufos són les pesqueres més tradicionals de ports com el de Borriana. La pesca de canya no entra ací: pesca d'oci, són bruts i no s'emporten les seues deixalles dels espigons, es deixen hamets tirats a l'arena de la platja, increpen les surfistes... Reconec que l'odi que professe als pescadors de canya és una qüestió de males experiències personals reiterades amb individus d'aquest sector. Tant de bo no tots siguen tan indesitjables com els que m'he trobat.

L'any 87, mon pare juntament amb Pedro Guerrero i Roberto Jorge, van fer un reportatge per a Borriana Televisió des de la barca de bou de m'*auelo* Paco, que es deia Aina per mi, que acabava de nàixer. Perdoneu-me el narcisisme, però si no puc ser autoreferencial en un llibre d'assaig com aquest, ja no sé on puc ser-ho.

Eli ha eixit a la mar molts anys en companyia de son pare, Batiste. Va arribar a ser patrona del Lluch Arnau, una barca de bou molt gran i blava. El Simar és groc i blanc, i no tan gran. Estem entrant al Port de Borriana mentre es tria el peix de la segona xorrada. A estribord, el far verd, que abans era blanc. A babord, el restaurant del Morro, que fa vora quaranta anys tenia una discoteca al soterrani.

Hem observat companyonia entre les barques de bou. Les barques faenen a prop i estan pendents les unes de les altres per la ràdio. En realitat, Eli se'ns mostra més preocupada per la situació econòmica tan precària de les barques dels sectors de les arts menors que per haver-hi poques dones a la mar. Que me subvencionen la barca i faig tota la tripulació de dones! Si no, és impossible trobar dones amb formació i amb ganes de fer este ofici com *pa* completar una tripulació, diu Eli.

Ulisses era una dona parla de Maribel, una marinera de tresmall de Sant Carles de la Ràpita. Hem trobat paral·lelismes entre Eli i Maribel, que diu: si fa mal temps no ixes, si no ixes no pesques, i si no pesques no guanyes diners. Maribel hereta l'ofici de son pare i l'exerceix amb el seu germà. El seu germà és el patró. En la pràctica, és com si els dos estigueren manant, però si s'ha de prendre una decisió ràpida, la pren el patró i ella no li discuteix: la llei de la mar és així. Maribel afirma que des de la barca és des d'on pensa millor i que se sap les rutes dels avions. Conta que a una pescadora se li va morir el pare i que ja no va trobar mariner que volguera eixir a faenar amb ella. En *Contes de bona nit per a nenes políticament incorrectes*, apareix la història de Grace O'Malley, pirata irlandesa nascuda el 1530. Havia adquirit experiència viatjant amb son pare i després es va fer ella pirata.

En el cas de Maribel i d'Eli, es compleix la profecia que tota pescadora prové d'una nissaga familiar de pescadors i tota pescadora s'ha fet a la mar de menuda de la mà del pare o de l'avi, els ha admirat, ha compartit faena amb els germans o amb els cosins. Les dones pescadores no s'han trobat embarcades amb altres dones, són com illes inconnexes que es troben molt de vegades en alguna barca peculiar o taula redona. Caldria invertir esta situació, encara que si el sector se'n va en orris, ja no importarà si hi treballen dones perquè no hi treballarà ningú.

A l'Estat espanyol hi ha uns 9.000 hòmens dedicats a la pesca i unes 1.300 dones –contant-hi les remendadores i les subhasteres. Maribel és de la primera generació

Vista des del Simar a una altra barca d'arrossegament que faena a prop. S'hi veu l'aleta dorsal d'un galfí

de dones pescadores de la seua família. Eli també. Eli no recorda haver tingut enfrontaments amb la família o amb la confraria de pescadors de Borriana per voler ser pescadora.

L'almadrava és un art de pesca sostenible perquè la tonyina roja es regula amb quotes. Un camí els mariners han arribat al màxim que poden agafar, la resta de tonyina s'allibera viva. Gayà i Seró ens conten en *Ulisses* el cas d'una observadora de pesca que assisteix a l'espectacle de l'almadrava i, tal com ens havia explicat Noelia la biòloga, que també ha treballat amb pescadors, reivindica els arts respectuosos amb l'ecosistema que practiquen els que saben que la mar no és esclava d'ells. És probable que les dones, per norma general, tractem millor la mar; tinguem més consciència ecològica. Quan isca este llibre, el Simar tal com l'hem retratat ja no existirà. Eli ja no es dedicarà a la pesca de bou. Al mes de març de 2022, amb la guerra d'Ucraïna, el preu del gasoil es va enfilat pels núvols i la pesca de proximitat va morir un poquet més.

LES JUGADORES DEL CLUB ATLÈTIC CAIACPOLO BORRIANA

Jugadores sub16 del Club Atlètic Caiacpolo Borriana entrenant

El 22 de juliol de 2021 assistim a un entrenament de les jugadores sub16 del Club Atlètic Caiacpolo Borriana. Són les 19 h. Les xiques es preparen els caiacs i es posen les armilles. Ambient molt tranquil. Telmo els dona instruccions. És l'entrenador. Ens explica que en aquest club de caiacpolo hi ha més xiques que xics, fet poc comú. Comencen amb trenta minuts de càrdio remant per dins del port. Són nou jugadores entrenant.

Després passen al camp. Entrenament de passades en grups de tres. Fa calor, però molta menys que abans, durant el dia, en què Telmo ha estat treballant a l'Escola de la Mar. Ens asseiem al costat de Sara, una xica de quasi 18 anys que és de Castelló. Ens explica que ella i els seus dos germans juguen en el Club Atlètic Caiacpolo Borriana; la seua germana és una de les jugadores del sub16 que estem veient entrenar.

Continuen practicant passades. Ara cap a fora i per dalt del cap. S'ho passen molt bé. No deu ser tan agradable estar a remulla dins del Port al mes de febrer. Entrenen tot l'any tot i que també hi ha entrenament de gimnàs. Practiquen passades extremes, perden l'equilibri cap arrere i a punt de bolcar. Una de les jugadores, que en sap més, aconsella a una companya que aprofite per a bolcar i per a tirar-se ara que és estiu i així ja ho té après per a l'hivern. Les xiques noves de l'equip, quan *esquimoten*, tenen problemes per a desbolcar el caiac. Aleshores sol haver-hi alguna de més veterana

que diu: ajudeu-la, ajudeu-la!, encara que deixant-li al mateix temps marge perquè aprenga a *esquimotar* a soles. És un aprenentatge cooperatiu.

Noves instruccions per a un exercici de passades de Telmo: la roda al revés; comencem per dalt i ara cap al costat. El Club Atlètic Caiacpolo Borriana és un club amb vora deu anys de vida vinculat a persones de l'Escola de Mar i a antics membres del caiacpolo del Grau de Castelló, entre d'altres. A l'Escola de la Mar, he conegut gent molt apassionada del caiacpolo: Marta, Edu o Juanki, per exemple; així com gent apassionada del piragüisme en general, com la família Cinto: Toño, Iñaki, Adriana.

Sembla que totes les jugadores d'este entrenament saben *esquimotar*. Els caiacs van tapats amb un cobrebanyeres que fa que pugues bolcar i desbolcar. Ara comencen un partidet. Duen ja una hora entrenant. L'equip femení sub16 porta quatre anys treballant i s'ha

convertit en un referent d'equip per als clubs de caiacpolo de tot l'Estat. Fins ara, solia passar com en tants altres esports: les poquetes xiques que el practicaven jugaven amb els xics, en equips de 12 xics i una xica com a exemple de proporció bastant típica; només hi havia equips femenins absoluts, però no planters específics de xiques.

Telmo està orgullós del seu equip. És per a estar-ho. Juguen amb mala bava perquè en els esports d'equip s'ha de jugar amb un puntet de mala bava. Al final del partidet s'uneixen dos xics que han estat tota la vesprada entrenant amb la piragua per ací. Telmo és un entrenador espectacular. Xiquetes de 25 o 30 quilos jugant amb i contra *samarros* de 75. Tothom amb casc amb reixeta a la cara com els del rugbi. Juguen cinc contra cinc: equip blanc contra equip negre, tres xics i set xiques tots mesclats.

Jugadores sub16 del Club Atlètic Caiacpolo Borriana entrenant

Este esport és un esportarro i açò ens pareix un clubarro, una altra rara avis preciosa al Port de Borriana.

A la tardor, el Club Atlètic Caiacpolo Borriana organitza els campionats autonòmics espanyols de totes les categories. Ja fa anys que organitzen aquest tipus de competicions a les instal·lacions de la Marina Nova. M'agrada vindre a veure-ho i sempre m'entren unes ganes increïbles d'apuntar-me a caiacpolo. Tere està fent fotos, es gira i em diu: tant de bo ens haguera pillat açò de menudes. Segur que hauríem sigut jugadores de caiacpolo.

Juguen xics i xiques però no es veu condescendència ni paternalisme d'uns envers les altres. Si han de tirar fort, si han de bolcar algú, ho fan. Així s'aprén més. Aprén més qui més es posa a prova; és el que els coents diuen *eixir de la zona de confort*.

La 16, Raquel, és boníssima. La que porta el dorsal 1, Paula, ho lluita molt. És la portera?

La 14 i la 1: *fair play*. La 14 estava a la banqueta i volia eixir. La 1 li diu si es vol canviar per ella. La 14 diu: jo vull eixir, però no crec que m'haja de canviar per tu, crec que m'hauria de canviar per una altra. El nivell de noblesa, de motivació, de ganes de jugar i de concentració en el joc són alts. Dona gust veure un partidet d'entrenament així d'intens. I ja no per a experts en caiacpolo, sinó que crec que ho podria apreciar qualsevol afeccionat als esports en equip. *Si son cuatro, presión con portero*, diu la número 7, la de la trena rossa, que porta un caiaç de fibra que té molt bona pinta.

Fent un partidet entrenen tàctica. Telmo va donant-los instruccions. Telmo mamprén un poquet a Paula. No sé què haurà passat. Davant de la porteria està Tere esti-

1

Waco-Sport

POLARTECH

rada al terra fent fotos. Quant costa un bon caiac? Quants dies a la setmana entreneu? Quants partits jugueu? Els partits són molt lluny d'ací? Per què heu triat este esport i no un de més *convencional* com el bàsquet, el futbol o el tenis? I quan fa fred a l'hivern no vos fa perea clavar-vos dins l'aigua? Heu rebut algun comentari del tipus: i no podries haver triat un esport més *normal*? Hi ha curs d'entrenador de caiacpolo?

Després del confinament, aquestes jugadores entrenaven fent treball individual. Al març de 2021 van començar a competir en 1a divisió i en sub16. En les categories masculines 2a i 3a està permès que juguen xiques, perquè si no les xiques no poden accedir a competicions. En primera absoluta masculina no juguen xiques. En la categoria sub21 de xics també juguen xiques però, com hem dit, sol ser una (des) proporció d'uns 11 xics i una xica. Al 2021 comença a institucionalitzar-se el caiacpolo femení amb lliga pròpia que no siga sénior, quan el planter femení de caiacpolo de Borriana ja porta anys consolidant-se.

En sub16, este any ha sigut la primera volta que hi ha una categoria només femenina perquè tres equips de Madrid volien optar a una subvenció i la necessitaven, ens conta Telmo, però no ha sigut una categoria competitiva. Per tant, el sub16 de Borriana no ha volgut participar-hi. Les xiques del sub16 femení juguen en categoria mixta, en masculí, i han quedat terceres de tota Espanya. En la general han quedat quartes; en un torneig a l'estiu de 2021 quedaren terceres. A més, en la categoria absoluta femenina d'Espanya han quedat setenes de la general. Han sigut setimes de deu contra equips femenins absoluts que competeixen per tota Europa. Un equip molt competitiu.

ESCARLATA I ISABEL, MARINERES DEL NÀUTIC

En aquest llibre també hem recollit el testimoni de tres dones que treballen al Club Nàutic de Borriana: Escarlata i Isabel, marineres del Nàutic, i Inma, instructora de rem i de piragua del Club. Escarlata ens rep a la porta del Nàutic un diumenge de novembre de 2021 a les cinc de la vesprada. Fa fred. Hui m'he maquillat perquè soc molt presumida i no solc eixir bé en les fotos, diu en rient-se, diu. Tants caps, tants barrets; dones treballant de la mar amb totes les estètiques i perfils. Li demanem que ens explique exactament en què consisteix el seu treball. És marinera i, per tant, ella fa el mateix que els xics. Encara està aprenent a dur el *travel* (màquina per a traure els barcos de l'aigua a la zona de reparacions).

Es disculpa només començar perquè diu que parla malament el valencià. Li garantesc, com a experta en el tema, que el parla molt bé. El parla molt bé, de veres. Escarlata s'ha preparat uns caps amb els quals està trenant un llaç per amarrar embarcacions als bol·lards del pantalà. Ho té tot pensat. El diumenge és dia de serveis mínims i Escarlata tenia por que anàrem i que no vérem res de la faena de marinera que fa. Ha sigut socorrista del Nàutic des dels 24 anys. En té 34. Té dos filles, una d'11 i una de 12 anys.

Ens retorna el dilema de les dones que es dediquen a la mar, però també en molts altres contextos professionals: la maternitat. Quan arribes els trenta-llargs i no saps si detindre-ho tot per a la criança o seguir donant-ho tot focalitzada en la teua vida professional. És una qüestió tabú que no hem sigut capaces de preguntar a moltes de les dones que hem entrevistat perquè ens sembla un assumpte íntim i perquè és una pregunta que, a mi mateixa, em resultaria incòmoda si me la feren. Les autores d'*Ulisses era una dona* sí que s'han atrevit a fer-la en alguns casos, com quan l'observadora de pesca de l'almadrava a Cadis diu: *Yo no soy mami ni voy a serlo*. Jo no sé a estes altures si seré mare. Recorde un comentari de no fa molt que em va fer molt de mal: *ningú en su sano juicio* tindria fills amb tu, em va dir u. És considera que una dona no dedicarà tantes hores a la seua professió com un home, sobretot en època fèrtil. Veurem si mesures com el permís de paternitat no transferible poden ajudar a subvertir aquests prejudicis els propers anys.

Escarlata ha estudiat el PER (Patró d'Embarcacions d'Esbarjo) i sap francès. Ens diu que moltes coses d'aquesta faena, li les han anat ensenyant i encara les està aprenent. Em pregunta si cante. M'ha vist la foto de perfil del WhatsApp. Ella també canta. Després de l'entrevista, m'ha passat uns enllaços de YouTube en què canta i canta molt millor que jo. Jo cante justet justet. No em considere cantant, cante perquè vull cantar les meues lletres i la música que componc, però la meua tècnica vocal és inexistent. Cante *perquè vull*, que deia aquell.

Malgrat que Escarlata diu que és tímida, ens sembla molt sociable. Estem movent-nos pel Nàutic caminant ràpid de banda a banda. Caminem darrere d'ella. Tere està molt concentrada intentant traure-li bones fotos. S'està fent de nit i el Sol arriba

horitzontal. Els taronja llueixen tersos damunt dels cascs de les barques de bou i dels grans *openarms* i bullen damunt l'aigua a redòs del port. Li preguntem directament si per ser dona s'ha trobat situacions difícils. Ens conta que, el primer any, la gent s'estranyava que fora ella la marinera i no un xic.

En canvi, diu que s'ha trobat més ganes d'ajudar que mala fe. Potser és paternalisme, però ella el llig com a amabilitat. Li agrada aquest treball. Està a gust, tranquil·la. Aquest treball és per a tot l'any i a ella li compensa més que no el de ser la socorrista de la piscina del Nàutic a l'estiu. Fa rasca. S'està pelant de fred però ella va amb una manegueta de camisa per a les fotos. És molt presumida; paraules seues.

És una xica guapíssima i finíssima. No m'agrada parlar del físic perquè el físic no és important, diuen. Tanmateix, en aquest cas em pareix important destacar que el prototip de dona que treballa de *matxaca* a la mar sol pressuposar-se masculinitzat. Escarlata el trenca sens dubte. Estem al pantalà de més cap al nord. És el que està més buit, on s'amarren els bots de Salvament Marítim i els de la Guàrdia Civil.

Els mariners del Nàutic treballen tres setmanes seguides, 21 dies, i després tenen una setmana sencera lliure. No puc evitar la curiositat perquè va ser una mare molt jove segons els paràmetres actuals. Tere i jo estem en la trentena i sense expectativa de tindre fills. Als 18 anys, quan va acabar d'estudiar a Salesians, Escarlata va entrar a treballar a la botiga de sa mare, al carrer la Tanda. Malgrat això, a Escarlata sempre li ha agradat molt nadar. Es va traure els títols de monitora de natació i d'aiguagim.

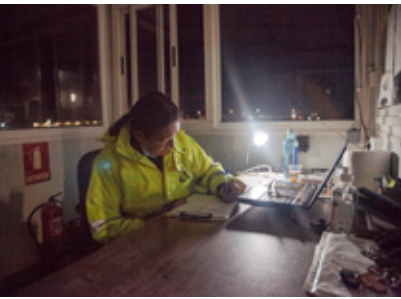
Des dels 24 anys, treballava d'estiu de socorrista a la piscina del Nàutic. Es va fixar en el treball de marinera. Un estiu, li va comentar al president del Nàutic que li agradaria ser marinera. El president es va quedar sorprès. Fa molts anys que hi ha una altra marinera, que és Isabel, una dona portuguesa que ja té una seixantena d'anys i que només fa torn de nit.

Anem passejant pels molls i Escarlata saluda a tot el món dirigint-s'hi pel nom. Insisteix que a ella li agrada el treball de marinera més que no treballar de botiguera. Les tres som d'estar a l'aire lliure i de treballar en contacte amb la natura, tot i que Tere i jo ens hem encaminat d'una altra manera. Ella es veu per a tota la vida treballant de marinera ací. Tot i que reconeix que per ara no cobra gran cosa, té expectatives d'anar cobrant més a poquet a poquet.

Escarlata Moreno al Club Nàutic de Borriana

Anem cap al varador del Nàutic. És xicotet però sempre té vaixells reparant-se. D'estiu sent les radials d'aquest varador des de casa. Escarlata ens diu que aquest varador és dels més barats de la contornada. Costa uns tres euros al dia, és poquiú. Qui té vaixells sap que convé traure'ls a terra una vegada a l'any per a pegar-los amb la Kärcher i pintar-los la patent. Escarlata també ix amb la llanxa si hi ha una emergència dins del Port i criden al Nàutic per la ràdio, encara que tot el que ultrapasse de la dàrsena del Port ja no és competència dels mariners del Nàutic, sinó de Salvament Marítim.

Isabel fent la guàrdia de nit a la garita

Li preguntem si ha viscut alguna situació d'emergència estant de guàrdia. Ens conta que un soci va tindre un esglai l'estiu passat per imprudent. Va eixir un dia de mala mar amb uns xiquets en la seua motora. Els va entrar una ona gran per la popa i la motora va acabar afonant-se. Al Nàutic també tenen una escoleta de la mar. En el següent epígraf, parlarem d'una de les seues monitores: Inma, també coneguda com Main. Escarlata afirma que si en un treball hi ha hòmens i dones és millor perquè es complementen.

Recorda que, quan va arribar, ella va adreçar les coses de la garita i, d'altra banda, els xics solen tindre més força. Ella ho veu així i així ho estic contant. El torn de mariner de la vesprada i de la nit és d'una persona només, mentre que el del matí és de dos mariners. De matí sempre va Juan el contramestre en companyia d'un altre mariner. Aleshores és quan fan més faena de reparació i de manteniment.

Escarlata ha de saber dur el forense, que és un minibot rectangular amb motor foraborda amb què arpleguen els morts dels amarres, que van units a una guia. Ens conta que les primeres vegades que feia el torn de nit tenia molta por. Eixir a revisar tots els molls li semblava una pel·lícula de terror. Explica que ara se li ha passat la por de la nit i està súper a gust.

De nit, primer fa la ronda de revisió de tots els molls per a comprovar que tots els amarres estan en ordre. Com més mal temps hi ha, més revisions s'hi fan. Un camí acaben la ronda, es tanquen a la garita; en teoria no s'hi pot dormir. Hem arribat al forense. El motoret eixe foraborda que du em recorda a quan treballava a l'Escola de la Mar, cap al 2006, i havíem d'arrancar els motorets de punyent amb la cadena a pur de braç. Costava la vida. Ara les llanxes solen arrancar amb claueta.

De vegades, oblidem que hi ha gent que viu als vaixells del Nàutic tot l'any. Altres només hi estiuegen; la majoria estan buits. Li preguntem i ens diu que, a hores d'ara, hi ha unes vuit embarcacions al Nàutic en què viuen tot l'any una o dos persones. Recordem que al Port tenim també la Marina Nova, que compta amb més amarratges. Un amarratge al Port de Borriana val uns dos mil euros de comprar, però diu

Escarlata que val la pena comprar-lo, ja que llogar-lo costa uns dos-cents euros al mes. No havia caigut mai en el compte que costa el mateix un amarratge, amb la seua presa de llum i d'aigua si vius al vaixell que si no hi vius. No és mala idea viure en un vaixell, o potser estic romantitzant la vida líquida. Sempre pense com a opció factible la de viatjar en veler durant uns mesos o anys. Depèn de per on em porte la vida, no ho descarte. Els títols els tinc, només em falta fer-me l'ànim –i tindre prou diners.

Escarlata fa un comentari que les instructoras de vela i les socorristes també podrien fer: els uniformes de treball són pensats per a xics. Quantes voltes ens hem hagut de tallar amb tisores el forro del pantaló perquè era un banyador de xic amb reixeta feta per a la genitèlia masculina? La gent, en general, està contenta que hi haja de mariners tant hòmens com dones. Ens reconeix que sí que és cert que, al principi, un home li va dir *mujer tenías que ser* per una maniobra d'amarratge que es va negar a fer perquè no la veia correcta. Quan li ho varen dir, es va posar a plorar. Era un dels seus primers dies de *curro*. Mai més li ha passat. La veiem feliç amb el seu treball. La deixem a la garita on estan totes les claus de les embarcacions, i ens n'anem, que se m'ha acabat la bombona de butà i tinc un disc per acabar.

Isabel Maria Ferreira Vidal també és marinera del Nàutic. D'origen portuguès, du 17 anys en aquest treball. Sempre fa el torn de nit. Abans de ser marinera, havia treballat d'auxiliar d'infermeria, però una mala experiència amb la tuberculosi la va fer abandonar la professió sanitària. El torn de nit té les seues coses bones i les seues roïnes. És bo no haver-se de creuar amb els caps, fer la ronda i poder-se tancar a la caseta a passar la nit. Tant Isabel com Escarlata coincideixen que no han patit masclisme treballant al Club Nàutic de Borriana.

MAIN, INSTRUCTORA DEL NÀUTIC

Li diuen Inma Gómez Conca, però la primera setmana com a instructora es va canviar el nom d'Inma a Main perquè hi havia una altra Inma i això podia generar confusió a l'aigua. Quan arribem, s'arregla el monyo per a les fotos. Els xiquets li pregunten si és per a un periòdic i ella els explica que és per a un llibre. És piragüista des dels set anys. Va començar en el món del piragüisme gràcies a son pare, que li va transmetre el gust per l'aigua. Viu a Silla i paleja per l'Albufera de València.

La història del canvi de nom de Main em recorda a aquella setmana de la campanya d'Iberdrola a l'Escola de la Mar de Borriana, allà per setembre de 2009 en què m'havien assignat dur tota la setmana una gamba amb un grupet de cinc xiquetes basques d'uns deu anys. Iberdrola pagava tots els estius una setmana a l'Escola de la Mar de Borriana per als fills dels seus treballadors. Des de la covid-19 s'ha perdut aquesta activitat. Aquelles xiquetes i jo vam connectar. Em van ensenyar el

Maite zaitut. ,maite, maite zaitut

/ pilla, pilla, pilla patata tortilla / maite zaitut, maite, maite zaitut / illarguirano eta bueta maite zaitut. Aquella setmana, des de la barca, vam fer calbs als pescadors de canya que, des de l'Espigó de Llevant, ens ensenyaven el cul i ens increpaven cada volta que passàvem per la bocana. Però el que més m'ha marcat és el nom que em posaren aquelles xiquetes: Gomaeva. Van decidir que jo seria Gomaeva i no Aina, pseudònim que he mantingut durant molts anys per a certes coses.

En una reunió de delegats de piragüisme, un amic d'Inma li va proposar el treball al Club Nàutic de Borriana perquè ell no podia assumir-lo. Silla està lluny de Borriana

Inma al Club Nàutic de Borriana impartint un curs de piragua

però ella du sis estius treballant ací. Li compensa. Main considera que per Castelló es mou més el tema de l'esport nàutic que a València. És bastant insòlit que en un mateix port, a pocs metres de distància, hi haja dos escoles nàutiques treballant a ple rendiment durant l'estiu. Tant de bo això revertisca en estima per la mar i per la navegació per part dels infants i en més dones dedicades a la mar.

Main conta una experiència molt bonica de mar i muntanya duta a terme entre pobles castellanencs d'interior i de costa. Els infants dels pobles de l'interior venien a Borriana a practicar esports a la mar mentre que els xiquets de la costa anaven a la muntanya a fer activitats d'orientació amb brúixoles, entre d'altres. Main afirma que això no ho ha vist mai per València. Després de sis anys diu que pot tirar-nos flors, als castellanencs.

Main és instructora de piragüisme i de sub, altrament conegut com pàdel surf. Competeix en caiac de mar –de distància, no de caiacpolo. No dubta a recomanar que, si alguna dona vol dedicar-se a algun ofici de la mar, endavant les atxes cent per cent. *Les dones tenen molts valors que, a la mar, són molt valuosos, com ara la tempra en moments extrems. Les dones al poder és una realitat*, proclama Main, i nosaltres ens somriem.

El seu company, Luisfer sí que competeix en caiacpolo. Els esportistes de caiac de mar de velocitat compten amb competicions autonòmiques i nacionals. Main

comenta que s'han plantejat posar el caiac de mar com a esport olímpic però Luisfer n'és escèptic perquè ho diuen també del caiacpolo i no s'ha aconseguit mai.

Li preguntem si ha patit situacions de masclisme. Ens respon que, com a instructora nàutica, no mai, però que també és enginyera tècnica agrícola i en eixe altre treball sí que n'ha patit. Ara compagina aquest treball amb el treball al camp llaurant uns terrenys familiars per la zona del llac d'Anna, a prop de Xàtiva. Inma vol deixar clar que, al camp, no fa de tècnica agrícola sinó d'agricultora, i així especifica que vol que ho diguem. Estes dones no volen atribuir-se ni el més mínim mèrit que no els siga propi. Perquè ella no va al camp a donar instruccions i avant, sinó que és agricultora agricultora: si cal collir, es cull; si cal sulfatar, se sulfata. Main es considera més llauradora que no tècnic agrícola. Màxima humilitat i amor per l'ofici més planer de tocar amb la mà les gleves i els colls de mar.

Per tant, Main combina treballs sempre en contacte amb la natura. Aquest perfil de dones vinculades al treball de mar i muntanya, el trobem en altres valencianes com és el cas d'Àgueda Vitòria, arrelada al sector primari, que escriu les seues reflexions sobre el futur dels oficis alimentaris de proximitat amb unes idees més que lúcides que sens dubte han condicionat la nostra veu en aquest llibre; a Twitter és *@aguedamush*.

Un dels principals aprenentatges que et dona la mar és el de posar límits, que es pot aplicar després a terra. Recordem el documental de Netflix sobre la pesca mundial *Seaspiracy: la pesca insostenible* (2021) en què hi ha barques de pesca d'altura en què, als observadors, els tiren per la borda. Núria, en *Ulisses era una dona*, diu que si hi haguera més dones embarcades, hi augmentaria la sensibilitat per la preservació del medi.

El cas de Main ens recorda també el de Joana Vicente Bobes, que es recull en *Ulisses era una dona*, a qui li encanta la mar però també la muntanya; ara viu a l'interior de València, mar i muntanya, com Main, com Àgueda i com Lucia; Joana és bussejadora com Noelia i doctora en Ciències de la Mar. Ha bussejat a l'Antàrtida on va tindre un ensurt amb un lleó marí. Va ser una dona la primera que va confiar en ella en una expedició polar: Conxita Àvila Escartín. Joana també fa divulgació als instituts, com han proposat a Àgueda Vitòria o a Mar la maquinista de l'Open Arms,¹ de qui parlarem més avant.

Anomenem *rols de gènere* les funcions, les expectatives, les normes de comportament i la gestió dels espais que, en una societat, són assignats a hòmens o a dones. L'esmorzaret valencià, per exemple, ha tingut uns rols de gènere assignats: és cosa d'hòmens mentre que les dones són les cuineres o cambres que prepararan les rues de llonganissa, botifarra i allioli, així com els venerats *carajillos*. Són rols condicionats per factors econòmics, polítics, religiosos, d'usos i costums, de classe social o d'ètnia. En definitiva, els *rols de gènere* es basen en prejudicis i actituds, en pensaments inconscients que condicionen les accions d'una massa. És important ser conscients que aquests rols de gènere es comencen a absorbir en la infància més primerenca.

¹ Al llarg del llibre, pot aparèixer Open Arms abreujat com a OA.

LES INSTRUCTORES DE L'ESCOLA DE LA MAR

De totes les dones que treballen en tasques relacionades amb la mar que hem entrevistat a Borriana per a aquest llibre, més de la meitat compten amb condicions laborals bastant precàries, una realitat que estem intentant no passar per alt. El treball de monitora de vela, de rem o de caiac, és un treball dur, de moltes hores, amb molta responsabilitat i certs riscos. A més, és un treball de temporada. Pot durar tres mesos o, amb sort, set. Està pagat molt justet. No cal dir com de precari és el treball d'Escarlata, o com de duríssim i amb un sou ben inestable i en decreixement és el treball d'Eli, que ha hagut de deixar-se la pesca per força. En alguns casos no hi ha ni sous; estem parlant de voluntariats, com ocorre en alguns vaixells de refugiats, en què part de la tripulació és voluntària.

També són generalitzades en el sector les pràctiques no remunerades, és a dir, persones que necessiten hores embarcades per al seu llibre de navegació i les fan a canvi de manutenció i avant. En el gremi de la navegació, és sabut que, després de titular-te, es passen uns anys ben fotuts fins que aconsegueixes que et signen les hores de navegació necessàries per titular-te. En aquest marge de temps, molts vaixells abusen de les i els recent titulats perquè s'embarquen amb la necessitat d'aconseguir un mínim d'hores enrolats encara que siga sense salari.

He sigut monitora de vela. Als 15 anys, ja vaig fer les pràctiques per a poder començar a treballar l'estiu dels 16. Seria el 2003 o el 2004 quan vaig començar a treballar a l'Escola de la Mar. Era una xiqueta. El treball de monitora de vela és el més dur que he tingut mai, cosa que indica que no he patit molt en aquesta vida. Aquells estius d'entre els 15 i els 22 anys eren molt estressants. Fins no fa molts anys, encara somiava que embarrancava un veler o una llanxa en un espigó. He tingut estius estressants des que tinc ús de raó. Potser des dels 10 anys, que vaig començar a anar 12 o 20 dies de campament, dos setmanes a l'Escola de la Mar, una setmana al campament de la banda, una setmana al campament de la Jove Orquestra Simfònica de Castelló, una setmana al campus de bàsquet i, a més, en tenir l'edat, monitora de vela.

Em pense que l'estiu dels 34 anys és el primer de molts en què tinc molt de temps per a mi. Fa tres o quatre estius, abans de començar a estudiar filosofia i després d'haver estudiat les oposicions, també vaig tindre un parell d'estius ociosos en què vaig anar a molts festivals, vaig beure molta birra i vaig provar per primera vegada les substàncies químiques lúdiques més comunes. Ara que recorde, l'estiu de 2015 també va ser apocalíptic però per altres motius.

L'altre dia van operar del cor m'*auelo* Paco per posar-li un marcapassos. Dos dies abans, va ser aquell dia de març de 2021 en què Tere i jo vàrem eixir a pescar amb el Simar d'Eli. La cardiòloga que va operar m'*auelo* a l'hospital de la Plana, abans d'adormir-lo, li va preguntar que d'on era. No sé ben bé com va resultar que van arribar a saber que ella és la dona de Jose Llorens, el mariner del Simar que venia al Penyagolosa quan érem xicotets. Ella cardiòloga i ell mariner d'una barca de bou.

Escuelas de la mar
La Especialidad

Escuelas de la mar
La Especialidad

Escuelas de la mar
La Especialidad

Escuelas de la mar
La Especialidad

D'esquerra a dreta dalt: Marina, Judit, Lucía i Lucía. D'esquerra a dreta baix: Carla, Mar Alba i Júlia. Són algunes de les monitores de l'Escola de la Mar de Borriana d'estiu de 2021

Així ens agrada la societat, tots mesclats sense guetos ni classes. No sol ser així. Tant de bo ho fora més sovint.

Treballar a l'escola de vela als estius em va paréixer un dels curros més durs que es pot tindre. Sort que era qüestió de vuit setmanes a l'any. Es feien dures però veies el final des del principi. Va ser la primera volta que vaig fregar el mileurisme amb la punteta dels dits. Treballar al mes de juliol i a l'agost sota la solana de l'estiu implica el jou de la insolació permanent. Amb la meua actual tanorèxia, no sé ni com vaig ser capaç de treballar al sol d'estiu.

Les jornades dels instructors de l'Escola de la Mar solen ser de dilluns a divendres de 9 h a 13 h i de 15 h a 18 h i escaig. Cada setmana tens uns alumnes nous que el dilluns no saben pràcticament res de navegació –o bé són nous, o bé se'ls ha oblidat d'un any per al següent. Han d'anar-se'n el divendres sabent navegar a vela. Formació exprés. Cada setmana, una fornada nova d'alumnes.

Molta gent d'ací no sap que l'Escola de la Mar de Borriana és la més gran de tot l'Estat espanyol de gestió pública i centrada en iniciació de pràctiques esportives nàutiques, com veurem en l'entrevista a Diana Saura, la directora de les Escoles de la Mar de la Generalitat Valenciana. Es tracta d'un centre públic que pertany a la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport de la Generalitat Valenciana i que l'estiu de 2022 celebra el seu 30 aniversari. Jo no tinc memòria del Port de Borriana sense l'Escola de la Mar, com tampoc en tinc del Litri amarrat a l'Espigó de Ponent. De vegades em sembla recordar-lo, però crec que és més imaginació que memòria.

Bussejar és el més paregut a ser astronauta o superheroï. És terapèutic, et fa sentir lleugera i et fa entrar en un altre planeta, però clavar-te dins de forats davall de l'aigua és una altra història. Sempre m'ha fet molta por l'espeleologia, i l'aquàtica encara més. Una vegada vaig baixar al Cala Egos, l'altre derelictes que tenim a Borriana, amb col·legues bussejadors borrianencs. Seguint a Mino, vaig entrar per dins del Cala Egos, que està afonat a uns 15-20 metres de fondària davant del Brisamar II. Tocant la paret d'una cabina, em vaig rascar la mà i m'hi vaig fer un tall. La sang que brollava era verda! La botella em va durar la meitat del que m'havia de durar. Encara vaig fer prou que no vaig pujar d'un bot a la superfície.

Treballant a l'Escola de la Mar fumes molt de sol i aguantes molt de xiquet enjogassat. Si la mar i el vent estan fluixets, els tempos són agradables, però si hi ha un dia mogut o un canvi meteorològic sobtat, el ritme es torna frenètic. S'hi pot arribar a patir. Una de les catàstrofes més greus de ma vida –he tingut una vida de Play School– va ser quan vaig embarrancar un veler en un espigó de la platja de Benicàssim amb xiquetes dins. No li va passar res a ningú, però el raquer va quedar inutilitzable. Per a ser honesta, en eixa ocasió, uns pescadors de canya em varen ajudar a traure les xiquetes del barco. El veler cruixia contra l'espigó amb eixe soroll que fa la fibra quan es desmembra en la roca i que fa mal com si dos muntanyes col·lisionaren.

A Borriana sempre treballàvem amb gambes, que són uns velers per dur cinc o sis xiquets, d'uns set metres d'eslora i panxudets –els velers, no els xiquets. Els raquers

són pareguts a les gambes però amb un casc més estilitzat i amb un poc més de màstil, que corren més i s'escoren més que les gambes. Les parts i el funcionament d'aquests vaixells són molt pareguts, però amb alguna particularitat que jo no vaig saber recordar el primer dia. Per a abaixar l'orsa, que és eixa aleta que va per davall del casc i que permet remuntar el vent, a la gamba només cal amollar un cabet, mentre que al raquer fa falta despassar un ferret que fa de passador. Jo no ho recordava aquell primer dia i, en eixir de la platja i intentar cenyir, vam anar esvariant cap a sotavent fins a un espigó.

Malgrat tot, treballant de monitora de vela a Tecninau vaig aprendre moltíssim i vaig conèixer gent especial que em va aportar molt, com ara Tàfol, Juanra, Maria Ciscar, Marina, Marta, Alba, Juanmi, Tati, Pedro, Bruno, Adriana, Ferran, Toño, Willy, Iñaki, Lucia –ja la coneixia– o Carlos. Ara visc davant de l'Escola de la Mar. Tot l'estiu veig com *curren* des de la meua terrassa: ara sub, ara 420, ara gamba, ara caiac; m'agrada molt veure'ls treballar. Malgrat que la vela es considera un esport *pijo*, l'Escola de la Mar de Borriana ha donat accés al món de la navegació a vela –que és preciós i ecològic– a milers de xiquets de totes les classes socials. Em referesc als xiquets de la campanya de les escoles, que són principalment escoles públiques que inscriuen grups d'alumnes a l'activitat del dia o de la setmana de la mar i que si no fora així no podrien accedir a aquesta experiència que acostuma a ser cara i elitista.

D'esquerra a dreta, Carmen, Paula, Patri i Carol, monitores de temps lliure de l'Escola de la Mar l'estiu de 2021

La part dels tècnics nàutics i dels animadors socioculturals dels alumnes de l'Escola de la Mar, la du una empresa cooperativa de tècnics nàutics que es diu Tecninau. El grup de gent de la cooperativa ha gestionat l'activitat de l'Escola des del seu naixement. Tecninau ha contractat dones des del principi, tot i que, fins el que jo sé, no ha arribat a haver-hi cap dona membre de la Cooperativa de Tècnics Nàutics.

Diana Saura, tècnica esportiva de la Conselleria i antiga instructora de rem de l'Escola, és la directora de les Escoles de la Mar de la Generalitat Valenciana, en coordinació amb la cooperativa Tecninau, el gestor en terra de la qual és Toño Cinto, veterà implicat del món del piragüisme valencià. Gràcies a Tecninau, amb les classes de Nacho, em vaig poder titular del PER i del Patró de Iot fa quinze anys, tot i que no he tingut l'oportunitat de fer-los servir per a navegar –només per a vacil·lar.

Ens agradaria destacar també el paper de les monitores de temps lliure a l'Escola de la Mar. Actualment, l'equip de temps lliure està format per una immensa majoria de dones, que gestionen l'activitat dels alumnes interns de la campanya d'activitat per setmanes que l'Escola de la Mar ofereix a l'estiu. Mostrem una foto de les monitores de temps lliure de l'estiu de 2021.

LUCIA, PRIMATÒLOGA I INSTRUCTORA NÀUTICA

Lucia, Joan Pau i Telmo eixint d'una de les dos platgetes que s'han creat a l'espigó de la Serratella, 2021

En les fotos que vàrem fer a Lucia aquell dia d'agost de 2021, es veu una de les dos platgetes que es va crear fa uns pocs anys per la reconstrucció dels espigons de la Serratella, entre Borriana i Nules, que havia destrossat un temporal. El perfil costaner borrianenc evoluciona. Què passarà quan pugue el nivell de la mar per causa de l'escalfament global? Com serà la mar de Borriana al 2070? Ens haurem quedat sense el perfil de costa actual? Haurem d'abandonar els apartaments i els pisos de vora mar per a anar-nos-en terra endins? Serem capaços de no carregar-nos el planeta?

Conec a Lucia des que érem bebés. Isabela, Lucia, Pau i jo, juntament amb altres fills dels amics dels meus pares, ens vam criar en una tribu. Anàvem de càmping a l'estiu organitzats més o menys com una comuna. Matrimonis jòvens amb dos o tres fills per barba. La Sierra de Cazorla o el Valle de Jerte eren llocs amb càmpings en què exposàvem la nostra estampa *dominguera*. Jugàvem per la muntanya, ens socaràvem al sol i inventàvem aventures pujats als arbres. Després, vam seguir compartint adolescència a l'Agrupament Escolta de Borriana, vam jugar juntes a bàsquet i vam entrar pràcticament alhora a ser monitores de vela, allà cap al 2005, quan teníem l'edat de poder treballar sense considerar-se explotació infantil.

Lucia Jorge Sales (1988) va estudiar Biologia a la Universitat de València. Des que tinc ús de raó, la sentia dir que volia ser, o bé fotoperiodista com sa mare, o bé primatóloga. Més tard, ha complit el seu somni estudiant i treballant com a cuidadora a dos centres de rescat de primats: la fundació Mona de Girona i Primadomus de Villena. També ha estat

a Mèxic, a Indonèsia i a Camerun duent a terme tasques d'observació científica, de divulgació i de fotografia. Ha treballat amb ximpanzés, amb udoladors negres, amb macacos de cua llarga i amb micos aranya. D'ella vaig aprendre fa anys que la divulgació de les bones pràctiques mediambientals és una faena clau sobretot entre les comunitats humanes que conviuen amb l'element natural d'un ecosistema concret.

L'últim capítol del el llibre d'Ana Alemany *Las mujeres y los mares* (2019) versa sobre Shannon Switzer Swanson (Califòrnia, 1984), fotoperiodista i divulgadora de la conservació marina que en el seu treball de recerca en el tractament dels problemes de conservació combina la teoria i la pràctica de l'antropologia, la psicologia i l'ecologia. Shannon treballa directament amb les comunitats de pescadors i aplica el que anomena *mètode de la veu de la comunitat*: enregistra entrevistes als membres de la comunitat discutint temes ambientals. Compartint opinions, s'intentarà arribar a un equilibri entre totes les parts implicades. No negarem que açò té un cert regust d'eurocentrisme.

Lucia ha treballat fent recerca en primatologia mitjançant dos vies: *a)* en conducta de primats; i *b)* en educació per a la conservació de primats en comunitats rurals de Mèxic. Juntament amb Montse Franquesa, és fundadora de Miku Conservación, fundació des de la qual han fet divulgació amb metodologies d'investigació partici-

Lucia ensenyant en piragua, estiu de 2021

pativa semblants a les de Shannon Switzer Swanson per a arribar a consensos d'acció entre les diferents perspectives en relació amb el medi per part d'aquells que l'habiten. Reflexionem sobre la connotació de *supremacisme* colonialista que no pot no tindre el fet d'anar dos *blanquetes* de classe mitjana a fer aquest tipus de tasques en comunitats indígenes mexicanes. A més, Lucia fa la reflexió que anar a les comunitats a *responsabilitzar* els indígenes del drama mediambiental és hipòcrita quan, les selves, les estan desforestant les multinacionals per alimentar-nos als *blanquets*. Amb temps i perspectiva, l'autoanàlisi aflora, i això és un símptoma més d'humilitat.

Després d'alternar durant més d'una dècada els primats amb la instrucció nàutica, fa dos anys que la tasca principal de Lucia s'ubica a la mar i a Borriana. Tot i que per a ella treballar de la mar era només una manera de guanyar uns pocs diners per poder exercir de primatòloga a l'estranger, a poc a poc aquesta faena l'ha anada absorbint. S'hi ha anat trobant còmoda fins al punt de plantejar-se estudiar formació bàsica i marinera de pont per a poder passar a formar part del nou projecte de la goleta Tirant I.

Lucia ha estat combinant les estades internacionals centrades en la primatologia amb la temporada d'estiu de l'Escola de la Mar i ja n'acumula més de setze. Va movent-se per totes les seccions: gamba, Feva, 420, piragua i, des de l'estiu de 2021, també Platu 25, que és una embarcació de 25 peus (uns set metres i mig d'eslora), com un petit iot, que es du entre 4 o 5 tripulants. Des de 2022, Marina, Lucia, Juanra i Joan Pau són els tripulants de la goleta Tirant I.

El Tirant I té vint metres d'eslora i capacitat de camarots per a quinze persones. Aquesta impressionant goleta de la Generalitat Valenciana és gestionada des de Borriana per part de Tecinau, la cooperativa local de tècnics nàutics amb seu a Borriana. Marina, Lucia i Joan Pau en són els mariners de pont, mentre que Juanra n'és el capità. La goleta Tirant I ha estat gairebé una dècada en desús, però des de 2022 tornarà a ser una escola per a aprendre a navegar i per a fer divulgació de la mar i de la sostenibilitat.

Ella es troba a gust treballant en contacte amb la natura i la seua faena d'instructora nàutica li ho ofereix. També li agrada treballar amb xiquets. Aleshores, tot i que la faena en ple sol d'agost es fa costera amunt, li compensa. La idea de Lucia seria poder arribar a unir la seua passió per l'educació i per la conservació amb la seua faena a la mar des de Borriana. De mica en mica, la vida va canalitzant les expectatives i les realitats. Tenim la trentena passada i, en el millor dels casos, comencem a trobar-nos còmodes en el món fent allò que sentim que cal fer i alhora guanyant-nos un jornal més o menys digne. Eixe és l'objectiu i m'alegre molt per Lucia. No obstant això, cal no oblidar que la immensa majoria de dones que hem entrevistat perquè treballen de la mar a Borriana continuen duent a terme treballs molt durs i mal remunerats.

Li pregunte si ha patit masclisme en la faena. No volem incriminar a ningú concret per res, però les dos sabem que sí. Tot i que, amb els anys, cada vegada són més evidents les conductes masclistes i s'enfronten més, fa quinze anys teníem 16 i 17

anys respectivament i treballàvem entre molts hòmens poc avesats a treballar amb dones; hòmens que sovint es reien les gràcies *matxirules* en grup. Salvant els casos de comportaments exemplars, que sempre n'hi ha, les monitores patíem comentaris sobre el nostre físic i tractaments que no eren igual dels hòmens cap als hòmens que dels hòmens cap a nosaltres.

Fins i tot ens adonàvem que un mateix company que podia ser molt bon company quan treballava en equips de dos amb una dona assumia un comportament que desplaçava les dones en situacions gregàries. És cert que la situació ha millorat molt tant en contextos concrets com –i sobretot– pel que fa al que socialment es considera masculista l'any 2022 en relació amb el que se'n considerava l'any 2005. Lucia em fa memòria que, al 2005, en el mateix taller de reparació de l'Escola de la Mar de Benicàssim, hi havia el típic calendari de *ties en boles*. La meua ment havia esborrat aquell record.

Ingrid Guardiola, en *L'ull i la navalla*, afirma que el cos de la dona ha sigut sempre un camp de batalla discursiva. Tractat com a mercaderia, diana de les violències patriarcals, tabú sexual, hipersexualització, violacions. Avui en dia se'l rifen les multinacionals i la maternitat s'està convertint en un negoci. A una dona totalment focalitzada en la seua passió i les seues ganes de treballar de la mar, també l'esquitxen aquests discursos.

Lucia estudiant els macacos de cua llarga a Bail l'any 2016

MARINA, INSTRUCTORA NÀUTICA, TREBALLADORA SOCIAL I PATRONA PESQUERA

Marina i Judit, monitores de Feva i de 420 un dia d'agost de 2021.
Escola de la Mar de Borriana

Gayà i Seró conten en *Ulisses* que Nazareth, marinera de tresmall del Delta de l'Ebre, diu que en alta mar se somia més. Anit, una nit d'octubre, la mar estava moguda i les ones esclafien fort contra l'espigó. Vaig somiar que algú entrava a ma casa. Jo volia despertar-me, moure'm, cridar i no podia: paràlisi del son, en diuen. Em passa moltes voltes quan la mar està moguda perquè dorm a vint metres de la mar. No exagere. Si puja el nivell de la mar, em quede sense casa. Espere morir-me abans. Nazareth és més poètica i diu que potser se somia més dins de la mar perquè la mar ha deixat tantes coses a terra que brinca amb més llibertat, salta, crea i evoca mons imaginaris amb més facilitat. No sabem què hauran somiat Marina i Juanra creuant l'Atlàntic en un veler catamarà al desembre de 2021.

Quedem per a tancar aquesta entrevista al gener de 2022, just quan Marina i Juanra tornen d'haver creuat l'Atlàntic en un veler catamarà de setze metres d'eslora. Juanra és la segona vegada que el creua. Dos borrianencs creuant l'Atlàntic a vela. Dihuit nits de travessia; sis persones fent guàrdies per parelles. Marina i Juanra feien la guàrdia de les rates, que és la guàrdia de quatre hores de matinada i quatre de vesprada.

Marina Garcia (1983) és oriünda de Torrevella però du molts anys vivint al Port de Borriana, més de quinze. Va fer el cicle TAFAT, la carrera de Treball Social i és marinera de pont i patrona portuària, títols de la marina mercant. La conec des de fa molts anys perquè vaig coincidir amb ella treballant a l'Escola de la Mar. Marina també té nocions de muntanyisme, passió que ha heretat dels seus pares. Com ocorre amb altres entrevistades (Main, Noelia o Lucia), la passió, més que per la mar en exclusiva, és per la natura. Tan bon punt munta un ràpel i t'assegura en una via d'escalada com travessa l'Atlàntic en un catamarà. He vist sempre a Marina com una persona molt de fiar, noble i defensora dels més dèbils per naturalesa. Aquells hiverns que treballaven Marina i Maria a soles amb tots els monitors hòmens, més de deu tios, havien d'aguantar moltes parides gregàries, comentaris de grups d'hòmens que funcionen amb un joc implícit d'exclusió de la dona. Marina recorda que aleshores se sentien molt cuidades per les cuineres i les netejadores de l'escola, entre elles, per Rosa Catalán, la mare d'Eli, a qui hem dedicat un capítol.

Quan vaig coincidir més amb ella treballant d'instructores de vela, allà cap al 2005, veia una Marina molt lligada a una altra donassa que va ser monitora a l'escola de vela un bon grapat d'anys: Maria Ciscar, de Païporta. Ara Maria és mestra, ja no treballa a la mar. L'Aina adolescent veia a Maria i a Marina com dos dones referents uns anys més grans. Les admirava perquè eren molt segures de si mateixes i feien molt bé la seua faena. A més, sabien marcar els seus espais treballant entre hòmens.

Marina va entrar a treballar a l'Escola de la Mar l'any 2003. Després d'un curset a l'Escola que feren dins de la formació del cicle formatiu superior del TAFAT, Toño els va proposar a ella i a Mario de fer les pràctiques a l'Escola. Feren el curset a l'octubre i al febrer ja havien tornat per fer-ne les pràctiques. Des d'aleshores Marina ha estat vinculada a l'Escola de la Mar de Borriana i a Tecninau. Un any va estar fent d'instructora nàutica a l'Escola de la Mar d'Alacant; també ha estat a la Vila Joiosa, però quasi sempre ha ensenyat a navegar a Borriana.

Ja no recordava que Marina també va navegar en l'equip de dones Maltesers de què ens parlarà Diana Saura en un altre capítol. Sí que em recordava d'haver fet el curs de monitora de vela en companyia de Maria i altres companys com Ferran, Bea i Paula, un Nadal al Club Nàutic de Xàbia. L'any següent, se'l tragueren Marina, Lucia i Alba. Marina té molta experiència a la mar. A banda d'a l'Escola, en què ha fet classe de totes les disciplines inclòs el Platu 25, ha estat embarcada en vaixells de rescat de refugiats com a marinera a banda de com a treballadora social; una doble formació adient en el context dels rescats humanitaris. Marina va estar embarcada en

la primera missió de l'Aita Mari, que es repara a Borriana, al gener de 2019. No van poder rescatar; era un moment polèmic en què les lleis europees, amb el Frontex, van prohibir taxativament el rescat de refugiats i van castigar burocràticament qualsevol iniciatives en aquest sentit. Ho expliquem en un altre capítol.

Mentre esmorzem a la Forchetta, comentem que l'Open Arms és el vaixell que més tasca de conscienciació social du a terme. Marina ha vist d'a prop com funciona el món del trànsit –i tràfic– migratori d'Àfrica a Europa. És esfereïdor. Conta el cas de migrants traumatitzats, deprimits, que no seran capaços de xafar un vaixell mai més en la vida. En la primera missió de l'Aita Mari, van arribar fins a Grècia però no van poder rescatar. Marina no es trobava còmoda amb eixa situació. Tot i que era remunerada, va haver de deixar la missió perquè no li semblava ètic com estava muntat; ben pagat però poc útil. Al 2020, després del primer confinament, Marina va tornar a embarcar-se en l'Aita Mari, però de nou la burocratització del sistema va fer que la missió de rescat no poguera salpar.

Li fem la pregunta bucòlica: què representa la mar per a tu? Tot, perquè crec que no podria viure fora de la mar ni de la muntanya com a mitjans vitals, no només laborals. Marina no es veu en una gran ciutat. Tot i que ha tingut treballs des dels quinze anys, en començar a l'Escola de la Mar es va adonar que la seua vocació es trobava ací. Quan va arribar, estava farta d'estudiar i la mar li agradava perquè unia un treball vocacional amb el manteniment de la pràctica esportiva, tan important per a ella.

Et peneideixes d'haver escollit este treball? No se'n peneideix. L'època vital en què Marina es trobava quan va aparèixer per casualitat a l'Escola de la Mar de Borriana va propiciar que se sentira còmoda ací aprenent coses noves. A poc a poc, va anar criant arrels i fa l'efecte que s'hi quedarà. L'avi de Marina per part de pare va estar embarcat algun temps. El germà del seu avi sí que va estar embarcat bona part de la seua vida en vaixells mercants. Recordem que l'avi patern de Tere Torres, Pepe Arbona, també va anar embarcat en mercants. Aquella vida era molt dura i van decidir deixar-s'ho i treballar a terra quan es van fer majors.

El Port de Borriana ofereix un nodrit mostrari d'oficis possibles en societats mediterrànies: turisme i luxe al Nàutic i sobretot a la Marina Nova, instrucció de vela esportiva a l'Escola de la Mar i al Nàutic, reparació d'embarcacions al varador, amb especial presència de vaixells de refugiats, un petit varador d'embarcacions d'esbarjo al Nàutic, barques de pesca d'arts diferents, un centre de busseig, la piscifactoria, el centre d'arqueologia subaquàtica, una miqueta d'hostaleria i segur que se'ns oblidia algun sector més.

Ens sorgeix una gran pregunta: per què es va decidir construir el Port on està i no al Grau si el Grau ja tenia molta més activitat? És per la desembocadura del riu Anna (el Clot) i del riu Millars? És perquè les pedres de la Vilavella estaven més a prop? Potser tot va influir. Xarrant xarrant, comencem a indignar-nos amb el tema de Sant Gregori i dels terrenys venuts als propietaris de l'Arenal Sound. Ni una rajoleta

a l'Arenal! Se'ns han venut Sant Gregori entre uns i altres. Adeu, camps de tarongers; hola, formigó i atovons de la infàmia.

Marina està il·lusionada amb el projecte de la goleta Tirant I. És un projecte molt bonic que permetrà fer pedagogia mediambiental i difondre altres continguts en companyia de la instrucció nàutica. Com que és un vaixell escola, es podrà aprofitar per a incorporar-hi el contingut cultural i social. En la tripulació, hi compten amb una treballadora social, Marina, i una biòloga, Lucia, que poden ajudar en projectes divulgatius transversals.

ALBA, EXREGATISTA, INSTRUCTORA NÀUTICA I MESTRA D'INFANTIL

Alba fent classe de 420 des de la llanxa

Alba Fortea Chaume (1990) també és una veterana de l'Escola de la Mar de Borriana. Navega a vela des de molt menuda. De xicoteta, va ser regatista d'Optimist i de 420. La vaig conèixer al mateix temps que als seus germans, Juanmi i Noel, els tres, instructors de vela. Era graciós perquè Pau i jo també érem germans i treballàvem junts. Els tres germans navegaven increïble. Mentre que Pau, Lucia o jo navegàvem un parell de setmanes a l'any a tot estirar dels set als quinze anys, els germans Fortea havien navegat al Club Nàutic de Castelló des de ben xicotets i arribaren a competir en regates.

Alba té dos fills amb Naza, una altra excompañya de l'Escola de la Mar. Ha estudiat el cicle mitjà i el superior d'esports, és a dir, el TAFAT. També és mestra d'infantil. Tot i que no n'ha exercit, li agrada molt aquest àmbit. Estant a Canàries al 2021, es va formar en el mètode Montessori per a educar els infants en llibertat i des de la creativitat. Està provant d'introduir aquestes tècniques en una nova escoleta infantil de Borriana: Tòtem.

Va començar a treballar a l'Escola de la Mar amb 16 anys. Quan ella va entrar, jo ja estava de monitora. Veges tu on anava tan prompte. Alba, Maria i Lucia sí que han fet de l'ensenyament nàutic una professió, no com jo, que em vaig perdre pel camí.

Alba també ha fet durant molt de temps de monitora de temps lliure. Constatada que és una faena duríssima, la de temps lliure. Marina i Alba no dubten que el temps lliure és més dur que el treball de tècnic nàutic.

La mar és l'espai on Alba se sent lliure i feliç. El que li agrada de treballar a l'Escola de la Mar és que aquesta activitat uneix les seues dos passions: la pedagogia i la mar. Malgrat que viu al poble –els lloguers al Port i al Grau són inassolibles– quasi tots els dies s'apropa a la mar per a dinar amb la família. Fins i tot quan estava estudiant Magisteri a Terol baixava a Borriana moltes voltes i aprofitava per a veure la mar i, si era possible, per a treballar a l'Escola.

Alba pensa que, a poc a poc, són cada volta més dones les que treballen de la mar, tot i que encara ara, a voltes, es queden algunes setmanes a soles a l'Escola de la Mar treballant amb tot hòmens. El món de la vela, de la mar, és un món d'hòmens. Quan era xiqueta regatista, de cent xiquets regatistes, més de vuitanta n'eren xics. Ara comencem a debatre sobre si la vela és un esport en què seria possible que competiren junts xics i xiques. Marina i Alba responen que el vaixell condiciona, ja algunes embarcacions necessiten pes en la tripulació i les dones solem pesar menys. Es podrien trobar dones *proels* corpulentes que feren bé la seua funció, però el percentatge de dones amb eixes característiques és menut. Això sí, afirma que no hi ha cap problema de fer tripulacions mixtes. És una qüestió del pes que cal per poder governar les càrregues d'un vaixell concret amb eficàcia.

Marina i Alba coincideixen amb Main a opinar que el Port de Borriana concentra una gran quantitat d'esports nàutics. Les dos destaquen la gran faena que s'ha fet en el Club Atlètic Caiacpolo Borriana. S'ha creat un club potent que destaca a tot l'Estat, en especial en les seccions femenines. De fet, els equips de caiacpolo femenins sub21 i sub16 de Borriana són dels més competitius de tot l'Estat. Debatem sobre la manca d'equips de formació i entrenament per a competició en vela a Borriana. Arribem a la conclusió que mantindre equips de regates infantils no és rendible, és una inversió de futur que fa que certs xiquets i xiquetes s'apassionen per la vela però que no dona diners a curt termini, ans al contrari. A l'Escola de la Mar tampoc no s'ofereix la possibilitat d'entrenar amb planter propi ni competició en regates. És molt difícil crear planter, però ací tenim un clar exemple que sí que és possible: el Club Atlètic Caiacpolo Borriana, per no parlar d'altres grans exemples d'equips femenins de base competitius com els del Club de Bàsquet de Borriana, per on han passat entrenadores enormes com Consuelo i com Carla.

El pare d'Alba va decidir als 19 o 20 anys que es compraria un vaixell i que aprendria a navegar. El seu regal de boda va ser eixe. Tot i ser de Castelló, des del primer moment el va tindre amarrat al Club Nàutic de Borriana. Va aprendre a navegar ell a soles, llegint i practicant de manera autodidacta. El pare d'Alba va ensenyar a navegar els seus tres fills, Juanmi, Alba i Noel –Alba és la del mig–, d'una manera peculiar. Al costat del Nàutic de Borriana, hi ha una antiga platgeta amb restes d'un antic varador. Ara està tapiada, però quan érem xicotetes era una platgeta oberta.

Alba i Lucia transportant els sub i Marina d'esquena

Alba fent classe de 420 des de la llanxa

Júlia fent classe de windsurf des de la llanxa

L'altra Lucia i els seus alumnes en una gamba

GENERALITAT
VALENCIANA

Escotes de la mar
de la Generalitat

Des d'aquella platgeta de dins del Port, el pare d'Alba va ensenyar els seus fills a navegar. La mecànica era la següent: el pare es posava a la platgeta amb les comes dins l'aigua. Dos germans se'n pujaven a l'Optimist. El pare tenia agafat l'Optimist amb un cabot i els controlava des de la platgeta. Més avant, son pare es va comprar una llanxeta; el pare i els tres fills feien el mateix però ja sense cabot sinó amb la llanxa. Prompte, Juanmi va començar a despuntar en la navegació i se'n van anar a navegar al Club Nàutic del Grau de Castelló. Curiosament, allí tingueren d'entrenador a Néstor, un dels instructors de Tecinau de tota la vida.

A Espanya, les competicions de xiquets en vela són en Optimist –barco individual; no hi ha la tradició de navegar en l'Équipe com a França –barco de dos. Alba va començar a competir en Optimist en autonòmic amb nou anys. Va estar competint en regates dels 9 als 17 anys. Si et classificaves entre els deu primers valencians, podies anar als campionats d'Espanya. Va arribar a quedar la tercera d'Espanya en regates de 420 femení. El company de regates d'Alba era Rafa, de Castelló. Una regata en què el seu company es trobava indispost, Alba va fer parella amb una xica de València. Van provar per a veure què passava i van aconseguir quedar terceres autonòmiques i classificar-se per a nacional. Aleshores tenia 15 anys.

NÀUTICA I AERONÀUTICA: JUDIT I ERICA

És agost de 2021 i cau la calor a la Plana Baixa. Judit Ortells, nascuda al 2000, treballa d'instructora de vela a l'Escola de la Mar de Borriana des dels 16 anys. Ara en té 21. Aquesta estudiant d'enginyeria aeronàutica ja és de les veteranes de la plantilla d'estiu de Tecinau. Aquesta setmana és la responsable de l'activitat de 420. Els 420 són vaixells de vela tripulats per dos alumnes de més de 14 anys. Judit ha d'explicar tota la mecànica de l'activitat i la coordina a terra i a la mar amb la llanxa, en companyia d'un altre monitor.

Patint el mateix sol tòrrid, a la platja de l'Arenal trobem a Erica Gabarri, 45 anys i pilot de dron. Posseeix la titulació màxima de dron, tant espanyola com europea, i treballa amb l'equip de socorristes de la platja de Borriana. Juntament amb Víctor González i Manuel Martí Navarro, estan duent-hi a terme un programa de socorrisme pioner. En rescat, el dron es controla entre dos pilots des de l'arena; el pilot principal fa l'observació mirant per la pantalla remota, mentre que l'auxiliar li fa de copilot mirant directament a l'aigua per tal de tindre perspectiva completa de la situació. Ella té la responsabilitat de llançar les armilles salvavides en el moment just.

En els dos casos, el de Judit i el d'Erica, es tracta de dones relacionades amb l'aeronàutica i alhora amb la mar. Navegar i volar es regulen per les mateixes normes de la termodinàmica i per la mateixa terminologia. Segons ens conten Erica i Víctor, termes com el de *deriva* es fan servir tant a l'aire com a la mar. Tu vols tractar un rumb que segueixes per brúixola però has de tindre en compte el vent i, en el cas de navegació marítima, també les corrents.

En aeronàutica, si parlem de *peus*, és altitud; si parlem de *metres*, són distàncies; si parlem de *nusos*, velocitats. La velocitat lineal també es mesura amb nusos. El terme *nus* prové de la terminologia nàutica, de les milles nàutiques, relacionades amb l'aigua que era capaç d'arrossegar una corda amb nusos. Un nus equival a una milla nàutica, que són 1.852 km/h. Per a referències visuals, en aeronàutica també s'hi fan servir la brúixola i les cartes aeronàutiques amb referències cartogràfiques. Així com la gramàtica del cinema prové de la de la literatura, la sintaxi de l'aeronàutica prové de la nàutica tradicional, que porta mil·lennis d'avantatge empíric. Passar la nàutica a l'aeronàutica consisteix a adaptar-la sumant altitud. En els drons tipus avió, tipus ala fixa, sí que interessa saber d'on ve el vent per a poder enlairar-se perquè sempre cal enlairar-se proa al vent.

Els drons amb hèlixs poden enlairar-se amb vent provinent de qualsevol direcció. El dron estàndard pot aguantar pluja fina, però no intensa, i vent que no siga massa fort. Amb tempesta elèctrica, el dron no pot volar perquè, si cau un llamp a prop, podria afectar-ne l'electrònica. El salnitre també afecta els components del dron, que es deterioren més ràpid a vora mar. Per això els drons de salvament marítim s'han de tractar. Cada dos dies els endolcen i els lubriquen. Els components dels drons que no són d'alta qualitat van rovellant-se pel salnitre i cal canviar-los a sovint.

Judit davant de l'hangar de l'Escola de la Mar de Borriana

PAINTTEC

Erica a la platja de l'Arenal amb el dron de socorrisme

El quid, tant de navegar com de volar, està en la mecànica de fluids. En els dos casos, l'efecte de forces com el vent, l'efecte venturi, o bé els corrents que impacten sobre el casc de la nau, afecten la navegació de l'artefacte. Dones pilot, dones de rescat i instructores de vela. En tots els casos s'ha d'estar preparada per a situacions límit en què s'ha d'actuar amb extremada sang freda i amb màxima eficiència. A poc a poc, anem fent forat en el *sostre de vidre* –no volem abusar d'aquest terme, però ací quedava bé.

Erica a la platja de l'Arenal pilotant el dron de socorrisme

EL MÓN DEL RESCAT DE REFUGIATS

Per tal de poder prendre decisions ràpid, és menester que la interacció en la tripulació d'una embarcació estiga jerarquitzada en forma de joc de rols respectuosos però consistent. L'autoritat en una embarcació és de qui fa de patró. El fet que el comandament màxim en eixa jerarquia acceptada siga una dona té un pes simbòlic preminent que pot ajudar a invertir rols socials. La força de la imatge viralitzada d'una dona manant sobre hòmens té capacitat de transformació social.

Recordem la imatge de Carme Chacón, dona jove, embarassada, saludant els caps de l'exèrcit espanyol l'any 2015. Recordem ara el cos d'Aylan Kurdi jacent en una platja d'Europa com un *nenuco* abandonat que va aconseguir remoure consciències i convertir-se en el nom d'un vaixell de rescat de refugiats de l'ONG Sea-Eye, que per cert també es vara al Port de Borriana.

Ingrid Guardiola, en l'*Ull i la navalla*, es planteja com parlar de la mort en un context televisiu en el qual, per un costat es fa una apologia permanent de la felicitat i de la joventut eterna i, per l'altre, de la tragèdia, però on els morts es converteixen en no res més que xifres. Guardiola també obri la porta al dilema de si és bo o no mostrar els morts i de com s'hauria de fer. Els valencians som mestres de la *xapussa* morbosa de mostrar els morts amb el paradigmàtic cas de les *Xiquetes d'Alcàsser*, estudiat per Joan Manuel Oleaque.

En els atemptats terroristes a Occident, s'és molt escrupolós i s'evita al màxim mostrar-ne els cossos. Però això no es té en compte quan qui mor és l'*Altre*, diu Guardiola ¿I qui són aquests *altres*? Sovint solen ser persones de religions, cultures i continents diferents dels nostres, gent vulnerable econòmicament, físicament i socialment. L'autora apunta ací a l'existència de morts de primera classe i de morts de segona.

A més, la preclara Ingrid Guardiola observa que la mort individual i en primer pla, la que mai no es mostra a la televisió, ha trobat una excepció en la Guerra Civil siriana i en els refugiats dels diferents fronts bèl·lics oberts a l'Orient Mitjà i a l'Àfrica en dos fotografies en concret: la ja esmentada d'Aylan Kurdi i la d'Omran Danqneesh, un jove siríà que va sobreviure a una bomba a Alep. Aquestes dos fotografies es van tornar icones mediàtiques; tancades sobre si mateixes, contenen milers d'històries mudes. En concret, la fotografia d'Aylan Kurdi va propiciar una transformació del llenguatge i va reconfigurar el debat sobre les fronteres europees. Segons l'estudi de 2015 "The Iconic Image on Social Media: A Rapid Research Response to the Death of Aylan Kurdi", la difusió d'aquesta fotografia va permetre passar de parlar de *migrants* a parlar de *refugiats* –hem observat que els treballadors dels barcos de refugiats els anomenen *convidats*.

Ingrid Guardiola també parla de *dobla mobilitat* i de *dobla moral*: una mobilitat de primera classe –la dels turistes– i una mobilitat de segona classe –la dels migrants.

En aquest context es produeix, d'una banda, l'expulsió dels habitants en mans dels ocupants temporals –els turistes– i de l'altra, la violència institucional aplicada als individus que emigren fugint d'un lloc insegur. Guardiola destaca que a la majoria de capitals europees hi conviuen tres tipus d'estrangeries: la de l'immigrant, la de l'habitant i la del turista. Açò és extrapolable als pobles i a les ciutats mitjanes valencianes.

Borriana és una ciutat mitjana valenciana encara poc contaminada pel turisme de masses. Per sort, ara com ara, no podem parlar de *gentrificació* a cap dels nostres barris. Algú dirà que el Grau està *gentrificat* per vila-realencs, però no deixaria de ser una hipèrbole burlesca digna de Sanchis Guarner, mentre pense que no som conscients de la magnitud de la tragèdia local, paisatgística i demogràfica que suposarà la construcció del PAI Golf Sant Gregori. En l'època de l'Europa del turisme de masses en què la cultura s'articula des de la mercadotècnia, els macroesdeveniments colonitzen certs llocs que fins ara havien quedat miraculosament exclosos del turisme caspós i eurocolonial de sol i platja, com és el cas de Borriana. Nosaltres dos no ens cansarem de repetir-ho: per favor, conservem les zones lliures de formigó que encara ens queden, tant vora mar com els camps de tarongers, i cuidem el llit del riu Anna.

A Borriana, si exceptuem la setmana del macrofestival aberrant, hi ha més migrants que turistes. Una altra dada ressenyable: el Port de Borriana és un dels ports amb més activitat relacionada amb el manteniment de vaixells de refugiats de tot el món. Envoltats de *benicàssims*, de *benidorms* i de *gandies*, aquesta fita ens enorgulleix a Tere i a mi. Mentre la costa no estiga forrada de formigó sinó de solars i de terra vegetal, hi ha esperança per a la victòria dels habitants –autòctons i nouvinguts, tots per igual– contra la massificació turística banal.

Tanmateix, cal no oblidar que a Borriana hi ha gent que vota partits que estan en contra dels refugiats i dels nouvinguts que venen buscant una vida millor; gent racista i perillosa que fa distincions entre els drets i la dignitat dels éssers humans dependent de les seues cartilles del banc o del *pantone* epidèrmic. Se sap que l'odi al diferent s'engendra amb la por atàvica a allò desconegut, por de ser fagocitat, d'haver de repartir entre 200 els recursos que ara són de 20. Cal molta pedagogia, empatia i amor per curar-nos de l'extrema dreta racistoide. Al mateix temps, cal fer autocrítica perquè portem el racisme tan endins que ens pot aflorar en qualsevol moment.

Les autores d'*Ulisses era una dona* recullen les històries de Carola Rakete i de Pia Klemp. Carola Rakete fou capitana del Sea-Watch 3 –el vaixell de Lena, de Carlotta i de Christiane, que hem entrevistat.² El 29 de juny de 2019, aquesta capitana va decidir contravindre les ordres del govern italià i va atracar a Lampedusa amb 42 rescatats. Pia Klemp, capitana del vaixell de rescat Iuventa al 2017, va ser portada de diaris internacionals quan el govern italià li va confiscar el vaixell a Lampedusa per *haver ajudat la immigració il·legal*, enfrontant-s'hi a penes de presó. L'any 2019, l'ajuntament de París va voler premiar a Rakete i a Klemp com a *estendards dels valors*

² Al llarg del llibre, Sea-Watch pot aparèixer abreujat com a SW.

europèus. Aquestes dos capitanes no van poder suportar la hipocresia de la situació i es van negar a recollir aquesta *medalleta*. Gayà i Seró recullen aquest emocionant discurs en una xarrada TED de Pia Klemp l'any 2019 quan el vaixell de Juventa del qual era capitana va quedar retingut a Itàlia:

No vull estar ací perquè pertany a la mar, soc marinera, capitana, i el meu lloc són els oceans.

Em dec als vaixells, a la meua tripulació i a les ones, perquè el meu lloc són els oceans. La mar és el lloc on els meus coneixements són útils i a ningú li importa si malparle com un mariner.

Però he vingut ací per a dir-vos que altres voluntaris mariners i jo haurem de passar segurament 20 anys a la presó per no deixar que la gent es morga enmig del Mediterrani.

Aquest discurs s'emmarca en el que inicialment fou l'operació Mare Nostrum de la Unió Europea, que pretenia rescatar refugiats i que va ser substituïda un any després per l'operació Tritó, una operació militar controlada per Frontex, l'agència europea de control de fronteres, amb un pressupost de 3 milions d'euros al mes, molt menor en comparació amb el que tingué Mare Nostrum, perquè deixar morir –eufemisme de matar– és més barat que salvar. Es va passar de l'objectiu d'acollir refugiats víctimes de les guerres de l'Orient Pròxim a l'objectiu de voler acabar amb el model de negoci dels traficants de persones.

Encara que l'*agenda setting* només s'ocupe d'aquest tema a ratxes, la Mediterrània és a hores d'ara el pas migratori més mortífer del món; la UE no està sent capaç de dur a terme una política migratòria conjunta que prioritze la urgència del rescat de persones a alta mar. Al novembre de 2019, Itàlia va aprovar un decret llei de seguretat i immigració promogut pel ministre d'interior italià i conegut polític d'extrema dreta Matteo Salvini, en el qual es preveïen presó i multes milionàries per als tripulants de les embarcacions que entraren en aigües italianes sense permís.

Com afirmen Catalina Gayà i Laia Seró, El *mare nostrum* ha estat convertit en un *mare clausum*, una mar tancada, hostil, que engoleix persones, que fa por, que causa traumes, que mata xiquets com Aylan Kurdi. La mar en què acumulem records d'infantesa, de rastells i de poals a l'arena, se'ns mostra també com a fossa comuna, com a *fata morgana* on la desesperació troba aixopluc, miratge d'una terra promesa que es considera moderna i pròspera però on imperen el classisme i l'Alzheimer històric, i en què és un secret a veus que el mite forjat des de fa tres mil anys se'n va en orris; una Europa engolida per la Xina i per l'Índia quan Netflix encara ens fa creure que estem dominats pels EUA, que alhora viuen la crònica oculta de la seua mort anunciada. Per a les persones que estan en contacte amb el drama dels refugiats, és complicat no sentir la Mediterrània com un cementeri. Esperem que les següents entrevistes ajuden a desconstruir la representació icònica del rescat que són les cares d'hòmens barbuts amb armilla taronja.

MAR, MAQUINISTA DE L'OPEN ARMS

Mar a la cabina de comandament de l'Open Arms

Ens apropem a l'Open Arms (OA). Aconsegüim entrevistar-hi Mar, la Maquinista, i Isabel i Lola, les cuineres. Hem estat a prop de poder entrevistar-hi Esther, amb qui hem parlat per WhatsApp amb màxim afecte i accessibilitat però sense poder arribar a quadrar agendes. Unes setmanes després de l'entrevista fallida, ens adonem que Esther és la persona en què es basa el personatge protagonista d'una pel·lícula espanyola sobre el drama dels refugiats que ha estat preseleccionada als Oscar 2022 i que es titula *Mediterráneo*.

Si alguna cosa ens provoca orgull de ser de Borriana a Tere i a mi és ser seu d'acollida per a la reparació dels vaixells de rescat de refugiats a la Mediterrània i dels seus tripulants. Hem pogut conèixer algunes dones que treballen en aquests barcos. El cas de Mar, maquinista de l'Open Arms, ens ha paregut fascinant. Mar ens ensenya la seua sala de màquines. L'ordre i la neteja de la sala són d'una pulcritud contundent. Així i tot, es disculpa que no estiga tot tan net com caldria. La professionalitat d'aquesta maquinista traspua de cada caragol, de cada vàlvula, de cada pistó d'aquest enorme motor a gasoil que és responsabilitat seua.

Mar té 37 anys, és nòmada i treballa a l'Open Arms lluny de la Corunya, la seua ciutat natal. Quan no viu al vaixell, viu a la seua caravana. No tothom estaria disposat a viure una vida així de desarrelada. S'ha de ser una miqueta desacoblat per a viure a la mar, que et fa surar entre els llocs i t'impedeix que et cresquen arrels que no siguen en hidropònic.

Deuen haver molt poques dones maquinistes solcant la mar. És un treball que encaixa de ple en els prejudicis de faena de mascle: mecànic, peces ben grosses, força bruta, ferro colat, soroll aterrador, bruteja de greix i d'olis i calor extrema. Hem conegut que el context dels vaixells de rescat de refugiats és un dels espais menys masculistes del treball embarcat, cosa que no vol dir que n'estiga lliure al cent per cent.

12 d'agost de 2021. 19.30 h. Mar és molt atenta i molt amable. Mostra curiositat pel projecte. Ens indica que fa uns dies van vindre alumnes de l'Escola de la Mar a veure el vaixell. Li expliquem que estem intentant dibuixar un mapa de les dones que treballen a la mar de Borriana: biòlogues marines, tècnics de la piscifactoria, monitores de vela, pescadores... Per què contracten dones en aquest sector? Per qüestions de subvencions? Mar està a favor de subvencionar la contractació de dones perquè estem molt lluny de la paritat. Es parla molt a gust amb Mar sobre qüestions de feminisme. No ha sigut així en tots els casos i sens dubte hem trobat reticències a parlar-ne en certs contextos –d'altra banda, comprensibles.

Pugem a la cabina de proa a fer l'entrevista. Mar és segona oficial de màquines de l'OA. Ara estan fent tasques de varador, reparacions. Quan navega, Mar ha de fer les guàrdies de màquines per assegurar-se que el motor funcione com cal. Va estudiar a

Mar mostrant-nos el seu camarot

Riazor. L'enginyeria naval és com si fora arquitectura naval i serveix per a construir vaixells. En canvi, la diplomatura en màquines navals, que ella va estudiar i que ara és un grau, està enfocada a la navegació. Estic familiaritzada amb aquests títols perquè, tot i que ara és professor d'institut de tecnologia, el meu germà va estudiar enginyeria tècnica naval a Las Palmas de Gran Canaria.

Li preguntem com ha arribat a treballar de maquinista de l'OA. Son pare també és marí. A ella, sempre li han agradat les històries de son pare i per això va voler formar-se per a treballar en la marina. Va fer els estudis i després les pràctiques en ferris. Tanmateix, ho va deixar un temps perquè durant les pràctiques es va topar amb una situació masculista. En el seu primer embarcament, amb Transmediterrània, va tindre un cap de màquines molt misogin. Ja tenia tres denúncies de treballadores. Quan va començar, treballava amb un cap amb qui es trobava a gust, però als quinze dies va arribar aquest cap que la insultava. Diu que no sabia com reaccionar; es quedava descol·locada per la situació, perquè no li havia passat mai abans. Pensant-ho en fred, es va adonar que aquell home el que volia era que ella es deixara el treball. D'això se'n diu assetjament laboral. A una altra maquinista li havia passat el mateix allí. A la setmana, va decidir que no se n'anava, que faria les pràctiques que li tocava fer malgrat tot.

A la llarga, aquest fet la va afectar. Es va quedar amb la sensació que no era reconeguda i que no volien que estiguera allí. De cambrera no li havia passat mai, això. Aquell cap no la deixava aprendre. Quan treballaven a terra, ella es duia molt bé amb la gent del varador, però el cap no li deixava fer res, no li permetia veure les tasques de manteniment. Per contra, l'enviava al pallol a comptar visos i rosques.

Ho va deixar un temps perquè les situacions incòmodes que s'havia trobat en la marina l'havien afectada. Aleshores va treballar de cambrera, en una tenda, en menjadors escolars, fent classes particulars... el que anava eixint-li a la Corunya. Va passar un temps i se li'n va anar un poc aquest rebuig envers el món de la marina. Aleshores va decidir donar-se una altra oportunitat.

Mar feia la faena i se n'anava a la seua cabina perquè la interacció amb els companys no li acabava d'apanyar. En tornar a la faena, va trobar treball de cap de màquines en golondrines per a passejar turistes a les Illes Balears. Les golondrines són vaixells menuts, amb una tripulació de cinc persones a tot estirar. Era un treball amb moltes tasques també de marinera, perquè els motors de les golondrines són menuts. Feia faena de marinera com feia fotos als guiris, *mojitos* o el que fera falta.

Va estar cinc anys a Mallorca fent la temporada turística. Mar sempre havia sentit atracció pels vaixells de salvament per motius ideològics. De fet, tenia escrit en una llibreteta com a coses pendents treballar en un vaixell de salvament. Ja duia cinc anys fent aquell treball per a turistes a Mallorca i sabia que havia arribat el moment de canviar. Allò li agradava per a una temporadeta, però no s'hi veia per a quedar-s'hi 25 anys com alguns companys seus.

Aleshores, en un grup de WhatsApp de treballs nàutics, va trobar un anunci de l'OA que buscava maquinista. No creia que la cridaren, però malgrat això va tirar els papers. La cridaren en dos dies. Era novembre de 2019. D'entrada, els va dir que no perquè tenia compromesa una travessia amb uns amics. Era la primera volta que un dels seus amics feia una travessia llarga amb el veler. Se n'anaven dos titellaires, un historiador i ella.

Com que ja s'havia compromés a fer aquella travessia amb els amics fins a Tunis per a assistir a un festival de titelles, es va veure obligada a dir que no podia acceptar en aquell moment. Va dir que sí que estava interessada i que li agradaria que la tornaren a cridar. En un mes la tornaren a cridar. Ja havia tornat a la Corunya. El 7 de gener de 2020, Mar s'embarca a l'OA. I t'agrada? Sí, m'agrada molt.

Quanta gent sou en la tripulació? Doncs hi ha dos tripulacions que van rotant. En missió, en som una vintena comptant contractats i voluntaris. Per a Mar, tots són tripulació, tant els contractats com els voluntaris. Sempre hi ha gent intentant creuar a Europa a través del Mediterrani i són pocs els vaixells que fan la faena de rescat. Les tripulacions no són tancades. En les rotacions, els relleus van variant per motius de disponibilitat i pràcticament tots han navegat amb tots. Proactiva Open Arms té l'Astral, que és un veler, aquest vaixell gran en què ens trobem i, des de novembre de 2021, també té un altre vaixell enorme que ha finançat el filantrop argentí Enrique Piñeyro: l'Open Arms Uno, que també es posa a punt al varador del Port de Borriana. I és molt dur? Aquest treball requereix tot el temps, sobretot quan estàs navegant. En navegació, els maquinistes fan guàrdies. Com que és la segona oficial, fa guàrdies de 00 a 4 i de 12 a 16 h.

En missió, es fan treballs a majors en conjunt amb el primer maquinista. Si encara no s'ha rescatat, s'aprofita el temps lliure per a menjar i per a descansar perquè quan els convidats estan a bord ja no s'hi descansa. Mar només va arribar a fer dos missions sense coronavirus. Ara els rescats han canviat. El protocol anticontagis és complex. En una de les missions, va haver-hi un centenar de contagiats. A la coberta del vaixell, s'estipula que caben 300 convidats perquè duen bales i armilles per a 300 persones. Abans de la covid-19, s'han arribat a dur fins a 600 convidats a la coberta.

La missió consisteix a rescatar i a intentar desembarcar els convidats en algun port europeu. Com ens va explicar Isabel la cuinera, els tripulants han de fer quarantena i els desembarcaments són complexos per causa de la diplomàcia. Com trobeu els refugiats enmig de la mar? Hi ha l'Alarm Phone que avisa que ha eixit un vaixell, normalment des de Líbia. Aleshores, les embarcacions de rescat s'apropen per a trobar-los i intentar rescatar-los. A més, hi ha avionetes d'observació. Mar diu que en alguna missió s'ha trobat gent creuant per casualitat. Fa feredat pensar que la probabilitat de trobar-te'ls és mínima, com una agulla en un paller, i va i te'ls trobes. Posa la pell de gallina pensar quants vaixells estan creuant, s'enfonsen i ni tan sols queden registrades les morts d'aquestes persones. Per a rescatar, els vaixells s'han de situar al nord de Líbia però fora de les seues aigües territorials; és a dir, entre Itàlia i Líbia.

Li preguntem més: què li diries a una dona que vullga dedicar-se a la mar? Dedicar-se a la mar té un punt passional. Afeg jo que més encara en una dona perquè no té les inèrcies dels hòmens per ocupar aquests llocs. Mar diu que li atrau la idea de tindre la sensació d'estar obrint un poquet de camí a altres dones. Té una amiga també maquinista que és una crac, diu orgullosa. Entre elles parlen de crear una associació i anar a les escoles a fer xarrades perquè les xiquetes tinguen exemples de dones en aquests oficis i trencar així barreres.

Al principi, a Mar, com a Eli, la incomodava que li feren preguntes com a dona més que com a bona professional. En canvi, un dia va canviar el xip i va entendre que les preguntes que li fan per ser dona i professional de la marina són necessàries per a les altres dones, especialment per a jóvens i xiquetes que estan a temps de decidir el seu futur professional. És conegut que els prejudicis i els estereotips, siguen lingüístics, siguen de gènere o del que siguen, s'adquireixen en edats primerenques, abans dels set o vuit anys. És veritat que sempre hi ha xiquetes amb els ovaris com una catedral que van tombant tots els murs, però en són una minoria i a més això tampoc no és exigible a ningú. Claudia i Marcel·la, en *Ulisses*, demanen que hi haja una intervenció real a les escoles de primària perquè a secundària ja és massa tard.

Mar veu son pare orgullós de la dedicació de la seua filla. Son pare és ràdio, no maquinista. La faena de radiocomunicacions en vaixells s'està extingint, clar. Abans, tots els vaixells duïen un ràdio, que a més sabia taquigrafia. Quan Mar va nàixer, son pare va deixar de navegar i va fer unes oposicions per a exercir de ràdio però des de terra; és a dir, per a ser una mena de controlador aeri però de la mar. Tal com altres han observat abans que nosaltres, moltes de les dones que treballen a la mar ho fan seguint l'estela dels seus progenitors, que els han transmés la passió marinera. És el cas de Mar, és el cas d'Esther i és el cas d'Eli, però no de totes.

Al final de cada entrevista, ens agrada preguntar què pensen sobre la mar a Borriana. Mar reconeix que estan un poc tancats ací al vaixell i que no interactuen a penes amb la gent local. Les bicicletes són de l'associació l'Aurora, que les deixa als tripulants de l'Open Arms mentre estan per Borriana. Mar ens passa el contacte d'Esther, que és patrona i SARCO (cap d'operacions de rescat, Search Rescue Coordinator) de l'OA. També ens dona la referència d'Isabel i de Lola, les cuineres, que apareixeran en el següent epígraf.

Mar ha vingut amb la seua rulot, que és sa casa. La té aparcada davant del grup Roger de Flor, davant del Savarín i del Burrifornia. Li conte que allí viuen els meus avis, el meu germà i els meus tios. En la tripulació de l'Open Arms, Mar ha trobat un espai, potser no al cent per cent, però molt més feminista de l'habitual a la mar. En l'antiga missió eren només dos xiques, però en missions anteriors van arribar a ser set dones si tretze hòmens. Potser, en les missions, les dones rescatades se senten més còmodes tractant amb dones a bord per a temes sensibles o íntims.

En *Ulisses era una dona*, es reporten diverses situacions i rols tòxics que toca assumir sovint a les dones embarcades:

Aquells que se suposa que han de facilitar-te la faena, m'han tingut esperant al parc de pesca sense poder fer les meues tasques [com a Mar]. Encara que no sé què és pitjor: també passa que algunes vegades n'hi ha que són agradables al principi, però en realitat van amb altres intencions i quan tu poses límits ells ho afronten malament [jo mateixa he tingut eixa experiència amb activitats de lleure a la mar i a la muntanya], de manera que aquella ajuda inicial desapareix o fins i tot es converteix en un putejar-te [en l'àmbit de la recerca universitària he experimentat la sensació que, quan ja no necessites el supervisor paternalista, aleshores ell s'afronta]. O els que s'enfaden si parles més amb un que amb un altre o et comparen amb altres observadores [comentaris que vam patir Lucia, jo i altres monitores, fa molts anys, entre companys de l'Escola de la Mar. Per això, l'observadora de cadis d'*Ulisses* diu *más vale una quantá a tiempo que ciento colorá*].

Deixar clars els límits és important però no sempre és fàcil. Si t'anticipes en l'advertència et tractaran de creguda i et faran *gaslighting*; cal tindre una autoestima resistent perquè aquestes reaccions no t'afecten, i no és el meu cas.

Com en *Ulisses*, nosaltres també hem observat que, quan les dones conten la seua història a la mar, ho fan amb zero pedanteria i no contenen només el que han arribat a aconseguir, sinó també tot el procés que les ha dutes fins on estan. A més, per norma general, les dones ens autoexigim molt més que els hòmens en contextos masculinitzats perquè hem de demostrar més. Tindrem igualtat quan hi haja dones que arriben i que no siguem tan vàlides. Els llocs de poder estan farcits d'hòmens mediocres, però a les dones no se'ns permet arribar amb el pretext que *ens ho hem de guanyar*.

Foto de l'Aita Mari i de l'Open Arms, entre d'altres barques, amarrats al Port de Borriana a l'estiu de 2021

O eres boníssima o no vas a cap lloc, tu matiexa eres autoexigent i tens *síndrome de la impostora* –una altra expressió recurrent– i et poses límits. Les dones a bord són una amenaça directa per al patriarcat perquè demostren que la dona pot substituir l’home com a proveïdor; ja no és una ajuda o un complement, sinó que pot emancipar-se i ser autònoma en la producció i en el transport. Viatja sola i veu món, aquesta dona és una amenaça. Sembla mentida però prejudicis com aquest, els tenim marcats a foc –inclús els hòmens que van de *progres* massa sovint se senten incòmodes amb paelles que prioritzen l’*ambició* o la vocació professional per davant de cuidar-los a ells.

ISABEL I LOLA, CUINERES DE L'OPEN ARMS

Lola i Isabel a la cabina de l'Open Arms

Hui hem anat a l'OA a entrevistar-ne les cuineres. Hem xarrat especialment amb Isabel. L'any 75, Isabel Besó aprova oposicions de mestra tot i que ha treballat sobretot en equips educatius psicopedagògics. A partir de la guerra de Síria i de la crisi dels refugiats, a València es va fer una crida a l'ajuda ciutadana. Isabel s'hi va presentar i va començar a col·laborar. Aquell moviment que es va fer mediàtic amb les cares d'Oltra i de Ribó, va aflorar per preparar la vinguda de centenars o de milers de ciutadans sirians l'any 2015. Finalment no va haver acollida, però s'hi va generar un solatge de voluntaris conscienciats, en què també hi havia Lola, de Benissa.

Aquesta història va començar en unes jornades de cooperació internacional a Sagunt el 2020 amb Javier de Lucas com a ponent. Entre les entitats i ONG que informaven de les seues activitats, hi havia Leticia, metgessa que va explicar que el vaixell de l'Open Arms es trobava al varador de Borriana i que rebia amb les mans obertes aquelles persones que vullgueren cooperar-hi. Isabel i Lola van agarrar el cotxe i, sense pensar-s'ho, es van plantar al varador de Borriana.

Les va rebre David Yago, cap d'expedicions de l'OA. Quan escrivim açò és 3 de setembre de 2021 i David es troba en missió amb l'Astral, que és el veler de l'Open Arms. Deuen estar amarrats a Siracusa. Es presentaren a David, que acollia el voluntariat, disposades a fer el que fora: pintar, llimar, cuinar, comprar... Des de l'1

març de 2020 estan a la cuina de l'Open Arms. El 14 de març de 2020 comença el confinament pandèmic. Tots els voluntaris se'n tornen a les seues cases. Un mes i mig després, Proactiva, l'entitat responsable de l'OA, els telefona per a proposar-los si es farien elles dos càrrec de la cuina de vaixell.

En foren les cuineres des d'aquell moment fins al 28 d'agost de 2020. El setembre de 2020 tingué lloc la missió 76 de l'Open Arms, la primera amb coronavirus. Amb coronavirus, la missió de rescat s'allarga. Si abans podia durar uns quinze dies més el temps que les autoritats italianes tarden a oferir un port, amb la covid-19 a això s'han de sumar els quinze dies de quarantena dels tripulants damunt del vaixell i a mar oberta, ja que tindre el vaixell atracat al port és un dineral.

Isabel va participar en la missió 78 de l'OA, la tercera amb coronavirus. Van dur-hi a terme tres rescats. En el tercer, hi hagué un naufragi amb sis defuncions, inclòs un bebé. El succés es va fer mediàtic. Abans de baixar del vaixell, pugen agents sanitaris i fan PCR a tots els embarcats inclosos els refugiats, uns 200: adults, famílies i menors no acompanyats. Els adults passen a un ferri del govern italià. Els *mena* –acrònim sinistre– són traslladats a un altre buc.

En aquella missió portaven cinc cossos rescatats sense vida a bord. Per a desembarcar-los sí que havien d'anar a port per a deixar constància administrativa a les morts. La tripulació de l'OA tenia prohibit tocar terra. Treien els cossos en lliteres fins al moll i immediatament pujaven a bord. Des d'eixe moment comença la quarantena de la tripulació: quinze dies de quarantena damunt del vaixell sense amarrar. L'equip mèdic fa PCR a tota la tripulació, però hauran de fer la quarantena encara que tots siguen negatius. Uns dies que va fer molt mala mar, des del port els van deixar apropar-se al moll, però així i tot, si posaven un peu a terra, s'havia de tornar a començar la quarantena i no podien tornar al seu país. Una tortura burocràtica premeditada.

Quan el vaixell està a Borriana, hi ha moltíssima faena. Si no estigueren Lola i Isabel, algunes mans de la tripulació es perdrien fent la compra, cuinant i netejant. Els cuiners de l'OA són voluntaris i el personal sanitari també. Tant Lola com Isabel estan jubilades. Abans d'estar jubilada, Lola ha treballat d'administrativa d'empresa. Li fem la pregunta a Isabel: t'ha canviat la perspectiva sobre la mar Mediterrània després d'estar a l'OA? Sí, en certa manera. Els seus germans tenen veler i l'han convidada sovint a passejar per la mar, però ara ja no veu eixe mar idíl·lic d'esbarjo, sinó que hi veu una tomba. Només podem comptabilitzar les persones vives, però sabem que en són la punta de l'iceberg. Hi ha milers de persones silenciades al fons de la mar. En un món com l'actual, les distàncies geogràfiques són molt curtes, mentre que les distàncies culturals, econòmiques i socials són infinitament més grans, lamenta Isabel.

Reconduïm. Aquest llibre està centrat en dones, mar i Borriana; has trobat alguna diferència de tracte en aquest context pel fet de ser dona? Isabel afirma que no té dades experimentades sobre això. En la missió en què va estar-hi, només Ari, la metge, i les socorristes, Cintia i Cristina, eren dones. Afirma que la seua experiència és que, a bord de l'OA, la relació home-dona és molt igualitària. Els espais compartits són molt me-

nuts i Isabel ha vist una relació de respecte i d'igualtat. Tots fan de tot: fregar, passar el motxo, torns de neteja de banys. Tot i això, és evident la discriminació estructural reflectida en l'escàs percentatge de dones en les tripulacions, als vaixells de rescat de refugiats. Com a excepció, volem destacar la tripulació del barco de rescat Louise Michel, que fa també les reparacions al Port de Borriana. És un vaixell amb una immensa majoria de dones en la tripulació subvencionat per Banksy, l'artista anònim.

Nova pregunta: és important per al rescat que hi haja dones en la tripulació? Mar, la maquinista de l'OA, ens ha dit que sí, mentre que Isabel no ho ha constatat. Quan són rescatades, aquestes persones estan en tal situació de risc que agraeixen qualsevol mà que se'ls tire. Quan s'ha fet el rescat, la coberta s'ompli de convidats. O fa massa fred, o fa massa calor; l'aigua entra per on vol; encara més si hi ha colls de mar alts. A la coberta es delimiten seccions amb cintes de colors per separar hòmens, famílies, dones i infants. S'han organitzat torns perquè en tot moment, dia i nit, hi haja dos membres de la tripulació a coberta per a controlar la situació.

Ara Isabel ens ensenya la infermeria, que és nova de l'any passat i que també conté els panells de quadres de llums del vaixell. L'any passat s'habilità aquesta infermeria amb lliteres d'emergència, ecògraf

—es rescaten embarassades— i altres equipaments. En totes les missions de rescat, l'OA porta equip de premsa, també voluntari. Són conscients de la importància de construir proactivament el relat perquè no siga construït a la contra. Que hi haja testimonis en forma d'imatges sobre el drama dels refugiats és clau per a la conscienciació social en un mar de soroll informatiu en què no és fàcil visibilitzar-se. Quan hi ha un avís, es baixen els RHIB (*Rigid-Hulled Inflatable Boat*), que són les icòniques llanxes pneumàtiques adossades al buc.

Isabel i Lola mostrant-nos la nevera de l'Open Arms

Les dutxes de l'OA són claustrofòbiques. Tot i que els tripulants són molt respectuosos, entenen que en aquest espai reduït a la millor es veuen les vergonyes els uns als altres. El menjador és minúscul però acollidor; té llibres, jocs i armariets que fan de rebost del desdijuni. En els pitjors moments del coronavirus, per a eixir a ajudar a coberta s'havia de fer amb vestit EPI complet –doble guant, tot el mono, ulleres, botes... Calia posar-s'ho i llevar-s'ho tot en un metre quadrat i amb protocol de moviments: ulleres-mascareta-primer, parell de guants-segon-sabates-roba... Isabel tenia assignada la tasca d'anar amb una mànega arruixant els convidats per si pujaven a bord impregnats de gasolina, que en contacte amb el salnitre és molt abrasiva per a la pell i provoca cremades greus.

Tanmateix, quan estaven preparats per al rescat, el capità va decidir que Isabel no participara en les activitats de coberta perquè era la cuinera i, per tant, un vector de contagi potencial. Lola i Isabel ens ensenyen els banys de la coberta: unes latrines molt austeres. Lola té molta vergonya de parlar però al final parla. És de Benissa, excomptable administrativa, extremadament agradable i transmet molta alegria. Lola no va poder anar a la missió perquè l'operaren del túnel carpià. Esteu molt cansades o penseu seguir amb açò? Mentre el cos aguante, seguirem. El dia que no puga, em quedaré un o dos dies descansant a casa. Isabel diu que per a ella és una satisfacció vindre cada dia. Lola afirma que acaba morta quan torna a casa, mentre que Isabel és incombustible.

Fa molta calor a l'estiu a la cuina de l'OA. Hi ha un ventilador i reixetes perquè hi entre l'airet, però continua fent molta basca. Els tripulants estan a coberta fent manteniment davall del sol d'agost. A les cuineres, els encanta quan reben lloances pel menjar. Vosaltres sou les famoses cuineres de Borriana?, diuen els tripulants que fan torns, acostumats a no menjar tan bé en altres tripulacions.

Tere demana una foto a Isabel dins de la cuina. *Però amb el motxo?!* No volen fer-la amb el motxo; queda molt d'*esclava*, diu Lola. Conten que per a les festes del Carme de 2020 varen fer un soparet al moll amb tots els tripulants dels vaixells de refugiats. Li pregunte si s'ajuntaren amb els mariners del Port de Borriana per a les festes del Carme. Em diu que no. Observem manca de comunicació entre els diferents agents actius que treballen de la mar a Borriana. En un mateix port, trobem quatre o cinc nuclis pràcticament independents. De ponent a llevant: Marina Nova, Escola de la Mar, Club Nàutic, Salvament Marítim, Centre d'Arqueologia Subaquàtica de la Comunitat Valenciana, port pesquer, amarratge de vaixells de rescat i varador.

Els voluntaris no, però la tripulació oficial dels vaixells de rescat sí que cobra. Passa un enginyer per ahí i Lola li pregunta: tu cobres? L'home és estranger, és enginyer i té vergonya de parlar amb nosaltres. Sí que cobra, però menys del que cobraria com a enginyer en altres sectors. Quan ixen en missió, han de fer arreu de l'aliments per a quinze més trenta dies, incloent-hi missió més quarantena. Primer, els rebosts s'omplien amb ordre, però arriba un punt en què ja no cap res més i s'emboteix el que encara queda per entrar.

A les neveres o rebosts del vaixells, els hi diuen *gambuzas*. Segons l'Optimot, nosaltres no tenim una paraula més concreta que *rebot* per a referir-nos-en. El refrigerador de l'OA és com cinc o sis neveres normals. Les lleixes de la nevera tenen un relleu on s'hi adhereixen les safates com si fora granit per evitar bolcs. De vegades, es necessita ajuda per a traure-hi els aliments que hi queden aferrats. El pallol, que és el rebost sense refrigerar, està en una cavitat per la qual passen els tubs de les cadenes de l'àncora. Cada cadena té més de 100 m de llarg. Ningú no vol que li toque un camarot apegat a la cadena.

Al panyol de la cadena, s'emmagatzemen els aliments no peridors, però també verdura i fruita que cal consumir amb prioritat estratègica. A la bodega de proa s'emmagatzema més menjar, inclòs l'aliment i l'aigua per als convidats, que han d'estar el temps mínim dalt del barco perquè les condicions a bord són límit. Hi ha unes vaporeres enormes amb les quals es cuina cuscús per als convidats. S'hi afegeix macedònia de pot, se'ls reparteixen barretes energètiques i constantment se'ls està oferint te calentet per a temperar-los contra les inclemències de la coberta.

Pugem al pont a fer unes fotos. Ens rep el capità amb cordialitat i calidesa. *Podéis tomar las fotos que queráis*. Està emplenant el quadern de bitàcola. Si una cosa queda clara és que a l'OA estan convençuts que la divulgació és clau en el treball de rescat. Intenten fer saber a la societat que el problema de les morts al Mediterrani és greu, traure el cap per damunt del maremàgnum informatiu i implicar els habitants de Borriana, que és la ciutat en què passen molt de temps els vaixells de refugiats. Ens costa moltíssim accedir a altres vaixells de refugiats. Cada vaixell té el seu protocol. A més, en alguns d'ells com el Louise Michel o els Sea-Watch, la majoria de la tripulació no parla castellà ni valencià.

Vos hi quedareu molts dies? *Esperemos que pocos! Cuando se llega a varadero, se sabe cuando se entra pero no cuando se sale*, ens comenta l'amable capità. Estan cansats d'estar amarrats. Volen seguir fent missions de rescat. Esther és la filla d'Òscar Camps, l'armador. No ho sabíem quan ens va atendre per WhatsApp perquè Mar la maquinista ens havia passat el seu contacte, així com el d'Isabel la cuinera. És com un telèfon boig, dones que ens parlen d'altres dones de la mar i així anem entrevistant-les en la mesura dels possibles, ja que ni Tere ni jo cobrem un duro per este projecte i les dos hem de compaginar-lo amb els respectius treballs per a guanyar-nos les garrofes. Heu d'anar a vore la pel·lícula *Mediterráneo*, diu Lola orgullósissima.

Crec haver llegit en *Ulisses era una dona* la idea de la xarxa de dones que es teixeix com un tapís quan posem fil a l'agulla i comencem a fer entrevistes a dones de la mar. Com el tapís de Penèlope, el teixit es desteixeix en la foscor; si no fora així, les dones de la mar reivindicarien els seus drets molt més cohesionades i no serien tan sovint illots dispersos en un món laboral eminentment masculinitzat.

Vista del Port de Borriana des de l'edifici del Savarín

LENA, MARINERA DEL SEA-WATCH 3

Lena sobre la coberta del Sea-Watch 3

El meu anglès està rovellat. Sort que Lena fa esforços perquè ens entenguem. No es lleva la mascareta ni podem entrar al Sea-Watch 3 (SW3) perquè tenen uns protocols estrictes anticoronavirus. Lena és alemanya, té 36 anys i porta la visera més guapa del món. Ha estudiat per a ser forestal. Ha treballat en granges i en la construcció com a autònoma. No recorda quan va començar a involucrar-se en l'activisme; començà penjant pancartes, penjant-se a arbres i coses així. Mai no ha defugit la implicació política. En 2015, es va involucrar en una iniciativa humanitària a la frontera Macedònia, on molta gent estava intentant accedir a la ruta migratòria per arribar a Alemanya.

Aquesta marxa massiva de migrants intentant entrar a Europa fou mediàtica, com recordarem, i va colpir també algunes persones amb esperit brigadista com Isabel i Lola, les cuineres de l'OA. Lena i altres voluntaris d'un grup independent es van organitzar per cuinar per a milers de persones que es trobaven atrapades en aquell marge o intersecció mundial. En aquest punt, va entrar en contacte amb el context de les fronteres polítiques, de l'activisme pels refugiats que en última instància l'ha conduïda al SW3.

Al 2016, Lena va estar enrolada en una missió de rescat amb el vaixell italià Iuventa. Iuventa és un vaixell d'una organització alemanya que es diu Jugend Rettet. Quan estaven a punt d'eixir en missió, Lena es va passar al Sea-Watch, que salpava de missió a Malta, i des d'aleshores forma part de la seua tripulació. Malgrat tot el que queda per fer, no hi ha hagut mai tantes dones formant part activa i igualitària en les tripulacions. Lena ha estat diverses voltes a Borriana perquè sempre venen ací a reparar els barcos d'aquesta ONG. El seu és el SW3, però també hi acudeix el SW4. El SW1 i el SW2 ja no operen per a Sea-Watch, sinó que formen part d'una altra organització.

En la seua primera missió de rescat, Lena va ser cuinera com Isabel i com Lola. Després fou *guest coordinator*, és a dir, la persona que organitza la logística dels rescats: menjar, roba, refugi i gestió de la comunicació. Eixiren en missió en direcció a Líbia perquè és d'allà d'on ixen molts dels vaixells de refugiats. Sense anar lluny, trobaren molta molta gent ofegada. Quan localitzen una llanxa intentant creuar, van i intenten rescatar amb les RHIB.

Posant-nos filosòfiques: què representa la mar Mediterrània per a tu? A Lena li pareix una pregunta per a pensar a fons. Pauses llargues i accent difícil de comprendre per a mi. Sentiments contradictoris. Sens dubte, Lena estima la mar. Quan va començar en el món dels rescats, va presenciar situacions molt dramàtiques, amb molts ofegats. Quan ho veus, passes un temps sentint-te malament pel simple fet de disfrutar de les platges. Passat un temps, aconseguixes relativitzar-ho i pots tornar a gaudir de la mar. És la mateixa aigua en què s'ofeguen milers de persones la que gaudeixen els turistes. A voltes vols odiar la mar però després t'adones que la culpa no és de l'aigua, sinó dels humans comportant-se malament amb altres humans.

En el moment de l'entrevista, al SW3 estan de manteniment i cadascú té les seues funcions, però en el moment en què es rescata persones, tothom es mou: cuinen, es comuniquen, vigilen o netegen, però tots cooperen. La primera vegada que veus tanta gent sobre vaixells minúsculs espanta molt, tot i que la mar és per a aquestes persones l'esperança per a una nova vida fugint de la tortura, de la marginació i de l'abús, de violacions i d'altres coses horribles, em comprens? La Mediterrània és terror però també és esperança per a aquesta gent. Una esperança violenta.

Has patit alguna discriminació treballant a la mar? Lena també ho te clar: el treball a la mar sempre ha estat dominat per hòmens. Tot i que pugues trobar dones a les tripulacions, encara és un món d'hòmens. Fins i tot en el llenguatge: *seaman*, *fisherman*, *savemaning*. La llengua no està feta pensant en dones marineres. Jo tinc molta sort en aquest vaixell perquè Sea-Watch és una organització que de veritat posa el focus en el treball contra la discriminació de gènere i per descomptat antiracista. La gent que treballa en aquest sector és molt conscient d'això. És obvi que encara queda molt de treball en la societat per millorar, però estem treballant perquè el món del rescat de refugiats siga un espai lliure de masclisme, d'homofòbia i de racisme.

El Sea-Watch 3 és un dels millors vaixells del món per treballar sent dona, diu Lena. Per acabar, què opines sobre Borriana i la nostra mar? Has visitat la platja o altres llocs? Has parlat amb pescadors? La majoria de temps estem atrapats al SW3, però sobretot en diumenge hem pogut passejar. A mi m'agrada el Clot, que té tortugues! No crec que sàpiga que la majoria d'eixes tortugues són d'una espècie exògena, invasora, com ens explicava Noelia.

A Lena, li agrada Borriana i li agradaria tindre més temps quan està ací, sobretot per anar a nadar. M'agrada aquesta platja xicoteta que hi ha ací darrere (la platgeta dels Ofegats), tot i que sempre està bruta. Té raó. En part és pels pescadors de canya bruts, en part per altres visitants que no recullen el seu fem. En aquest punt, Lena coincideix amb Noelia, la biòloga marina, que també opina que som molt bruts a la nostra platja. Aquest tema ha estat denunciat activament pel Club de Surf de Borriana durant anys, especialment per Pepe Birra, i amb tota la raó. Després del festival Quasimoto, es feien batudes per netejar la platja. L'agressió a la platja que implica l'Arenal Sound és indignant.

CHRISTIANE I CARLOTTA, ENGINYERES DEL SEA- WATCH 3

Carlotta i Christiane davant del Sea-Watch 3

Veníem a entrevistar a Lena, però ella ens ha donat accés també a Christiane i a Carlotta. La cadena continua. Si haguérem tingut més temps, encara l'hauríem feta més llarga. Feia moltes dècades que Borriana no acollia tants estrangers treballant al Port. En les grans èpoques del comerç de la taronja, el Port i els voltants s'omplien sobretot d'anglesos; això serien els anys quaranta i cinquanta del s. xx. M'*auela* Pepita i mon tio Pedro ho recorden perquè tenien un bar amb la meua besàvia, l'*auela* Antonia, i el meu besavi, l'*auelo* Pere.

Es deia bar Pedro i estava situat a les barraques que hi havia en el que ara és el Savarín. Allí anava gent de parla anglesa, mariners i comerciants, però també gent de la contornada amb dinerets, a menjar-se una paella de llenya de les que cuinava la meua besàvia, l'*auela* Antònia. Ara tornen a haver-hi persones de tot el món treballant i vivint a temporades al Port de Borriana. És curiós i és bonic. Carlotta és enginyera segona del Sea-Watch 3. Quan l'entrevistem, a l'agost de 2021, hi du només dos setmanes embarcada.

Prové del sector dels ferris del mar Bàltic, en què ha estat embarcada en bucs del sector del transport de mercaderies. Per què ha decidit enrolar-se en un vaixell de rescat? A mi no m'agrada el món en què vivim, ens diu. Conec altra gent treballant

en el sector del rescat de refugiats i m'agrada el que fan. Expliquem a Carlotta aquest projecte: estem intentant recuperar testimonis de dones lligades activament a la mar en aquest poble de la Plana Baixa. Li entra curiositat per saber si hi ha moltes dones relacionades amb la mar que podem entrevistar ací a Borriana. Amb orgull i en un anglès paupèrrim, li expliquem que estem trobant més testimonis dels que creïem.

Per a Christiane, en canvi, treballar en un vaixell és una experiència totalment nova. Ella és enginyera voluntària del SW3 i aquesta és la primera volta que s'enrola en un vaixell. Malgrat que Christiane és nord-americana, ara viu a Àmsterdam. Diu que ha decidit treballar en un vaixell de rescat per motivacions polítiques, per la preocupació que li produeix saber que hi ha molta gent ofegant-se impunement al Mediterrani. Es reconeix anticapitalista; està en contra de les fronteres i de la guerra. En el seu treball a Àmsterdam, fa d'enginyera en disseny –prefigurem que industrial.

Per la seua formació i experiència a terra, Christiane està familiaritzada amb els sistemes que fan servir en un vaixell com el SW3. No ha eixit encara en missió. Per ara és voluntària i estarà fent reparacions en Port, tasca fonamental per al rescat marítim, tot i que no tan fotogènica com les missions. A la pregunta xovinista de si li agrada Borriana, respon que sí amb entusiasme. És la primera volta que s'hi troba. Segons diu, l'oratge li és molt familiar: molta humitat i uns trenta graus. Li agrada perquè s'assembla al del seu poble de naixement, New Bedford, un poble de l'Atlàntic amb un port pesquer menudet que fa dos segles vivia de la pesca de balenes. Quan anava a l'institut, va estar mirant de treballar embarcada; d'això fa més de 25 anys, però no ha sigut fins ara que n'ha tingut l'ocasió. Mai és tard per perseguir un somni, o sí.

Tere es queda fent fotos a les dos enginyeres davant del SW3. Vestides amb el mateix mono, de la mateixa altura i diríem que pes. Mateixa fisonomia però una un grapat d'anys més gran que l'altra. Les dos fumen tabac d'enrotllar i transmeten la mateixa energia, serenitat i calidesa nòrdiques. L'escena té un toc de ciència-ficció perquè pareixen la mateixa persona passada per una màquina del temps.

PISCIFACTORIA. AVRAMAR

Molta gent d'ací desconeix que Avramar, una de les empreses d'agricultura marina més grans de l'Estat, concentra gran part de les seues instal·lacions a diferents punts de Borriana: Santa Bàrbara, el Port i Carabona. Malgrat el nombre de gent que hi treballa i la importància d'aquesta indústria, l'empresa passa desapercibuda per al gruix de la població local. Ja se sap que l'economia borrianenca ha viscut de cul a la mar. Resulta complicat ubicar-se en la història i en l'estructura actual d'aquest entramat d'empreses i subempreses dedicades a la cria de de peixos –orades i corbines– amb més de vint anys de presència al terme municipal de Borriana. És octubre de 2021 i visitem la planta de Hatching i de Preengròs que es troba en una nau al final del camí d'Etxebarria de Santa Bàrbara, al costat de la mar.

Leti, la cap de Hatching

Els cultius d'aliment microscòpic per als peixos

Carmina, tècnic de Hatching

Frescamar –situat al polígon de Carabona– i les gàbies sí que són més conegudes a Borriana, però Piscimar –a què pertany aquesta granja– no ho és tant. Avramar és una de les empreses d'Espanya –i del Mediterrani– més gran de les dedicades a la cria de peix, i la tenim a Borriana. Santa Bàrbara, ens diu Carmina, no es coneix ni es té molt en compte a Borriana; en canvi, es coneix més a Vila-real i a Almassora.

HATCHERING

Hem arribat en cotxe. Tere sí, però jo no havia arribat mai a vore aquesta planta amb més de 50 treballadors. No sé ni per on s'entra. La fàbrica d'Avramar Hatching i Preengròs està anant cap al Palasiet, temple del surf local, que es troba en la desembocadura del Millars, molt a prop de l'antic palau de la Pola, aquella jove aristocràtica borrianenca que va dilapidar l'herència familiar a base de festes i de qui caldrà parlar a fons algun dia. Jo no he entrat mai a fer surf al Palasiet perquè em fa por, però el meu germà, Tere i Javi, entre altres, ho tenen com a meca surfera, tot i que cada vegada s'ompli més de forasters, diuen.

Entrem a la planta. Només entrar, ens rep Laura Tornador, que va ser companya meua a l'IES Jaume I. Ens prenen la temperatura, ens anotem en un registre d'entrades, ens posem botes d'aigua i EPI. Caputxa i tot. Algunes treballadores se'n riuen quan ens veuen amb caputxa i tot. No sabem que ens esperen quasi dos hores de *tour* per diverses parts de les instal·lacions. Andrea Rosselló, biòloga borrianera que va treballar ací fa anys, ens ha fet d'enllaç amb Carmina i amb Leti, tècnic i cap de la part de Hatching de l'empresa respectivament. Laura ens rep, ens dona la indumentària i ens guia fins a Hatching. Ara són 52 persones treballant en aquestes instal·lacions. Aquesta piscifactoria de Santa Bàrbara porta 22 anys oberta. Són més xics que xiques, unes 17 del total dels 52 treballadors d'ací. Laura va començar en Hatching, després va estudiar per a administratiu i des d'abril de 2021 treballa a les oficines d'administració ubicades en aquesta mateixa nau.

Tere gasta una 40 i jo una 38. Tere és més alta que jo, bastant més. Jo soc un taponet de bassa. Ens intentem interessar per si hi ha alguna dona en aqüícola que isca a la mar a alimentar els peixos grans. Espòiler: al final ens quedarem amb les ganes però no aconseguirem entrevistar cap dona de les granges d'Avramar a l'aigua. Si algú ens subvenciona una segona part d'aquest llibre, hi completem les entrevistes encantades. Ens presentem i introduïm el motiu de la visita a Carmina i a Leti, que ens faran de guies per Hatching.

De la part de Hatching, parlem amb Leticia Ayala, amb Carmina Miró i amb Cristina Moreno. Quan les entrevistem, Leticia, Leti, té 43 anys, viu a Castelló però és d'origen gallec. Carmina és autòctona de Santa Bàrbara i té 41 anys, mentre que Cristina és de Vila-real i en té 34.

Passem les botes per lleixiu. Tot està esterilitzat i els protocols de desinfecció són estrictes. Fa uns anys va haver-hi una infecció massiva en aquesta planta; s'hi van

contagiar tots els peixos fins al punt que van haver de tancar tota la planta per a desinfectar. Encara els dura l'esglai. Quan van arribar les mesures covid-19, elles ja hi estaven acostumades. Leti és biòloga i Carmina va fer el cicle mitjà d'aqüicultura a San Pedro del Pinatar, Múrcia. Leti ens explica que a Hatching es treballa tot en cobert. És el criador de peixos menuts. Tenen els peixos reproductors que ponen ous, es recullen els ous, els passen al larvari, allí naixen, se'ls alimenta i quan es fan grandets els passen al deslletament. Quan es fan encara més grans i ja només mengen pinso, passen a Preengròs. En Preengròs, els van classificant per calibre fins que finalment són traslladats a la mar. A Hatching, també fabriquen l'aliment propi de les larves i dels peixos en unes safes molt grans i que fan olor de peixera domèstica sense netejar.

Ens mostren primer les sales de cultius de preses vives: rotífera i artèmia, que serviran d'aliment als peixos menuts que encara no mengen pinso. El primer plàncton que crien està fet de minimedusetes. El segon, de minigambetes. Primer, els animallets, rotífers, animallets del zooplàncton, es crien en unes provetes. Quan van augmentant de volum, els col·loquen en unes safes molt grans. Carmina és l'encarregada del cultiu de l'aliment viu. Ha de prendre decisions com ara quant d'inòcul s'hi posa o quant se'n dona cada dia al larvari. Amb un sistema de tubs i de mànegues amb bombes, el líquid amb els rotífers arriba al larvari. Carmina i Leti treballen ací quasi des que es va obrir l'empresa. La van obrir una colla d'amics i el director era Vicente Olmos, professor de la Universitat de València.

Carmina destaca el valor que té que una dona siga la cap de Hatching. Que una dona siga la cap ha costat d'aconseguir. Ara no té problemes. Amb el temps i amb els canvis successius en la direcció, elles han observat que la situació de les dones a l'empresa ha millorat significativament, tant en quantitat de dones com en qualitat de condicions com en l'accés a llocs de poder. Com a anècdota, Noelia la biòloga marina entrevistada al principi d'aquest llibre va anar a demanar treball fa uns anys a la piscifactoria de Borriana i no li van donar faena.

El segon plàncton, el de color taronja, es diu artèmia. Safes enormes que fan olor de basseta. Leti ens diu que açò és un treball en equip. Unes sales treballen per a les altres encadenant la cura dels peixos en els diferents estadis de creixement. Els peixos que es crien ací, a Borriana, acaben en gàbies dins la mar a poques milles de Borriana, però també a Múrcia o a les Canàries. En alguns casos, es carreguen en un vaixell des del Port de Borriana. Altres vegades viatgen directament per carretera en camions.

Dins del grup Avramar hi ha una altra empresa ubicada al Port de Borriana i que es dedica als peixos que estan a les piscines de dins de la mar. Avramar és una empresa molt gran que també té granges de peixos a Múrcia. Ens crida l'atenció la idea de granja. Ho parlem amb Carmina i després també amb Teresa, l'encarregada d'I+D que està a la zona de Preengròs. Estem mirant pel microscopi. Es veuen molt bé tant les rotíferes –minimedusetes– com les artèmies –gambetes minúscules; Carmina diu *crustacis* més ben dit. En la zona de larves està tot fosc perquè no necessiten molta llum. Pareix una sala de criogènesi digna de *Minority Report*.

Les piscines obscures estan plenes de larves. S'estima que cada piscina n'allotja un milió. Dorades i llobarros és el que crien a Borriana. A les piscines de la mar també hi ha corbina, però es cria a Múrcia i es du fins ací. Quina tecnologia alimentària! Leti continua explicant-nos el procés. Quan els peixos ja són grans, es duen a la zona de deslletament. Allí se'ls va llevant l'aliment de zooplàncton i se'ls va introduint el pinso. Hui estan fent transport, que vol dir que, mitjançant mànegues i tubs amb bombes d'aigua, transporten els peixos a les piscines exteriors. Allí ens trobem una altra dona de Borriana controlant el transport: Fàtima.

Fátima controlant un transport a Hatching

A l'àrea de deslletament, els peixos van classificant-se per calibre. Carmina ens ensenya els tamisadors, uns garbells que fan servir per anar classificant els peixos. Hem après que un peix xicotet d'aquests només pot menjar unitats d'aliment que li càpiguen dins de la boca, ja que els peixos no mastegen. Els tancs d'aigua amb els peixos es netegen amb aspiradores. Si no es fera, els peixos es moririen. S'han de retirar l'excés de peix, les caques i els peixos que moren –sempre moren alguns peixos

segons la població, tal com passa amb les persones o amb altres poblacions d'animals. Des que ix de l'ou fins que ix de Hatching, el peix s'hi està dos mesos. A les piscines de la mar, s'hi estarà dos anys més. Quan el compreu en un supermercat, el peix ja té vora tres anys de vida.

Continuem en Hatching. Ens pareix súper curiós. Tere va fent fotos ací i allà. Confie que traurà fotons d'aquest món ocult de Borriana. Obligue a Tere a fer una foto a un tanc amb els ous de les orades. Ella hi accedeix escèptica. Veiem en un altre tanc que algunes larves d'orada ja han eixit dels ous. Necessiten foscor. Les han de comptar. Al costat de les larves es troben els peixos reproductors d'orada i de llobarro. Els reproductors són exemplars grans que trien les veterinàries directes de les piscines

de la mar. Es programen els llums perquè creguen que estan en el període de posta. Estem davant de dos dipòsits de cinc per cinc amb una cinquantena de reproductors, mascles i femelles junts per obtenir ous fecundats.

Els llobarros reproductors ens semblen més grans que les orades. Naden en espiral entre la foscor. Em retorna la idea que aquest espai és el més semblant a un *Matrix*, com una fàbrica de líquids amniòtics que tant podrien estar criant peixos com humans amfibis. Ja està tot ensenyat. Carmina proposa cridar a Teresa, de la zona de Preengròs, perquè la puguem visitar aprofitant el viatge. A hores d'ara, a Hatching són unes 8 o 9 dones en plantilla. S'hi contracta gent amb perfils molt diferents: amb carrera, amb màster, amb cicle formatiu d'aqüicultura i, altres voltes, sense formació específica. És una faena que amb experiència es pot fer sense estudis específics –com quasi totes. Leti i Carmina afirmen que actualment no senten que hi haja discriminació en el seu entorn laboral. Recorden èpoques en què només eren dos xiques en plantilla. Ara estan millor.

Torna a passar que continuem la cadena de dones. Ara ens traslladarem a la part de fora amb Teresa. Leti es guarda el mòbil dins la bota d'aigua. Les botes són molt còmodes. Però abans de passar a Preengròs, encara ens ensenyaran els filtres per a l'aigua salada que trauen del subsol. Osmosi triple. Tenen tres grans filtres: un mecànic d'arena, un d'ultraviolats i un de biològic. A més, la mateixa terra que ha filtrat l'aigua de la mar és com un quart filtre. Els filtres, a més, serveixen perquè l'aigua es fa servir com un megaaquari i va reutilitzant-se, de manera que s'estalvia energia i se'n conserva la temperatura amb comoditat, que a l'hivern s'ha d'escalfar i a l'estiu s'ha de refredar.

Tornem cap a fora, a la zona dels vestidors. Veiem una dona que està posant-se l'EPI i li preguntem que si treballa a l'empresa. No, jo soc la del cafè, ens diu. Mentre ens canviem, arriba Teresa Hernández i li contem el projecte. Teresa ha treballat a Hatchernig però ara està en I+D. És biòloga i fa investigació per a l'empresa. És una funció nova, ja que s'acaba de crear el departament d'I+D per a poder sol·licitar ajudes a organismes públics de recerca com el Centre per al Desenvolupament Tecnològic Industrial (CDTI), que pertany al Ministeri de Ciència i d'Innovació.

PREENGRÒS

A Preengròs vam patir *mansplaining*. Ens rep Teresa. Quan la visitem, la zona de Preengròs no té quasi peixos perquè és la temporada en què els peixos es troben en el primer període de la seua vida. Després del deslletat, els peixos van a Nursery, però Nursery no es pot visitar ara perquè està en obres. De Nursery passen a Preengròs, situat a les piscines exteriors d'aquesta nau, on ens rebran Teresa i Pepe. Teresa Hernández Ortiz va estudiar Biologia a Granada. Des del principi tenia clar que volia treballar en alguna cosa relacionada amb la mar. Se'n va anar a Faro, Portugal, a especialitzar-se fent la doble titulació de Biologia Marina. Va estar també a Anglaterra.

No trobava treball i se'n va tornar per a estudiar el cicle d'aqüicultura al Delta de l'Ebre. Arran d'això, va fer les pràctiques a Piscimar i ja va entrar-hi a treballar fins hui. Du uns cinc anys ací i s'ha mogut per quasi tots els departaments de l'empresa.

Només entrar a la zona de Preengròs, ens trobem amb Pepe, el *deputy manager* d'aquesta part. Ací a Santa Bàrbara –sempre escric *Bàrbera* i em toca corregir– tot és Piscimar però està dividit en dos seccions per si hi haguera alguna contaminació per alguna patologia, com la temuda contaminació d'uns anys enrere. En Preengròs, els peixos estan des dels 60 dies fins als 200 més o menys. Teresa ens explica que la recerca en I+D de què s'ocupa es basa sobretot a provar pinsos. Fan anàlisi de dispersió per veure si els peixos estan creixent segons els paràmetres estàndard. Pepe s'interposa tot el temps entre Teresa i nosaltres; ens costa comunicar-nos amb ella. Ell ni se n'adona, no ho fa a mala fe, però respon primer a les preguntes i amb més autoritat que Teresa, que es mostra en segon pla.

Pepe fa una brometa de senyor: el laboratori d'I+D és de Teresa i no podem entrar perquè ens pegarà amb el motxo. Ara entenem per què les cuineres de l'OA no volien eixir passant el motxo per la cuina. Tornem a passar per una cubeta enorme de lleixiu per a desinfectar-nos les botes. Arribem als tancs de Preengròs. Estan tots buits excepte un. El grup Avramar s'autoabasteix dels seus alevins. Els alevins de llobarro i d'orada de Borriana van a Castelló, a Borriana, a Múrcia, a Alacant i a Canàries. Peixets porquets repartidets pel món.

Teresa, I+D

Pugem a la plataforma dels tancs. Només en queden dos amb peixos, els últims de la temporada, que s'han estocat més tard. Hi ha vint tancs de larvari i es va estocant fins a 16 voltes a l'any. Eixos dos tancs estan allotjant 250.000 peixos; en un són de 12 grams i en l'altre, de 14. Els peixos que es troben ara als tancs estan preparats per a ser recollits pel camió. Tenen una classificadora per a separar els peixos per mida. Com els separen? Una altra pregunta que li fem a Teresa però que ens contesta Pepe: fent biometries dels tancs de control, se'n separen els grans dels menuts i així calculen el percentatge que volen que els isca. Intenten que els peixos dels tancs siguin més o menys iguals per a poder alimentar-los amb el mateix tipus de pinso.

Els peixos no són capaços de partir el gra de pinso, no van pegant mossets fins que trenquen el pinso; o els cap a la boca el gra o no mengen. Per això és tan important classificar-los bé. Els peixos passen per un tobogan amb una rampa que té un espill que va fent fotos per comptabilitzar els peixos que passen al camió, semblant a com a les taulelles fan per destriar els taulells defectuosos. Els camions aparquen al final dels tancs, a l'aire lliure. Els peixos passen per la màquina comptadora i viatgen per un tub fins que cauen dins del camió.

El proper camió passa el 5 d'octubre, en uns deu dies. Volem fer la foto només a Teresa. Tere li diu a Pepe que li podem posar una perruca amb trenes i fer-li la foto. S'ho pren bé. Pepe ens indica que hi ha quatre treballadores més que podem entrevistar. Travessem els tancs. Segur que algú s'ha caigut dins d'un tanc alguna volta. Ens comenten que sí, que alguna vegada, quan es maniobra amb els peixos, sí que ha passat, però poques per al que podria haver passat, diu Pepe. Ens duen fins al contàiner en què es troben les quatre xiques remendant i fent faenes de manteniment no molt estressants, ja que Preengròs es troba en les setmanes de menys activitat per causa del cicle biològic de la cria dels peixos. Quan Preengròs està en hores baixes, Hatching treballa a plena producció i viceversa.

Expliquem a les quatre dones la història del llibre de les dones i la mar i els demanem que ens expliquen quins tipus de treball fan ací a la granja. Tere continua fent fotos; li pareix molt fotogrènic el que hi ha dins del contàiner. Es diuen Nora, Rosana, Tina i Reme. La més jove té 38 anys, les altres dos, 40 i Reme, 55. Reme és la més gran de tots els treballadors en actiu de l'empresa. A priori, no consideren que el seu treball tinga relació amb la mar; ho pensen un poc i Nora diu: l'aigua és salada i els peixos tornen a la mar, així que d'alguna manera sí.

Entre altres faenes, elles es dediquen al sifonat dels tancs, que és com passar l'aspiradora submarina. Aquesta activitat és fonamental perquè és on es controla si els peixos estan menjant correctament i si estan morint dins del que està estadísticament previst o hi ha cap alteració demogràfica. Cada tanc és com una ciutat de les dimensions de Castelló o de València. Elles quatre duen molts anys treballant a l'empresa. Tina, 17, Nora, 11. La planta és de l'any 2000. S'ha ampliat moltíssim i Tina n'ha vist la progressió. Diu que ha millorat molt des que va començar i constata que ara hi ha més xiques, cosa que quadra amb el que ens han explicat a Hatching.

Nora, Rosana, Tina i Reme se senten orgulloses, en especial, d'una de les tasques que duen a terme: el minuciós treball de cribratge dels peixos amb defectes. Les quatre coincideixen que les dones aguanten millor aquesta tasca de cribratge mil·limètrica i incòmoda. És una faena de constància i de repetició i t'acaba fent molt de mal l'esquena, expliquen. Cal concentració i experiència per a fer-ho bé. És molt cansat mentalment perquè has d'anar decidint si el peix és bo o és roïn. Les deformitats dels peixos tenen molts graus, des de molt lleu fins a greu.

Reme conta la curiositat del desveixigat, que és una prova que elles els fan als peixos d'entre mig gram i un gram. Amb un anestèsic, adormen els peixos en aigua amb molta sal. El peix que sura, es conserva, mentre que el que se'n va al fons s'ha de retirar perquè vol dir que no ha fet l'acció instintiva de tragar-se la bombolleta d'aire que li permetrà surar i, per tant, no podrà desenvolupar-se correctament. És semblant a com quan, en una camada de gossets o de gatets, se sacrifica el membre que naix amb el llavi leporí perquè no podrà mamar correctament i acabarà morint. La crua selecció natural.

Treballadores de manteniment d'Avramar: Tina, Reme, Nora i Rosana

ASUN, DIRECTORA DEL CENTRE D'ARQUEOLOGIA SUBAQUÀTICA

La primera immersió subaquàtica documentada data del 168 aC i sembla que va tindre com a objectiu la recuperació del tresor de Perseu, l'últim rei de Macedònia, per part d'uns bussos. En *Problemata*, Aristòtil ja recull dos tipus d'aparells d'immersió: la leveta (avantpassat de l'escafandre) i un tub de respiració semblant a l'actual esnòrquel. Leonardo Da Vinci dissenya les primeres aletes l'any 1500. Al llarg del s. XVI es desenvolupa el busseig amb escafandre amb aire proporcionat des de la superfície. Els primers intents d'enginys per a poder submergir-se sense dependre de la superfície són del 1860.

Poca gent sap que a Borriana es troba el Centre d'Arqueologia Subaquàtica de tota la Comunitat Valenciana (CASCV). El CASCV està ubicat en un dels dos edificis situats al costat del camp multifuncional, davant de l'antic varador i de la part on treballen els remendadors. Malgrat que formen part del paisatge del Port, és curiós que molts borrianencs ignorem què es fa en eixes dos casetes: la del CASCV i la de gerència de Ports. Un matí fresquet de novembre de 2021, entrevistem dos dones que ocupen llocs de poder relacionats amb la mar: Asunción Fernández Izquierdo,

directora del Centre d'Arqueologia Subaquàtica de la Comunitat Valenciana (CASCV); i Diana Saura Fausto, directora de l'Escola de la Mar.

Al despatx d'Asun trobem fotos d'ella de ben joveneta al magatzem d'un museu, amb una àmfora i rient-se, dins d'una càmera hiperbàrica fent el curs de busseig professional amb la seua germana o analitzant l'esquelet del presumpte Pirata de les Columbres en companyia de son pare. Asun ens dona uns adhesius amb el número de telèfon d'emergències per a troballes subaquàtiques valencianes: 964558420. Al

La jove Asun amb una àmfora subaquàtica

centre, reben tota classe de telefonades per troballes d'allò més excèntric. Com que des del CASCV estan en contacte amb tots els centres de busseig de la Comunitat Valenciana, elles fan de mediadores amb altres institucions com el SEPRONA, que és el servei de protecció de la natura i del patrimoni. Asun ens explica que, en cas de trobar-hi res, la legislació és ben clara: no tocar-ho, deixar-ho on està i comunicar-ho al centre o a la policia.

El CASCV serveix de pont amb els museus. Es creà l'any 1996. En aquell moment, es fundaren altres centres equivalents, tant autonòmics com nacionals, ja que es necessitava una gestió nacional articulada del patrimoni subaquàtic. Concretament, la legislació atribueix al CASCV les funcions d'inventari, documentació, protecció, conservació, estudi i difusió del Patrimoni Arqueològic que es trobe submergit en aigües costaneres i interiors del territori valencià. Les competències del CASCV toquen des de Sòl de Riu fins a Pilar de la Foradada; uns 400 quilòmetres que s'endinsen fins a 200 milles de distància de la línia de costa.

Per tant, la finalitat del CASVA és la conservació i la divulgació del patrimoni subaquàtic valencià. És prioritària per al CASVA la tasca de catalogació dels jaciments subaquàtics, dels quals ha de recollir la descripció i la ubicació. El CASVA depèn del Servei de Patrimoni Arqueològic, Etnològic i Històric de la Direcció General de Patrimoni Artístic de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. Quasi res porta el diari.

Abans del 96, alguna diputació provincial o museus de l'Estat tenien programes d'arqueologia subaquàtica, però no hi havia un centre autonòmic regulat. En aquell temps, Asun treballava al Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques de la Diputació de Castelló, en tot tipus de projectes, excavacions i publicacions, a més de recollir informació per a elaborar la carta arqueològica subaquàtica valenciana i poder tindre una idea fiable del que hi havia davall del medi aquàtic de competència

valenciana. Al 96, urgia aquesta regulació i organització autonòmica per a poder fer inspeccions d'obra per a esteses elèctriques subaquàtiques, regeneracions de platges o altres intervencions.

Asun va estudiar Arqueologia a Castelló, al CUC, primer els tres anys d'Història i Geografia, més dos anys d'especialitat en Arqueologia a València i els cursos de Doctorat. Alhora, bussejava sobretot amb el Club de Busseig Escorpa de Castelló. Ha volgut dedicar-se a l'arqueologia subaquàtica des de sempre, sense tindre-hi parents mariners. Son pare es dedicava a la medicina. Ens conta que, quan ella començava a bussejar, a Castelló no hi havia centres de busseig. Els primers clubs de busseig valencians es constituïren a València als anys setanta. A més, no hi havia regulació de títols com hi ha ara. La gent es comprava una botella i se submergia. Asun va haver d'esperar fins als 19 anys perquè vinguera un instructor de la Federació des de València a fer formació avançada al Club de Busseig Escorpa de Castelló. La jove Asun era de les poques xiques que bussejaven a la província.

Ens conta que fins i tot ara encara no hi ha clubs a Castelló que s'agafen seriosament l'arqueologia subaquàtica. La gent no s'anima a això perquè no és fàcil, diu. Hi ha gent titulada en arqueologia i altra gent titulada en submarinisme, però no les dos coses. L'arqueòleg subaquàtic fa la seua faena al medi marí. Per tant, necessitarà tindre una formació de submarinisme com qui fa arqueologia a terra i ha de saber conduir per a anar al jaciment. Actualment sí que hi ha màsters d'arqueologia subaquàtica, però quan ella estudiava, a l'Estat espanyol no n'hi havia cap. Li preguntem per què es va fer el CASCV concretament a Borriana per a tot el territori valencià. Ens resulta paradoxal no tindre ni una parada de tren en condicions i, en canvi, acollir el centre autonòmic únic en aquesta disciplina.

La Generalitat Valenciana va decidir que el CASCV havia d'estar en un port, cosa que no ocorre sempre –no ocorre, posem per cas, a Girona ni a Cadis, ens conta. Decidiren que estiguera a prop de Castelló perquè la persona de referència, l'arqueòleg tècnic, era Asun i havia d'estar a la seua província. Al Port de Borriana, trobaren que hi havia un edifici lliure, aquest mateix on l'estem entrevistant i on encara s'hi troba el CASCV: la caseta de més a gregal de les dos que hi ha davant del Port, entre les canxes i l'Escola de la Mar. Ports va cedir l'edifici en concessió i la Generalitat va crear-hi els llocs de treball.

Li demanem per relíquies que tinga per ahí amagades. Damunt la taula té un prisma de coberta, que està fotografiant i dibuixant per a catalogar. Asun ens conta per a què serveix aquest objecte vitri. Fa anys, Asun ignorava el que era un prisma de coberta quan li'n duïen, però a força de veure'n ja ho sap. L'experiència és un grau. Quan li arriben els objectes, n'hi fa el diagnòstic. Ara ja no restauren les troballes subaquàtiques a Borriana des d'aquest centre, sinó que fan una proposta de com restaurar i ja han de ser els mateixos museus, amb els seus restauradors, els que se n'ocupen. Asun ofereix servei d'assessorament per a aquestes restauracions: cada museu munta la seua balsa de restauració pròpia. A voltes, Asun s'hi trasllada

per a dur a terme el seguiment de les restauracions, mantindre el pH i respectar els protocols que la normativa indica. El que era la sala de restauració del CASCV, ara és una biblioteca austera i sala de reunions. L'arqueologia ha evolucionat cap a una arqueologia d'intervenció. Ja no estem en l'estadi de catalogar i d'excavar, sinó que ara és una faena de gestió burocràtica; sobretot de supervisió i d'inspecció.

Encara ens ensenya altres petits objectes subaquàtics que es manipulen al centre, com uns fragments de fusta d'un derelict romà de l'Albufereta d'Alacant. La fusta, igual com tots els materials orgànics que duen molt de temps submergits, ha perdut la lignina i altres elements que li donaven estructura. Quan les traus de l'aigua, les restes orgàniques es deshidraten i es queden totes arrupideses i deformes. Per això no és tan fàcil com pareix extraure restes orgàniques de davall l'aigua, ja que hi perdrien totes les formes.

En acabant, Asun ens ensenya les restes d'un clau romà de ferro utilitzat per assemblar la fusta del vaixell. Més que no el ferro, el que queda és el material que s'hi ha adherit al llarg dels segles amb el motlle de quatre arestes de l'antic clau. Durant l'hora que passem amb ella, Asun rep tres cridades de telèfon dirigides al CASCV. Es nota que és una persona de referència sobre el sòl marí valencià, una autoritat en el seu camp.

Els recintes portuaris solen estar tancats, inaccessibles per als passejadors locals. Em fa molta ràbia quan tanquen les zones portuàries o de costes i es fan impracticables per als veïns, com en el cas de l'Espigó de Llevant: per ara, es pot caminar per allí, però tem que prompte el tanquen del tot perquè és de Ports. També ha prohibit el pas per travessar del Port a la Platja a peu per la platgeta dels Ofegats. Sort que sempre hi ha qui esgarra la tanca per poder accedir-hi. També s'ha tancat el Port pesquer a l'accés públic arran dels imperfectes causats pels assistents al macrofestival.

Asun encara ix a bussejar per a fer inspeccions perquè ella és la inspectora arqueològica subaquàtica valenciana, tasca equivalent a la dels inspectors arqueològics de terra. Com quan es construeix un edifici i abans s'ha de mirar si davall hi ha restes històriques, Asun fa el mateix però davall de l'aigua, assegurant-se així que el patrimoni subaquàtic valencià es respecta. Si es localitza algun objecte durant la prospecció, ella és qui decideix si es pot continuar amb l'obra, si s'ha de tapar, si s'ha de traure o si no hi ha més remei que desviar l'obra.

Ens conta que, com quan hi ha un incendi en un bosc i affloren restes arquitectòniques, quan ve un temporal, apareixen àmfores que han estat tapades durant dècades. La dinàmica marina és canviant. Li preguntem si les barques de bou perjudiquen molt el sòl subaquàtic. Ens diu que no: les barques d'arrossegament fan com els avions, ens diu, fan línies traçant camins que semblen autopistes en un fluid. Es marquen els obstacles per no trencar les xarxes i d'eixos traçats no ixen més que el mínim que els corrents les puguen desviar.

Asun ens diu que els pescadors de Borriana sí que, quan s'enganxa a les xarxes algun objecte amb presumpte valor arqueològic, els el porten. Els pescadors d'altres

ports ho comuniquen als museus. En aquesta entrevista, ens queda clar que ella és la pionera en arqueologia subaquàtica a tot el territori valencià, encara que hi ha hagut predecessors i predecessores que ja s'havien endinsat a la mar i havien publicat les seues recerques. Ella és d'una època en què l'arqueologia subaquàtica tenia un tractament quasi anecdòtic i no ocupava un lloc preeminent en els estudis universitaris. Tanmateix, Asun es va formar amb els millors arqueòlegs subaquàtics a Girona, a França i a Itàlia, aprenent-hi noves tècniques.

Li preguntem si s'ha trobat masclisme en la carrera i diu que no. El que sí que ha detectat és paternalisme en el sentit que els hòmens han volgut ajudar-la molt per veure-la més jove i dona. En la seua formació, s'ha trobat comentaris del tipus: quina sort! Tant de bo la meua dona vullguera bussejar. Malgrat el paternalisme, no ha patit boicot per part d'hòmens. D'entre les entrevistades, Escarlata i Mar reconeixen comentaris paternalistes, tot i que tant Escarlata com Asun els trauen ferro i afirmen que no els han fetes sentir incòmodes.

Entrem a la sala més gran del centre –que és xicotet. Recorde vindre-hi, de ben menuda, d'excursió amb el CEIP Penyagolosa, a veure àmfores i altres restes que hi havia. Ara ja no hi ha res perquè el laboratori de restauració és només per a execucions puntuals i amb intervenció d'un tècnic especialitzat.

Mirem un suro que hi ha a l'entrada del centre. Hi ha un díptic de la Unitat Terapèutica Hiperbàrica de l'Hospital General de Castelló. No

Asun amb son pare analitzant les restes del presumpte Pirata de les Columbretes

sabíem que existia aquesta unitat específica. Mentrestant, Asun atén una altra cridada de telèfon. Tere i jo conversem. Li pregunte si segueix eixint a nadar a la mar. Ella segueix, amb el neoprè del surf que té un forat al cul de tant de gastar-lo. A més, em conta que ha entrat a fer surf una setmana sencera, tots els dies: la primera setmana de novembre de 2021, que va eixir memorable d'ones, també certificat per Pau, el meu germà, que diu que és la millor setmana d'ones que ha vist mai a Borriana. Tere es queixa que molts xics li boten el torn de les ones perquè donen per fet que no les agarrarà. Ella s'enfada perquè eixe prejudici que les xiques no saben fer surf prou bé és fals en el seu cas –no en el meu– igual com en el cas de Laia o de Carol, entre d'altres. Haver d'estar demostrant sempre que vals, molt més del que ho han de fer els hòmens, és una situació que farta.

El CASCV està obert a joves investigadors que tinguen ganes d'aprendre sobre arqueologia i restauració subaquàtiques. De fet, és un centre que té conveni de pràctiques amb la Universitat Jaume I. Sempre tenen la porta oberta, tot i que vindre

només per a consultar la biblioteca del centre no és de profit, ja que quasi no tenen fons, remarca Asun. Hui en dia està tot en internet. Per tant, actualment, la principal faena que fan Asun i l'auxiliar del CASCV, Mari Carmen Lacalle, és de gestió del patrimoni subaquàtic; faena de despatx.

De fet, en companyia d'altres companys del Ministeri i de les altres autonomies, Asun és co-redactora del *Libro Verde del Plan de Protección del Patrimonio Subacuático*, que es recopila en un reial decret sobre patrimoni subaquàtic, així com en ordres i regulacions autonòmiques diverses. La directora del CASCV ha participat activament en la redacció de molta d'aquesta legislació, paperassa repetitiva i tediosa però molt necessària: una faena que implica conèixer i estudiar legislació que a priori no té res a vore amb l'arqueologia subaquàtica però que, *de facto*, sí que en té.

Estem a punt d'anar-nos-en i la tornen a telefonar; l'estan cridant preguntant-li per una platja, consultant-li exactament si hi ha patrimoni subaquàtic en aquell indret. Ella contesta vehement; no pot assegurar al cent per cent la carta subaquàtica d'una platja perquè el seu sòl canvia per dinàmiques marines: per *se*, tot el sòl subaquàtic és patrimoni arqueològic; així de clar li ho diu. Tenim sort que Asun protegesca el patrimoni arqueològic subaquàtic valencià davant d'intervencions d'obra i de modificacions costaneres regides sovint pel pur interès empresarial. Si no, a saber què se n'hauria fet de milers d'objectes arqueològics del fons marí valencià.

El llibre *Contes de bona nit per a nenes políticament incorrectes* parla de Sylvia Earle, biòloga marina dels EUA nascuda l'any 1935 i que al 2019 encara busseja. També de Johanna Nordblad, submarinista finlandesa nascuda el 1975 i especialista a bussejar sota el gel. Noelia i Asun són també grans bussejadores relacionades amb Borriana. A la dona amb una professió demandant i amb fills, sempre li faran la pregunta de: i com t'ho fas per a compaginar-ho amb la maternitat? A quants pilots d'avió, capitans de barco o catedràtics d'universitat se'ls fa aquesta pregunta? A no cap, perquè a més de no ser vistos com a mals pares per prioritzar la seua faena, poden posposar la paternitat fins que ells vullguen perquè no tenen la menopausa. No hem preguntat a Asun si és mare, però Diana té dos fills.

DIANA, DIRECTORA DE L'ESCOLA DE LA MAR

Diana al despatx de direcció de l'Escola de la Mar

Són les 12 h d'un dijous de novembre. Entrem al despatx de Diana Saura i Fausto, cap de secció de les Escoles de la Mar de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport de la Generalitat Valenciana i responsable de l'Escola de la Mar de Borriana i de la de Benicàssim. Ens posem a xarrar les tres al voltant d'una taula redona. Diana és Llicenciada en Ciències de l'Activitat Física i l'Esport, i Màster en Alt Rendiment Esportiu, ambdós titulacions de la Universitat de València. Tere va disparant fotos a tort i a dret com de costum, al seu rotllo però seguint la conversa de fons. Jo vaig mesurant les paraules i intentant reconduir converses el millor que sé, que no vol dir res de l'altre món.

Vam començar el projecte de *La mar de dones a Borriana* pensant en gent que estiguera molt en contacte amb l'aigua, però després vam pensar que també era important posar el focus en dones amb càrrecs relacionats amb la mar de Borriana, dones que gestionen grups de gent i que prenen decisions en àmbits nàutics. Diana comença la relació amb la mar de menuda amb la barca de son pare, Juan el Vilo. A la barca li deien la Minerva en nom de la seua germana major. El seu primer contacte amb la nàutica esportiva fou amb el vaixell tradicional de rem valencià, el llaüt, al Club Nàutic de Borriana. Tenia uns 14 anys quan es va crear un club de rem al gimnàs

de Virgilio, el Silver Gim. Ella va ser l'única xica que es va apuntar a l'equip i la història es repeteix. Una dona que ocupa un lloc preminent en àmbits esportius masculinitzats, trencant barreres d'usos i costums socials.

L'Escola de la Mar de Borriana es crea l'any 1992. Un parell d'anys després, Diana entra a treballar-hi com a monitora de rem i en serà una de les primeres monitores. L'any 2022 l'Escola compleix 30 anys! Com passa el temps. Allà pel 2000, crearen l'equip femení de regates amb monitores i gent propera a les Escoles de la Mar. Primer amb l'equip de Regates ZFG i després amb l'esponsorització del conegut Maltesers. En aquell equip, eren de Borriana Diana Saura, Lidia Dosdà, Marina García –monitora de qui hem parlat en un altre capítol–, i d'altres localitats properes hi havia Maria Rovira (Castelló), Beatriz Adell (Benicàssim) o Elvira Llabrés (València).

En la competició de la vela de creuer dels primers dos mil, aquell equip de regates era l'únic format íntegrament per xiques que competia en aigües de la Mediterrània, participant en diverses edicions de la Copa del Rei de Palma, de la costa Azahar de Castelló, de la Copa de la Reina de València o del Cuitat de Tabarca d'Alacant. Vam pillar un bon moment, just abans de la crisi, afirma. Recorda que fou una experiència molt gratificant en les seues vides; foren ben acollides i millor tractades precisament per ser totes dones –paternalisme? Fou un moment en què hi havia diners per a l'esponsorització en la vela abans que la situació econòmica del país ofegara tots aquells esdeveniments.

Clave la pota diverses vegades dient Escola *de vela* i no Escola *de la Mar*. Em recorda a aquell típic error de dir *aire* en lloc de *vent* quan en realitat el vent és l'aire en moviment. L'Escola de la Mar de Borriana és referent de gestió pública autònoma a tot l'Estat espanyol. És l'escola més gran i amb més oferta d'activitat amb aquestes característiques. A Santander, hi ha un centre també gran, però és un CEAR, un Centre Especialitzat d'Alt Rendiment, en aquest cas, de vela, tal com el CAR Infanta Cristina a Múrcia o bé el CEAR de Sevilla de Rem i de Piragüisme. L'Escola de la Mar de Borriana és la més gran de l'Estat com a centre de divulgació de les activitats

Diana davant de les gambes amarrades al Port

nàutiques, de promoció pública d'iniciació dels esports de la mar, no tant de tecnificació per a competir –tot i que també s'hi acullen concentracions de tecnificació.

Entre els nombrosos programes oferts des de l'Escola de la Mar de Borriana, hi ha el programa 'Un mar de dones'. Amb els dos vaixells de creuer Platu 25 que hi ha amarrats al port, el Nice i el Boquerón, de set metres i mig d'eslora, s'ofereix una sessió nàutica d'un matí o vesprada en caps de setmana per a dones de més de 18 anys perquè s'inicien en la vela per un mòdic preu de 5 euros. A banda de l'ensenyament inicial d'esports nàutics, l'Escola de la Mar de Borriana també ofereix serveis d'allotjament i és bressol de concentracions d'equips nacionals de caiacpolo.

A la pregunta de si creu que li ha costat més ocupar un càrrec com el de directora de les Escoles de la Mar públiques de la Generalitat Valenciana per ser dona, Diana ens contesta que en el seu cas no ha sigut així perquè es tracta d'una plaça de funció pública per oposició. S'hi considera una persona molt afortunada, independentment del gènere, feliç per poder escampar l'estima per l'esport i per la mar entre molta gent.

Ens interessa molt que ens conte la intrahistòria de per què la principal Escola de la Mar valenciana es va instal·lar a Borriana i no en qualsevol altra ciutat costera, tot i que Borriana se'n disputà la licitació amb Dénia. En realitat, la primera Escola de la Mar valenciana de gestió pública va ser la de Benicàssim, creada l'any 1985. Aquella escola pionera sí que va començar sent només de vela, sense rem ni piragua.

La de Borriana, ja va aparèixer com a escola de multiactivitat nàutica, no específica de vela.

Diana ens explica que, en aquell moment, l'any 92, a Dénia no van ser tan ràpids a cedir terrenys com a Borriana. El règim de vents era més propici a Borriana per a una escola d'iniciació esportiva que, a més, podia comptar amb dos rampes, una al sud i l'altra dins del Port. En el moment de la construcció de l'escola, alguns veïns de l'avinguda del Port s'hi varen posar en contra perquè, clar, l'escola els tapava les vistes a la mar des de les primeres plantes. Han passat vora 30 anys, aquest malestar inicial s'ha oblidat i l'Escola de la Mar és part del paisatge de la cruïlla entre l'avinguda del Port, la Serratella i l'Espigó de Ponent. De fet, els representants de veïns del Port van assistir encantats als actes del 25 aniversari de l'Escola de la Mar de Borriana l'any 2017, recorda Diana.

Diana al timó de la goleta Tirant I

La història de la goleta Tirant I, de què ja hem parlat més amunt, també és bonica. Aquesta embarcació es va botar en 1993 gestionada per la direcció General d'Esport i amb base al Port de València. Es tracta d'un buc insígnia de dos pals i amb més de 25 metres d'eslora amb casc d'acer, propietat de la Generalitat. A partir del 2010, dins d'un context

econòmic complicat, se cedeix la gestió de la Goleta de totes i tots els valencians a la Federació de Vela de la Comunitat Valenciana (FVCV).

Durant uns anys, el futur de la goleta ha estat en perill. Ara s'està intentant amb tot el cor i ànima per part de Diana i dels companys de Tecinau, la cooperativa de tècnics nàutics, que el Tirant I torne a estar en actiu com a buc escola gestionat des d'ací. Actualment, es lluita per reviscolar-la i per a tornar-la a posar en actiu amb un programa molt complet d'oferta educativa i esportiva, d'instrucció nàutica i de conscienciació mediambiental.

Les Escoles de la Mar ho passaren malament amb la covid-19. No obstant això, Diana trau pit respecte de la valentia amb la qual tot el personal afrontà el camí cap a la nova normalitat. A més, s'alegra que, passats els pitjors moments del coronavirus, s'estiga vivint un repunt en la demanda d'activitats nàutiques a totes les escoles de la mar i clubs de la nostra costa. S'hi estan contractant cursos a molts mesos vista. De fet, a l'Escola de la Mar de Borriana, han aconseguit el desitjat objectiu de desestacionalitzar el treball allargant la temporada des de febrer fins a finals de novembre, cosa que millora les condicions laborals dels tècnics nàutics i de temps lliure, així com de la resta d'empreses vinculades amb les activitats del centre: neteja, consergeria o cuina. La professionalització del treball només s'aconsegueix si hi ha suficients mesos de treball a l'any, i això, segons defensa Diana, millora la qualitat del servei públic que es presta a les Escoles de la Mar.

La faena de monitor o de monitora d'esports nàutics és exigent però agraïda. A l'Escola de la Mar de Borriana, el diumenge a la nit veus entrar xiquets i xiquetes –potser algun adult també– amb maletes plenes d'il·lusió. El divendres de vesprada se'n van encara més contents i plens de nous aprenentatges. Aquestes sensacions provocades en els alumnes justifiquen la tasca feta treballant davall d'un sol tòrrid de juliol o patint fred, segons toque. Pugem a l'aula 1 a escanejar una foto de l'antic equip femení de regates. Tere diu: això que hi ha darrere de les regatistes de la foto és una ona gegant? Cadascú per on l'enfila.

Al final de l'entrevista apareix l'ombra de Ramon Usó. Li comentem a Diana que aquest llibre serà publicat per l'Agrupació Borriana de Cultura i que, d'alguna manera, segueix l'estela dels projectes del tàndem compost per Joan Garí com a assagista i per Ramon Usó com a fotògraf. Tere considera a Ramon Usó el seu pare fotogràfic. Diana ens conta que Ramon era molt amic seu, part de sa vida, que li havia fet fotos i que ella havia llegit en la boda d'ell. Se l'estimava a muntó. És increïble la xarxa social teixida per Ramon a Borriana. Sense conèixer-nos entre nosaltres, Ramon Usó ha sigut una persona influent i volguda per un bon grapat de persones i de col·lectius del poble.

REFLEXIONS FINALS

El mural del macrofestival a la platja dels Ofegats, que ha estat subvertit per l'enigmàtica artista @banks_no en senyal de reivindicació local en contra de la massificació turística desafortunada i contaminant

Per acabar este llibre necessitem estar dins de la mar. Ens hem calçat el neoprè, hem remat, ens hem fet *selfies* i hem perdut una pala. Tere diu que té disfunció tèrmica. Anar en pantalons curts en ple hivern encara, però això de ficar-se a l'aigua en febrer no ho duc tan bé com ella ni com el meu germà. Tanmateix, vull patir un poquet i sentir fort el fred dins de les orelles. No sé si hem parlat de les infeccions d'orina que pateixen les dones que segut seguit s'han de banyar el cul en aigua salada. És un problema més de dones *sense importància*.

La mar és una interfície última i travessable en què dipositar els records, com derelictes visitables a diferents nivells de profunditat. Un medi dens que permet la immersió estopenca, però lleuger i analgèsic en superfície calmada. La mar és un tòtem gravitacional. Ens quedariem amb dos escenes cinematogràfiques de la mar Mediterrània, una d'un grec i una d'un italià –els dos són hòmens, ho sé. La primera és la del principi de *La mirada d'Ulisses* de Theo Angelopoulos (1995), que ens posava Tarín, aquell professor de Tere i meu en les assignatures de cine de la carrera d'audiovisuals. Eixa mar boirosa i plana en què l'horitzó es distingeix quasi només pel *dos pals* que la solca. La mar és grisa i el veler és blau. L'altra, la mar de Nàpols de

Èstata la mano di Dio (2021). El moment en què Paolo Sorrentino situa la conversa de matinada entre el jove Sorrentino i Antonio Capuano a vora mar. Capuano es deixa la conversa a mitges, es tira a l'aigua i se'n va nadant. També se li escapa així el seu germà en una altra conversa. Fugir nadant, com fugen eixos hòmens de porexpan, *gossos de palla* que corren perquè s'han llegit un llibre de Murakami o han vist Forrest Gump.

Si pense en el futur del port, em preocupa que la fotogènia dels *openarms*, dels vaixells de rescat que venen a reparar-se al Port de Borriana, eclipse la misèria dels pescadors i d'altres sectors locals vilipendiats. De vegades es veu la misèria de fora més que la de dins i això no pot ser. És hipòcrita fer dels Open Arms, Aita Mari, Sea-Watch o Louise Michel una pancarta de màrqueting populista d'esquerres i tapar-se els ulls davant dels no-sous que no guanyen els mariners de les barques de bou, entre d'altres precarietats. Tot i que ens meravella la tasca dels vaixells de rescat de refugiats i tant de bo continuen venint al varador de Borriana sempre, volem plantejar aquest dilema. Fent les entrevistes d'aquest llibre, també hem après que cal replantejar les condicions laborals dels sectors que treballen a la mar en general. Si aquests sectors són precaris, les dones i els migrants seran els que més precarietat hi trobaran.

Ens hem adonat que hi ha més dones treballant a la mar de Borriana de les que sembla. Aquestes dones defugen el protagonisme i tenen perfils d'allò més diversos que s'escapen del prejudici de gènere. Les dones fan que la mar siga més de veritat, sense heroïcitats. Com s'ha avisat des del principi, este llibre fa un esforç explícit per evitar la fotografia de la dona passiva que contempla la mar, posant-se morena, acompanyant algú o acompanyada de la flaire aristocràtica ociosa d'un llibre, crema solar i tovallola. Si buscàveu això, ací no ho haureu trobat.

No volem tancar aquest llibre sense proclamar que l'Arenal és i serà per al poble, que no volem ni una rajoleta a l'Arenal i que no volem una Borriana convertida en un no-lloc turístic privat d'identitat i d'arrels. Les necessitats dels habitants de Borriana, siguen autòctons o nouvinguts, han d'anar per davant de les dels turistes si no volem caure en l'alienació i en la pèrdua de les formes de vida genuïnes. Tant de bo una Borriana que no haja de tirar mà del turisme homogeneïtzador de sol i platja com a font principal d'ingressos. Podem trobar maneres respectuoses de viure de la mar i de cara a la mar.

Reprenem *Ulisses era una dona*, que ens ha acompanyat durant tot el llibre i, de fet, ha marcat, juntament amb els tuits d'Àgueda Vitòria (@aguedamush) i *Las mujeres de los mares* d'Ana Alemany, l'enfocament d'aquest llibre. En *Ulisses* es parla del *sostre de vidre –terra enganxifós*. Tot i que els hem trobat en molts dels contextos laborals de les dones entrevistades, volem destacar el cas de Diana i d'Asun, que han accedit a llocs de responsabilitat en sectors de treball a la mar. També hem notat una disparitat molt gran entre les entrevistades pel que fa a l'autoconsciència de la discriminació patida, fins i tot en casos en què era evident que l'havien patida o que l'estaven patint.

Malgrat que algunes de les entrevistades han sigut molt explícites narrant-nos tractes discriminatoris en els seus llocs de treball, en altres casos –no explicitarem

quins— hem notat certa intencionalitat de traure ferro al paternalisme, a la sobreabundància i fins i tot a situacions d'assejament laboral. Són dones que eviten el conflicte. L'únic que volen és que se les deixi treballar com una més, que se'ls reconega només pels mèrits propis i que no es pense que estan ahí per cap tipus de tracte de favor. Ens convindria aconseguir l'autoconsciència de la injustícia per a poder articular-nos millor en el futur.

Les asimetries en la interacció amb els hòmens estant embarcades són semblants a la relació amb els hòmens en empreses on la plantilla de planta és eminentment masculina, com ara taulelleres o sectors tècnics energètics. Hòmens gelosos per l'atenció de la dona, control de les interaccions, comentaris sexualitzants, *ghosting* i *gaslighting* en reunions, hiperfocalització en la dona o paternalisme plasmat en excessiva ajuda. És tan senzill —o tan complicat— com tractar les dones en el treball com si foren un membre més de la plantilla, sense posar-los-hi ni més ni menys atenció que a la resta.

També trobem el *bypass*, és a dir, menystenir el càrrec d'una dona, de manera conscient o inconscient, a favor d'un home que pot tenir menys jerarquia. Dit d'una altra manera, ignorar el càrrec d'una dona si a la vora hi ha un home. M'ho trobe de vegades quan anem de *bolo* en Aina Palmer, especialment amb els tècnics de so i m'ho he trobat a la universitat un cabàs de vegades anant de congressos amb companys.

Hem observat una tendència en les entrevistades a l'herència de l'estima per la mar traspasada de pares a filles, però això no és generalitzable a tots els casos. En el cas de Mar la maquinista de l'Open Arms o d'Eli Gascó o d'Alba Fortea, sí; en el cas de Noelia la biòloga o de Lucia la primatóloga i instructora nàutica, entre d'altres, la passió per la mar no ve de família.

Si els llibres contenen la realitat, qui escriu els llibres condiciona la realitat. El relat oficial de la mar és dels hòmens. En un món sobrecarregat d'estímul i d'interfícies, poques imatges arriben a quallar per a transformar. Per si aquest llibre tinguera la sort d'arribar a algú com el típic missatge de naufrag en una botella, ens motiva contar aquesta història: hi havia una vegada, allà pels volts del 2022, que al port d'una ciutat mitjana valenciana, hi treballaven desenes de dones, cadascuna ocupant-se en quefers específics relacionats amb la mar: neteja, administració de la venda de peix, remendar, ensenyar a navegar, gestionar els amarratges del nàutic, arreglar motors de vaixells que salven vides, cuinar, gestionar el patrimoni subaquàtic, pilotar drons de rescat, salpar cada matí a les 5 AM portant una barca de bou o alimentant llobarros i orades.

Com ens recorda Lena, la mar encara emergeix amb un verb d'home, amb la paraula d'home, amb article masculí (*seaman, fisherman...*). La mar ha sigut de reis, de pirates, de capitans i d'exploradors. Les dones, si n'hi ha, han de fer de sirenes —objecte malèit de contemplació i de seducció— o es queden a terra esperant l'home, com les típiques històries de la dona que espera fidelment el mariner que mai no torna, com en la cançó cursi de Maná que cantàvem una amiga i jo des de la piràmide de cordes de la platja mirant la mar, amb 11 anys i amb una nostàlgia de desamor que no sabíem ni d'on tréiem, per pura imitació.

Vista del grup Roger de Flor, del Port i dels terrenys sobre els quals es munta l'Arenal Sound des del terrat de l'edifici del Savarín

Segurament, aquest llibre serà qüestionat en alguns punts perquè, com diu Siri Hustvedt, totes les creacions intel·lectuals i artístiques, fins i tot les bromes, tenen millor recepció en la ment de les masses quan saben que darrere de l'obra hi ha un piú o un parell de pilotes. Benvingudes les crítiques; ja hi estem acostumades. A la tardor de 2015, vaig pujar un vídeo a YouTube des de São Paulo que començava dient: la meua família és un matriarcat; m'auela Pepita governa el seu món generosa i incansable. Com que es tracta d'anar desconstruint-nos per a poder reconstruir-nos, l'Aina de hui es desdiu d'aquelles paraules. No crec que la meua família siga un matriarcat. M'auela sempre ha depés de m'auelo i, abans, de son pare: l'auelo Pere. Pepita s'ha desviscut per la família. Hi ha posat la força de treball i el senderi com ho va fer sa mare, l'auela Antonia. Per sort, pare, home i germà eren bona gent, tot i que m'auela s'ha autoexplotat tota la vida per a posar-se al servei, primer dels seus pares, després dels seus fills, després de nou dels pares i finalment dels nets.

M'auelo Paco conta que no va voler que m'auela Pepita es traguera el carnet de conduir per a protegir-la –paternalisme? Diu m'auelo –i coneixent m'auela no en tinc cap dubte–, que si Pepita haguera tingut carnet de conduir, s'hauria afartat de fer viatges en cotxe a València a fer de *posera* de la barca, a gestionar-hi tot el tema econòmic, a més de criar els seus tres fills. M'auelo va decidir per ella que no tinguera cotxe i que s'ocupara dels fills sense els maldecaps empresarials –que d'altra banda, a ella l'apassionen. Ella ho ha fet de grat. També son pare i sa mare van decidir que es deixara l'escola als 11 anys, tot i ser una alumna molt bona, perquè havia d'ajudar a atendre al bar Pedro, que duïen entre els tres: l'auela Antonia, mon tio Pedro i m'auela Pepita, mentre l'auelo Pere feia *negocis* amb uns i amb altres que acabaven per embolicar-los als quatre. Quin personatge, el meu besavi.

No sé si la vida de m'auela és pitjor o millor que la meua, sense tindre en compte l'explotació infantil que van patir m'auela Pepita i mon tio Pedro, com la majoria de pobres de postguerra de la seua edat. És probable que a Ana Iris Simón li fera més gràcia la vida de m'auela, criadora i servidora de la família –almenys de la seua i no de la d'altres, a diferència de la mare de m'auelo, que servia en una casa aliena–, que la meua vida asocial i turboproductiva. Jo ho tinc clar.

I amb açò no vull dir que m'auelo o l'auelo Pere castraren les possibilitats vitals de m'auela per falta d'amor. Estic segura que els dos l'han estimada molt, i l'han necessitada encara més. Per norma general, l'amor fa renunciar més a la dona que a l'home. En pro del bé d'una persona o d'una societat, s'han portat avant prohibicions atroces, més sobre les dones que sobre els hòmens. No crec que esta siga la meua perspectiva final sobre el tema, però la mar de les contradiccions és l'única en què sabem navegar. Al capdavall, és probable que aquest llibre haja sigut un autohome-natge que les autores fem a allò que hauríem pogut ser si el món fora d'una altra manera. Tant de bo les xiquetes d'ara troben en llibres com aquest els referents que Tere i jo no vàrem tindre.

Vista del Penyagolosa des de l'Espigó de Llevant del Port de Borriana

Aina Monferrer Palmer (Borriana). Professora de didàctica de la llengua i de la literatura de la Universitat de València. Llicenciada en Comunicació Audiovisual, en Filologia Catalana i en Filosofia. Doctora en Llengües i Cultures Europees (UJI). Músic en Aina Palmer. Patrona de lot. Ha sigut instructora nàutica a les Escoles de la Mar (2005-2011).

Teresa Torres Torres (Borriana). Llicenciada en Comunicació Audiovisual, fotògrafa de premsa, càmera i realitzadora. Autora de la col·lecció de fotografies *L'espill del cosmonauta* (2015). Autora de la portada del disc Cosmos de DeBigote (2015). Càmera de videoclips, entre ells el de la cançó "Oh I Love You" de Pollock (2017) o bé "Fusilao" i "Mareta" d'Aina Palmer (2021). Operadora de càmera del documental *Aïllats*, sobre les Illes Columbretes (2020). Surfera autòctona i nadadora a la mar.

La mar de dones a Borriana és un llibre de fotografia i assaig que recull reflexions autobiogràfiques de dues borrianenques de soca i amants acèrrimes de la mar. La part central del llibre, la formen entrevistes a dones que treballen en diferents sectors laborals locals relacionats amb la mar: pesca, esports nàutics, socorrisme, arqueologia subaquàtica, club nàutic, aqüicultura o vaixells de rescat a la Mediterrània. Esperem que aquest llibre pugui contribuir a la visibilització de les dones que treballen a la mar de Borriana. Tant de bo serveisca de punt de partida per a altres llibres semblants en altres localitats de la Mediterrània.

**Agrupació
Borrianenca
de Cultura**

Amb el suport de:

**MAGNÍFIC
AJUNTAMENT
DE BORRIANA**

ISBN 978-84-87776-30-4

9 788487 776304 >